Çözüme Doğru: Olasılıklar, İmkânlar ve Sorunlar Üzerine Değerlendirme

Doç. Dr. Ayşe Betül Çelik
Sabancı Üni. Öğretim Üyesi
Murat Çelikkan
Gazeteci - Hakikat Adalet Hafıza Merkezi
Doç. Dr. Evren Balta
Yıldız Teknik Üni. Öğretim Üyesi
Yrd. Doç. Dr. Nil Mutluer
Nişantaşı Üni. Öğretim Üyesi
Doç Dr. Levent Korkut
Mediop Üni. Öğretim Üyesi

NİSAN 2015
İstanbul

TÜRKİYE BARIŞ MECLİSİ

✉turkiyebarismeclisi@gmail.com (0212) 249 26 54
www.turkiyebarismeclisi.com https://twitter.com/Baris_Meclisi

İ Ç İ N D E K İ L E R

1 BARIŞ SÜRECİNE GİDEN YOL 2
Murat Çelikkan - Evren Balta - Ayşe Betül Çelik - Nil Mutluer - Levent Korkut

2 BARIŞ SÜRECİ: MÜZAKERELER VE HUKUK 11
Murat Çelikkan - Evren Balta - Ayşe Betül Çelik - Nil Mutluer - Levent Korkut

3 TOPLUMSAL BARIŞ VE BARIŞ SÜRECİNİN TOPLUMSALLAŞMASI 21
Ayşe Betül Çelik - Nil Mutluer

4 BARIŞ SÜRECİNDE İNSANİ GÜVENLİK 31
Evren Balta

5 GEÇMİŞLE YÜZLEŞME VE BARIŞ SÜRECİ 42
Murat Çelikkan

ÇÖZÜM SÜRECİ KRONOLOJİSİ.....55

1. BÖLÜM

BARIŞ SÜRECİNE GİDEN YOL

Murat Çelikkan - Evren Balta - Ayşe Betül Çelik - Nil Mutluer - Levent Korkut

Türkiye'nin son 30 yılda yaşadığı siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar büyük ölçüde Kürt silahlı politik hareketi PKK (Partiya Karkerên Kurdistan) ve Türkiye devleti arasında yaşanan çatışma/savaş ekseninde şekillendi. Bu savaş ortamı derin toplumsal sorunlara da yol açtı. Yaygın bir biçimde 'Kürt Sorunu' olarak adlandırılan bu etnopolitik mesele 1980'li yılların başından itibaren Türkiye'nin gündemini belirledi.

Çatışmanın/savaşın, ağır insani maliyetinin yanı sıra, siyasal ve sosyal maliyeti de oldu. Bu süreç asker, gerilla ve sivil olmak üzere 40 binden fazla ölüme yol açtı. Bini aşkın insan zorla kaybedildi, kesin rakamı olmamasına karşın 10 bin civarında insan yargısız ve keyfi olarak infaz edildi. 1 milyondan fazla insan zorla yerinden edildi. Hayatta kalan çok sayıda insan ise işkenceden tecavüze ağır insan hakları ihlallerine maruz kaldı. İşte bugün çatışmasızlık ortamından müzakere ortamına doğru evirilmesi beklenen süreçte bu cesamet ve karmaşıklıktaki bir toplumsal soruna barışçıl ve demokratik bir çözüm aranıyor.

Sorunların çözümünün, bedeli oldukça ağır olan silahlı mücadeleden ve askeri yaklaşımlardan demokratik ve barışçıl çözüme evrilmesinin pek çok nedeni sıralanabilir. Ancak en önemli unsurlardan birinin bu konuda gösterilen politik irade olduğunu belirtmek gerek. Çünkü dünyadaki her barış süreci gibi Türkiye'deki barış süreci de politik bir kararlılık gerektiriyor ve ülkenin genel politik ortamı içinde şekilleniyor. Bu nedenle siyasal tarafların barışçıl bir çözüm politikasını tercih etmiş olması süreci başlatan en önemli unsur. Dünyadaki örneklerinde olduğu gibi tarafların barış konusunda politik irade göstermeleri görüşmelerden müzakere aşamasına geçişte belirleyici. Ancak müzakere sürecine geçildiğinde sürecin belli bir düzeyde de olsa şeffaflaşması, hem taraflar hem de toplum açısından güven artırıcı önlemlerin uygulanması ve barış sürecinin toplumsallaştırılması sürecin gündelik politik tasarruflardan etkilenmesinin önüne de geçebilecek bir önlem. Barışın hukuki ve toplumsal bir zemine kavuşması da bu nedenle önemli.

Barış sürecinin sağlıklı ilerleyebilmesi, derinleşmesi ve kalıcılaşması elbette toplumsal destek görmesine de bağlı. Fakat 30 küsur yıllık bu çatışmanın toplumsal ayağı dışında hukuki, sosyo-ekonomik, siyasi, insani güvenlik ve geçmişle yüzleşme olarak birçok ayağı var. Yeni bir anayasal vatandaşlığın tanımlanması, çatışmaya yol açmış sosyal ve iktisadi meselelerin nasıl aşılacağının konuşulması, devlet merkezli güvenlikten insan merkezli güvenliğe nasıl geçileceği, daha kapsayıcı bir vatandaşlık anlayışı ekseninde nasıl ulusal ve yerel modeller üreteceğimiz, çatışma sürecinde zedelenen birey-birey, birey-toplum, toplum-toplum ve birey-devlet ilişkilerini nasıl tamir edeceğimiz ve çatışmadan zarar görüşmüş kişiler ve çevre için nasıl bir tazmin düzenleyeceğimiz hep bu bağlamda tartışılacak konular olacak.

Bu konuların konuşulması, barış sürecinin siyasal ve hukuki çerçevesinin oluşturulması, yol haritası ve atılacak adımların zamanlamasının belirlenmesi

sürecinde toplumsal desteği artırıcı önlemlerin alınmasını da zorunlu kılıyor. Sürecin selameti büyük ölçüde güven oluşturucu önlemler alınmasından, açıklanmış ve zamanlaması belirlenmiş bir yol haritasından, kullanılan dilin savaş dilinden barış diline geçmesinden, sivil toplumun veya üçüncü taraf veya tarafların sürece aktif katılımından, barışın toplumsallaşmasından geçiyor.

Savaştan barışa geçiş ya da sorunların askeri yöntemler yerine demokratik ve barışçıl yöntemlerle çözümü eskiden yeniye bir geçişi de ifade ediyor. Bu yeni döneme ilişkin düzenlemeler ve demokratikleşme de bu anlamda barışın olmazsa olmazı kabul edilebilir. Dünya örneklerinin de gösterdiği gibi barışın konsolidasyonu hızlı, etkin bir demokratikleşme ile sağlanabiliyor.[1] Türkiye'de bugün yaşanan Barış Süreci'nin vardığı aşamayı incelemeden önce kısaca bir arka plana bakmakta yarar var.

1.1. KÜRT SORUNUNUN ARKAPLANI

Cumhuriyet'in Kuruluşundan 1980 Askeri Darbesi'ne Kadar Olan Dönem

Ülke çapında özerkliğe dayalı bir yönetimi öngören, bir etnik kimlik empoze etmeyen ve bu çerçevede Kürtlerin de özerklik hakkına sahip oldukları 1921 Anayasası Cumhuriyet'in kuruluşundan hemen sonra, vatandaşlığı Türklükle tanımlayan ve özerkliği reddeden 1924 Anayasası ile değiştirildi. Bu yönleriyle 1924 Anayasası, etnik bakımdan homojen bir toplum yaratmanın ve bu kapsamda Kürt varlığını inkâr etmenin anayasal zeminini oluşturacaktı.

Cumhuriyet'in kuruluşundan önce başlamış olan Türkleştirme Politikaları, Cumhuriyet döneminde zorla yerinden etme ve zorunlu yerleştirme; kamusal alanda Kürtçe konuşmayı ve yayını yasaklama; isim, soy isim ve köy, mezra ve yerleşim yerlerinin adlarının değiştirilmesi olarak uygulandı. Cumhuriyet'in kuruluşundan 1937 yılındaki Dersim Katliamına kadar 21 Kürt ayaklanması gerçekleşti.

Cumhuriyetin tek parti dönemi olarak adlandırılan 1925-1950 yılları arasındaki Kürt politikaları ''Şark Islahat Planı'' çerçevesinde ''te'dip (terbiye etmek), tenkil (sürmek), temsil (asimile etmek) ve temdin (uygarlaştırma) misyonlarının hayata geçirilmesi'' olarak özetlenebilir.[2] Büyük ağırlığını Kürt nüfusun oluşturduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri 1925 ve 1950 yılları arasında örfi idare altındaydı. Bazı bölgeler için bu 1925 ve 2002 yılları arasında sürekli sıkıyönetim anlamına da geliyordu.

Asimilasyon politikaları 1960 askeri darbesi sırasında ''Kürt yoktur, sadece kendilerini Kürt olarak adlandıran dağ Türkleri vardır'' sloganıyla uygulandı. 1960'lı yıllar aynı zamanda Türkiye'de sosyalist hareketlerin de yükselme zamanıydı. Türkiye İşçi Partisi'nin üç kurucu grubundan biri Kürtler'di ve bu dönemde gerçekleşen Doğu Mitingleri ile de Kürt kimliği önem kazanmaya başladı. 1971

---

[1] 1989 ile 1999 yılları arasında 14 ülkede iç savaş sonrası barış süreçleri incelendiğinde birçok farklılığa rağmen ortak özelliklerinin hızlı bir demokratikleşme olduğu görülüyor. Roland Paris, *At War's End: Building Peace After Civil Conflict*. Cambridge University Press, 2004.

[2] Ercan Çağlayan, *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası (1923-1950)*. İletişim Yayınları, 2012.

Muhtırası bu yükselişe ket vurduysa da 1970 ile 1980 arasında çok sayıda Kürt siyasal grubu oluştu.

Bu yükselen siyasal hareketlilik 1980 askeri darbesi ile son bulacaktı. Toplumun üzerinden bir silindir gibi geçen 1980 darbesiyle, sol, sosyalist, Kürt ve tüm sivil toplum örgütlenmelerine son verildi. 1980 askeri darbesi 1960 darbesinin ‘’dağ Kürtleri’’ yaklaşımını popülerleştirerek resmi ideoloji haline getirdi. PKK bu dönemde kadrolarını yurtdışına çıkartarak korudu ve 1984 yılında ses getiren eylemiyle (‘Eruh Baskını’), çeşitli hedeflere düzenlediği saldırılarla gerilla savaşını başlattı.

1984’ten 1990’a

PKK ile devletin silahlı kuvvetleri arasında süren çatışma, devletin ‘’birkaç çapulcu’’, ‘’kafaları hızla ezilecek teröristler’’ gibi nitelemelerine rağmen 1990’lara kadar şiddetini artırarak sürdü. Devletin milis kabul ettiği ya da gerilla hareketini desteklediğine inandığı sivillere karşı şiddet, baskı politikalarına karşın PKK’ye de atfedilen ve sivillerin ölümüyle sonuçlanan eylemler gündeme geldi. Örnek vermek gerekirse 1987 yılında Hakkari’nin Ortabağ köyünde 8 kişi, Mardin’in Ömerli ilçesindeki saldırıda 30 kişi, Şırnak’ın Peçenek Köyüne yapılan saldırıda 16 kişi, Mardin, Midyat’ta 31 kişi, Eruh’un Kılıçkaya Köyünde 23 kişi, Şırnak’ın Meşeiçi köyüne yapılan saldırıda 13 kişi öldürüldü.

1990’ların başında Genelkurmay, Milli İstihbarat Teşkilatı ve siyasal elitler “başları kısa zamanda ezilecek bir avuç terörist” yaklaşımını bırakarak PKK’ye karşı yeni bir savaş stratejisi arayışına girdi. Bu dönemde Kürtlere karşı yürütülen iki politikanın ayırt edici özelliğinden bahsetmek gerekiyor. İlki olağanüstü hal uygulaması; ikincisi ise ‘’yeni düşman’’ tanımı uyarınca geliştirilen askeri, siyasal ve yönetimsel dönüşüm.

1990’lı yıllar boyunca OHAL Bölgesi olarak anılacak bölge aslında 1978 yılından beri sıkıyönetim ile yönetiliyordu. 19 Temmuz 1987 yılında sıkıyönetim Diyarbakır, Hakkâri, Siirt ve Van illerinde sonlandırıldı ve OHAL Bölge Valiliği başta 8 ili kapsayacak şekilde yeniden kuruldu. OHAL Bölgesi kısa zamanda 13 ili kapsayacak şekilde genişletildi ve bunun sonucu olarak sıkıyönetim ya da olağanüstü hal rejimi bazı illerde kesintisiz olarak uygulanmış oldu. Olağanüstü Hal bu bölgelerdeki insanlar için olağan hale getirildi. OHAL Yönetimi’nin yetkileri arasında bazı yerleşimleri boşaltmak, bazı yerleşimlere erişimi veya girişi yasaklamak, eğitim faaliyetini askıya almak, bölgeye her türlü yiyecek ve hayvansal ürünün girişini kısıtlamak veya yasaklamak ve bölgedeki her türlü iletişim aracını istediği şekilde kullanmak da vardı. Yayımlanan bir dizi yasa ve yönetmelikle OHAL Valiliği’nin uygulamaları tamamıyla yasa denetimin dışına çıkarılmıştı.

Bu dönemde ikinci önemli uygulama yeni ‘’düşman’’ konseptine dayanıyordu. 1990’lı yıllara gelindiğinde ordunun konvansiyonel savaş yöntemleriyle gerilla güçleri karşısında üstünlük sağlamasının mümkün olmadığı, dolayısıyla ‘gayri nizami harp’ ilkelerine uygun bütünlüklü bir yeniden yapılandırma stratejisine gitmek gerektiği yönünde bir eğilim oluştu. Özel Harp Dairesi 1993 yılında Özel Kuvvetler

Komutanlığı adını aldı. Bu dönüşümün bir diğer boyutu ise 1985 yılında uygulamaya sokulan Geçici Köy Koruculuğu kurumuna insan alımlarının artırılması ve korucuların fiili harekât alanlarının 90'lı yıllar boyunca sürekli genişletilmesi oldu.

1993 yılından itibaren dönemin Başbakanı Tansu Çiller ve Genelkurmay başkanı Doğan Güreş ekibi tarafından 'Alan Hâkimiyeti ve PKK'yi Bölgede Barındırmama' konsepti ile özel bir güvenlik stratejisi yürürlüğe kondu. Bu güvenlik stratejisi esas olarak, gerilla güçlerine sivil halk tarafından verilen desteğin kesilmesi yoluyla alan hâkimiyetinin yeniden ele geçirilmesi anlamına geliyordu. Köylerin ve diğer yerleşim birimlerinin zorla boşaltılması, 'faili meçhul' cinayetler ve sivil infazlar ile zorla kaybetmelerin gözle görülür bir biçimde artması da yeni 'alan hâkimiyeti stratejisi' sırasında ve bunun sonucu olarak gerçekleşti. Özellikle Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı, Tansu Çiller'in Başbakan, sırasıyla Doğan Güreş ve İsmail Hakkı Karadayı'nın Genelkurmay Başkanı olduğu 1993-1995 yılları arasında 'Alan Hâkimiyeti ve PKK'yi Bölgede Barındırmama' konsepti uyarınca sivillere yönelik sistematik, çeşitli ve bütünlük oluşturan insan hakkı ihlalleri gerçekleştirildi.

Zorla kaybetme, yasadışı ve keyfi infazlar ve işkenceden kaynaklanan ölüm vakalarını da içeren sistematik insan hakkı ihlallerinin, devletin ''resmen'' içinde olmayan ama esasen içinde olan kimi paramiliter/kontrgerilla yapıları tarafından işlendiği uzun süredir dile getiriliyor. Özellikle JİTEM adıyla bilinen ve varlığı devlet tarafından kabul edilmeyen Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele Birimi bu konuda konuşan az sayıda itirafçı ve ordu mensubunun anlatılarının odağını oluşturuyor.

Devletin yürüttüğü özel harp konsepti çerçevesinde kullandığı örgütlerden birinin de Hizbullah olduğu devlet kayıtlarında yer aldı. 1997 tarihinde TBMM Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanan Susurluk Raporu'nda Hizbullah'ın Batman'da askeri birimler tarafından siyasi ve askeri olarak eğitildiği yer aldı. JİTEM kurucusu olduğu iddia edilen Albay Arif Doğan, Ergenekon davaları kapsamındaki mahkeme ifadesinde Hizbullah'ı PKK ile savaşması için Hizbul-Kontr adıyla kendisinin kurduğunu anlattı.[3]

Bu dönemde PKK de güvenlik güçlerinin yanı sıra sivillere yönelik eylemler yaptı. Bölgede çalışan köy öğretmenleri ve mühendisler katledildi, çeşitli köyler baskına uğradı ve korucu aileleri ve siviller katledildi. Ancak uzun zaman PKK'ye atfedilen ve sivil ölümleriyle sonuçlanan eylemler arasında bulunan 1998 yılında Güçlükonak'ta 11 kişinin minibüste katledilmesi ve 1992 yılında 16 kişinin öldüğü Lice baskını konusunda yeni bilgiler bu eylemlerin PKK tarafından yapılmadığını ortaya koydu. Güçlükonak ve Lice katliamlarını PKK'nin değil silahlı kuvvetlerin yaptığı tanık ifadeleriyle sabitleşti ve olaylar mahkemeye yansıdı.

1.2. BARIŞ SÜRECİNİN ARKA PLANI

[3] Göral Ö., S., Işık A., Kaya Ö. ''Konuşulmayan Gerçek: Zorla Kaybetmeler'' Hafıza Merkezi, 2013.

Bugün PKK ile Türkiye Cumhuriyeti devleti arasında müzakere edilen ve aynı zamanda silahlı çatışmanın durdurulduğu bir barış süreci içindeyiz. Ancak sürecin politik aktörleri arasında sürecin adlandırılmasında henüz bir mutabakat sağlanabilmiş değil. Devlet çevreleri "Çözüm Süreci" ibaresini, PKK ve bazı sivil toplum kuruluşları "Barış Süreci" nitelemesini kullanıyor. Bu terminoloji farklılığı sürecin temel niteliği konusunda belirleyici bir önemi bulunmasa da, sorunun tespiti ve çözümler konusunda farklılıklar olduğunun da ipucunu veriyor.

Ateşkesler

Bugün yaşanan barış sürecinin oldukça uzun sayılabilecek bir müzakere öncesi süreci olduğu söylenebilir. 1990 tarihinden itibaren taraflar barışın sağlanmasına yönelik tek ya da iki taraflı bir dizi faaliyette bulundu.

1993 yılında PKK tarafından ilan edilen tek taraflı ateşkes, 80'lerin sonlarında Turgut Özal'ın Kürtlerin devlet düzeyinde varlığını kabule yönelik olumlu çabaları ve ABD'nin Irak'a müdahalesinin tüm bölgedeki etkisi sürecine denk geldi. 20 Mart 1993'te PKK ateşkes ilan etti. Ve ateşkesten bir ay sonra PKK ateşkesi iki ay daha uzattığını açıkladı. Ama iki gün sonra Turgut Özal hayatını kaybetti. Turgut Özal öldükten 40 gün sonra Elazığ-Bingöl karayolunda 33 asker PKK tarafından öldürüldü. Askerlerin silahsız ve korunmasız sevki tartışılsa da ilk ciddi ateşkes girişimi böylelikle tarih oldu.

1995 yılında da benzer bir ateşkes dönemi yaşandı. Örgüt taleplerini sıraladı. Ancak bu talepler tartışılmadı. Ve Kuzey Irak'a operasyon yapıldı. İkinci ateşkes girişimi de sonuçsuz kalmıştı.

15 Şubat 1999'da Abdullah Öcalan Kenya'da uluslararası bir operasyonla yakalandı ve Türkiye'ye getirildi. İmralı'da yargılanan Öcalan 1 Eylül 1999'da PKK'lıların Türkiye'yi terk etmesini istedi. Öyle de oldu hatta Kandil ve Avrupa'dan iki grup barış grupları olarak Türkiye'ye geri gelip teslim oldu. Bu barış süreci 5 yıl sürdü. Ancak 2 Ağustos 1999'da başlayan geri çekilmeye silahlı kuvvetlerin operasyonla cevap vermesi sonucu geri çekilme sürecindeki yüzlerce gerilla öldürüldü. Bu, ateşkes ve geri çekilme politikalarının terk edilmesinin en önemli nedenlerinden biri oldu. Ancak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik sürecine denk gelen bu dönemde adı konmamış ateşkeslerin yaşandığını söylemek yanlış olmaz.

2005 yılında ve 2006 yılında tekrar ateşkes ilan edilmişse de uzun ömürlü olmadı. Biri Şırnak'ta yapılan askeri operasyon, diğeri Hakkâri'de asker çocuklarını taşıyan minibüse PKK'nın düzenlediği bombalı saldırı ile bozuldu.

Bu ateşkes dönemlerinde PKK ilk kez Türkiye'nin sınırları içinde bir çözüm bulunabileceği görüşünü savunmaya başladı. Bununla birlikte bu dönemlerde bir barış sürecinin inşasına yönelik dönem hükümetlerinin aktif bir çabası olmadı. Özal'ın ölümünden sonra böyle bir sürecin arkasında durabilecek siyasi irade de ortaya çıkmadı. Tam tersine, dönem hükümetleri, izledikleri politikalarla 1984'ten itibaren başlayan silahlı çatışma tarihi boyunca en kanlı ve insan hakları ihlallerinin en yoğun yaşandığı bir ortamın oluşmasına neden oldu.

2009 yılında ilan edilen ateşkes ise Ekim 2009'da bir grup PKK üyesi gerillanın Türkiye'ye Habur sınır kapısı üzerinden giriş yapması, bu giriş sırasında gösterilen coşkunun Türk milliyetçiliği tarafından tepkiyle karşılanması, coşkuya gösterilen tepkilerin Hükümet tarafından yönetilememesi, barışa yönelik atılması düşünülen sembolik bir adımın atılamaması sonucunu doğurdu.

Görüşmeler

Siyasi iktidarın kendi iradesini kullanarak başlattığı ilk barış girişimi 2009 Oslo görüşmeleri oldu. Gizli tutulduğu için ayrıntılarını henüz tam olarak bilemediğimiz "Oslo Süreci"nde ilk kez, PKK ile bir masa etrafında doğrudan diyalog kurulmuş oldu. Oslo'da ve bazı başka şehirlerde gerçekleşen toplantılarda devlet adına MİT temsilcileri ve PKK temsilcileri arasında karşılıklı görüşmeler yapıldı. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan 2012 yılında görüşmelerin yapıldığını teyit eden açıklamalarda bulundu, görüşmelere uluslararası kuruluşların da katıldığı ifade edildi.

Oslo görüşmeleri boyunca 2010 Nisan ayına kadar ciddi bir silahlı çatışma da gerçekleşmedi. Oslo görüşmelerinin tıkanması, resmi çevreler ve ana akım medya tarafından "Habur Olayı"na bağlandı.

Oslo görüşmelerindeki kesinti ve başarısızlık Nisan 2010 sonrasında silahlı çatışmaların tekrar yoğunlaşmasına neden olmuştu. 2013 yılına kadar devam eden çatışmalarda yine yüzlerce kişi yaşamını yitirdi.

Öte yandan 14 Nisan 2009'da 53 kişinin Diyarbakır'da gözaltına alınmasıyla dikkat çeken süreç, sayısı 8 bini aşan Kürt siyasetçi, yerel yönetici, gazeteci, hukukçunun tutuklanması ile KCK davaları olarak tarihe geçti.

2011 yılının bu anlamda talihsiz bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkün. Türkiye'de yapılan seçimler nedeniyle Abdullah Öcalan tarafından verilen talimatla PKK, 15 Temmuz 2011 tarihine kadar ateşkes ilan etti ancak 14 Temmuz 2011'de Diyarbakır'ın Silvan kırsalında güvenlik güçleri ve PKK militanları arasında çıkan çatışmada 13 asker yaşamını yitirdi. 2011 ayrıca sorumluları bugün bile açığa çıkartılmamış olan bir başka katliama da sahne oldu. 28 Aralık 2011 günü saat 21.39 ila 22.24 arasında, Türkiye ordusu Irak sınırında kaçakçılık yapan bir grubun üzerine dört adet bomba bıraktı. Grupta 38 erkek ve çocukla en az 50 katır bulunuyordu. Katırlar petrol ve sigara taşıyordu. Sadece dört kişi hayatta kalabildi. Ölenlerden 19'u henüz reşit bile değildi. Bombardıman muhtemelen, PKK'nin 19 Ekim 2011'de Hakkâri Çukurca'da yaptığı, 24 askerin şehit olduğu saldırıyla ilgiliydi. Katliama ışık tutabilecek önemli belgelere kısa süre içinde 'devlet sırrı' damgası basıldı. En önemli belgelerden biri, bombalamadan hemen sonra İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan rapordu. Ancak 11 Ocak 2012'de (yani ancak iki hafta sonra) oluşturulan meclis araştırma komisyonu bu raporu kullanamadı. Raporu sadece görmelerine ve not almalarına izin verildi ama tek bir kopya ya da fotoğraf alamadılar.

Komisyon, hükümet yetkililerinin ve devlet kademelerinin tepe isimleriyle de görüşemedi. Hava Kuvvetleri Komutanı, Genelkurmay Başkanı, savunma ve içişleri bakanları ve (dönemin) başbakanı Erdoğan ifade bile vermedi. Roboski olayından sonra Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı soruşturma kapsamında görevsizlik kararı verdi ve dosyayı Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığı'na

gönderdi. Askeri savcılık da takipsizlik kararı verince ve yapılan itirazlar reddedilince dosya, bireysel başvuru hakkı kullanılarak Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) götürüldü. Roboski katliamı üzerinden 3 yıl geçti ama henüz soruşturmada yol alınamadı.

Yine aynı yıl, Diyarbakır'da toplanan Demokratik Toplum Kongresi'nin (DTK) uzun süren toplantısı sonucu yapılan açıklama da Türkiye'de medya tarafından da kullanılarak olumsuz etkiye neden oldu. Toplantı sonrası Genel Başkan Yardımcısı ve bağımsız Van Milletvekili Aysel Tuğluk tarafından yapılan açıklamanın metni özetle şöyleydi: "Uluslararası insan hakları belgelerinin tanımladığı haklar ışığında ortak vatan anlayışı temelinde toprak bütünlüğüne ve demokratik ulus perspektifi temelinde Türkiye halklarının ulusal bütünlüğüne bağlı kalarak, Kürt halkı olarak demokratik özerkliğimizi ilan ediyoruz." Daha sonra sahiplenilmeyen tek yanlı özerklik ilanına ilişkin açıklama, sürece olumsuz etki yaptı. Oslo Görüşmeleri'nin sızdırılması da barış konusunda atılması gereken hassas adımların 2011 yılında kesintiye uğramasına neden oldu.

Bugün barış sürecine giden yolu başlatan açıklamaların yapılmasının başlangıcının Oslo Süreci olduğunu söylemek yanlış olmaz. Ancak Oslo sonrası süreçte cezaevlerinde PKK'li mahkûm ve tutukluların başlattığı açlık grevinin de süreci tetikleyen bir yanı olduğunu belirtmek gerekiyor. 2012 yılının sonu itibariyle cezaevlerinde bulunan PKK'li tutuklu ve hükümlüler, Öcalan'ın avukatlarıyla görüştürülmemesi gerekçesi ile açlık grevine başladı. Açlık grevinin uzaması ve grev yapanların sağlık risklerinin artmasıyla dönemin Adalet Bakanı Sadullah Ergin, kamuoyuna bilgi vermeksizin, açlık grevine son verilmesi için tutuklu ve hükümlülerle bire bir görüşmeler yaptı. Eylemlere son verilmesini sağlamak maksadıyla Abdullah Öcalan'la görüşme yolunun denenmesi fikri geliştirildi. Öcalan, kardeşi Mehmet Öcalan vasıtasıyla yaptığı açıklama ile açlık grevlerine son verilmesini istedi ve eylemler son buldu.

2012 yılının sonunda dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, katıldığı bir televizyon programında Öcalan'la görüşüldüğünü resmi olarak açıkladı. 3 Ocak 2013 tarihinde Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) milletvekilleri Ahmet Türk ve Ayla Akat Ata, İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştü. 23 Şubat 2013'de bu kez BDP'den Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder ve Altan Tan, İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştüler. Açık bir şekilde toplumla da paylaşılan tüm bu gelişmeler hükümet tarafından "Çözüm Süreci" olarak adlandırılan dönemin başlangıcına işaret eder. 2013 ile başlatılan sürecin en önemli özelliği, bir önceki girişimin tersine basına ve kamuoyuna açıklamalar yapılması ve sürecin gizlilikten çıkartılması oldu. 21 Mart 2013 Nevruz törenlerinde Abdullah Öcalan'ın hazırlamış olduğu metin Diyarbakır'da halka okundu.

Abdullah Öcalan, mektubunda silahlı mücadele döneminin tarihsel olarak geride kaldığını ve Kürt hareketinin demokratik mücadele yolunu derinleştireceğini açıkladı. Öcalan, barış sürecine ilişkin önerilerini üç aşamalı olarak açıklıyordu. Silahlı güçlerin çekilmesi; demokratik reformların hayata geçirilmesi ve son olarak da PKK'nin sivil ve politik yaşama entegrasyonu.

2013 yılında Abdullah Öcalan'ın yaptığı açıklama ve mutabakat doğrultusunda 2013 yazında PKK güçleri Kandil'e doğru çekilmeye başladı. 10 Eylül 2013'te PKK yönetimi, 8 Mayıs'tan o tarihe kadar, 600 kIŞİDen oluşan 29 grubun Türkiye dışına

çıktığını açıkladı. Ancak, daha sonra barış sürecinde adım atılmaması ve kalekol yapımları nedeniyle geriye çekilmenin durdurulduğu açıklandı.

1.3. SÜRECE DAİR BAZI GÖZLEM VE ÖNERİLER

- Barışın inişli çıkışlı zor bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Barış süreçleri, çoğu zaman bir ileri, iki geri bir resim çizer. Bu, sürecin doğasında vardır. Önemli olan, ısrarla barış için istekli olmaktır. Barışın bir süreç olduğu ve uzun yıllar sürecek bir sorumluluk ve bağlılık gerektirdiği unutulmamalıdır. Guatemala'da tarafların konuşmaya başlaması ile anlaşmaya varması arasında geçen süre 10 yıl, Sudan'da da 11 yıl almıştır. Hiç kuşkusuz bu durum barış süreçlerinin, dünyanın her ülkesinde aynı uzunlukta devam edeceği, bizde de aynı uzunlukta olacağı şeklinde algılanmamalıdır. Önemli olan, tüm iniş ve çıkışlarına rağmen süreci devam ettirme iradesini gösterebilmek, İrlanda Barışının mimarlarından Jonathan Powell'ın vurguladığı gibi "bisikletin pedalını çevirmeye devam etmek"tir.

- Müzakereler aynı zamanda güç gösterilerine de sahne olur. Taraflar, müzakerede üstünlük elde etmek için "müzakereye muhtaç değiliz" argümanını kullanabilir ve "güçlü" olduklarını bu yolla göstermeye çalışabilir. Yine taraflar attıkları her adımı, "çok büyük bir ödün" olarak göstermeye çalışırlar. Tarafların böyle stratejiler izlemesi kendileri açısından anlaşılabilir bir durumdur; ancak barıştan yana olan güçlerin taraflarla özdeşleşerek tek yanlı olarak eleştirel bir dil kullanmaları sürece yardımcı olmayacaktır. Onlara düşen tarafların bu dili kullanmalarının anlamını fark etmeleri ama kendilerini bunun dışında tutmayı ve sürece eleştirel bir destek vermeyi başarmalarıdır.

- Yol haritası ve zaman sorunu, sürecin başarısı açısından dikkatle yürünmesi gereken bir yolu ifade eder. Müzakerelere bir tarih eklemek bir yandan tarafların yapıcı çözümler bulması için baskıyı artırır ama bir yandan da taraflar için en optimal en uygun çözümü -ki bunun için zaman gereklidir- bulmaktan uzaklaştırabilir.[4] Öte yandan yolun başında taraflar bütün bir süreci açık veya örtük biçimde takvimlendirmeyi gerçekleştirmiş olsalar bile, süreç içerisinde başlangıçta öngördüklerinden başka biçimde de yol alabilirler. Bu yüzden önemli olan onlardan keskin bir takvimlendirme istemek ve bütün aşamaları belirgin bir yol haritasını baştan ilan etmelerini beklemek olmamalıdır.

- Çatışmadan nemalanan kesimler her zaman ve her ülkede olur ve olacaktır. Buna karşı "güven" tesisi süreç için en önemli kavramdır. Önemli olan süreçte

[4] 1994'te Guatemala ile URNG (Unidad Revolucinaria Nacional Guatemalteca) arasında kabul edilen müzakereler öncesi yol haritasında mesela, hangi konuların konuşulacağı, arabulucuların rolü, sivil toplumun sürece nasıl katılacağı, bu sürecin ne kadarının kamuoyuyla paylaşılacağı, zaman çizelgesi gibi konularda anlaşma sağlanmıştır. Taraflar, görüşmelerin hangi formatta yürütüleceğine karar verir ama süreç tıkanırsa format değiştirilebilir. Mesela Guatemaladaki barış süreci 1991-1994'te çoklu format kullanmıştır. Asıl olan direkt toplantılardır ama süreç tıkanırsa sivil toplumun konsensüs sağladığı konularda kendi kararlarını bağlayıcı saymayıp devam etmeyi taraflar kabul etmiştir.

çözüm inancını ayakta tutmak ve onu çeşitli yerlerden gelecek saldırılara karşı daha dayanıklı kılmaktır.

- Toplumun sürece hazırlanması sürecin her aşamasında önemlidir. Çünkü yıllarca düşman dediğiniz bir örgütle/devletle konuşmak yeni bir durumdur. Bunu topluma ötekileştirmeyen bir dille anlatmak gerekir. Sürecin başındakiler halkı olumsuz etkileyecek dilden uzak durmalıdırlar. Çoğu zaman süreçler güven sorunu yüzünden tıkanır. Bu konuda barıştan yana olan herkese görev düşmektedir. Medyanın barış dilini geliştirmesi sürecin devamı ve sonuçlanması bakımından önemlidir.

- Güven sorununun aşılması için üçüncü tarafların yardımına başvurulabilir. Bu görevi çeşitli oluşumlar yerine getirebilir. Bunlar dışardan olmak zorunda değildir. "Insider-partial" denen yani içerden ve yanlı/taraflı kişiler ve gruplar da olabilir.[5] Önemli olan bu kişi ya da grupların toplumca güvenilir bulunmasıdır. Türkiye'de de bu sürece dahil olacak ve güven artırıcılık ve gözlemleyicilik rollerini üstlenecek bir oluşum hazırlanabilir. Ancak taraflar istemedikleri veya güvenmedikleri ölçüde üçüncü güçte/gözde ısrarcı olmanın anlamı yoktur. Son tahlilde bu işlevin bütün barış yanlıları için ahlaki bir ödev olduğu unutulmamalıdır.

- Sürecin ilişkisinin güçlendirilmesi amacıyla toplumsal çalışmaların yapılması, Âkil insanlar heyeti döneminde olduğu gibi şehirlerde yapılan aktivitelerle yereldeki gündemin barış süreci olması sağlanmalıdır. Böylece, yoğun gündemin arasında çatışma ve ölümlerden uzak geçirilen dönemin değeri hatırlatılacaktır.

[5] Güney Afrika, Kolombiya, Nepal'de bu süreçler esas olarak içerden organik süreçler halinde ilerletilmiştir. Mesela Guatemala'da ilk süreçte Katolik Kilisesi kolaylaştırıcılık üstlenmiştir, daha sonra Birleşmiş Milletler arabuluculuk yapmıştır. Sudan'da daha bölgesel bir arabuluculuk süreci ve ABD'nin Hartum rejimine karşı bir baskısı olmuştur. Bunlar görece iyi örneklerdir. Sri Lanka ise biraz daha kötü bir örnek, çünkü burada uluslararası toplumun baskısı fazla bulunmuş ve geri tepmiştir. Dolayısıyla tek bir model yoktur, ülkeler kendi modellerini çıkarabilirler. Örneğin 1998'de Nikaragua'daki Uzlaşma Komisyonu'na, süreçte yanlış anlaşılabilecek hassas konuları araştırma görevi verilmiştir.

2. BÖLÜM

BARIŞ SÜRECİ: MÜZAKERELER VE HUKUK

Murat Çelikkan - Evren Balta - Ayşe Betül Çelik - Nil Mutluer - Levent Korkut

2.1. MEKANİZMALAR

Akil İnsanlar Heyeti

Barış sürecinin son iki yılda hayata geçirilen önemli araçlarından biri Akil İnsanlar Heyeti uygulaması oldu. Nisan 2013 tarihinde Başbakan Türkiye'nin farklı coğrafyalarında görev yapmak üzere 12'si kadın olmak üzere 63 kişiyi Akil İnsan olarak atadı. Akil İnsanlar'ın çalışma süresi önce 1 ay sonra 2 ay olarak belirlendi. Bu iki ay boyunca her bölgesel komite, toplantılar, ziyaretler, panel ve seminerler düzenledi ve barış görüşmelerini halkla tartıştı. Heyetin lojistik desteğini ise Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı'nın sağlayacağı açıklandı.

Türkiye'de oluşturulan Akil İnsanlar Heyeti diğer ülkelerdeki örneklerinden farklı olarak (tarafların birbirine güvensizliğini gidermek, arabuluculuk yapmak, kriz anlarında çözüm önerileri geliştirmek ve süreci izlemek) bir tanıtım ve halkı teşvik aracı olarak kurgulandı. Heyete herhangi bir çerçeve çizilmedi, her bölge grubu kendi faaliyetlerini oluşturmada serbest bırakıldı.

Akil İnsanlar Heyeti'nde yer alacak isimler esas olarak hükümet tarafından oluşturulmakla birlikte, grupta yer alacakların belirlenmesinde İmralı ve Kürt siyasetinin önerileri de kısmen dikkate alındı. Heyette görev alanlarla ilgili eleştiriler de yapıldı. Genel olarak kadın üyelerin azlığı, farklı siyasi eğilimlerin temsilindeki yetersizlikler eleştiri konusu yapıldı. Ancak heyet, süreci hızlandıracak izleme, arabuluculuk gibi başka işlevler de yüklenebilecekken bu gerçekleşmedi.

Sürecin toplumsallaşması açısından önemli bir uygulama olsa da bu çalışmanın etki ve sonucu netleşmedi. Her komite öneri ve tespitlerinden oluşan raporlar hazırladı ancak bu raporlar kamuoyuna açıklanmadı, raporlar açıklanmadığı gibi sürecin aktörü olan taraflar bu raporlar hakkında ne düşündüklerini ve nasıl bir yol izleyeceklerini de açıklamadılar. Akil İnsanlar Heyeti dünya örneklerinde görülen bir 3. taraf işlevi görebilecekken, bu işlevi yerine getirmesi sağlanmadı. Güvensizlik ortamında arabuluculuk yapabilecek tarafları gerektiğinde aklıselime çağıracak, çıkabilecek krizlerin yönetimine yardımcı olacak, olayları bir üçüncü göz olarak yorumlayacak ve masadan ayrılmayı engelleyecek yapılara olan ihtiyaç halen giderilmedi.

Ancak Akil insanlar heyetinin barış sürecinin halk ve sivil toplumla tartışılması, değişik kesimlerin barış süreci konusunda beklenti ve kaygılarını dinlemesi ve rapor etmesi, yani bir ölçüde barışın toplumsallaşmasına hizmet etmesi, medya gündemini savaştan barışa yöneltmesi, farklı görüşteki insanların barış amacı için birlikte çalışması ve sürecin tanıtımı açısından olumlu etkileri oldu.

Çözüm Komisyonu

Nisan 2013 tarihinde barış süreci açısından önemli olan ve TBMM'de kısaca ''Çözüm Komisyonu'' olarak bilinen ''Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu'' oluşturuldu. Komisyonda AK Parti'den 10, BDP'den 1 parlamenter yer aldı. CHP ve MHP komisyona üye vermeyi reddetti. Birçok sivil toplum örgütünü, mağduru, hak örgütü temsilcilerini, akademisyeni, kadın gruplarını, savaş mağdurlarını dinleyen komisyonun çözüm konusunda tarafların görüşlerini bağdaştırması bekleniyordu. Ancak komisyon bu işlevi yerine getiremedi, ortak bir rapor çıkaramadı. Komisyon faaliyetlerine yönelik olarak Ak Parti kendi raporlarını çıkarttı ve bu süreçte BDP'lilere danışmadı; bunun üzerine BDP de kendi raporunu hazırladı. Taraflar birbirini suçladı ama sonuçta komisyonun iki siyasi parti tarafından hazırlanmış iki raporu oldu. Komisyon, retorik, kavramlar, tespitler ve öneriler konularında ortak bir yaklaşım yaratamadı, aradaki uçurumu dolduramadı.

Buna rağmen komisyonun elinde hem mağdur anlatı ve talepleri hem de konuyla ilgili çalışma yapan akademisyen, araştırmacı ve sivil toplum örgütlerinin tespit ve talepleri açısından değerlendirilebilecek bir külliyat oluştu.

Üçüncü Göz Tartışmaları

Akil İnsanlar Heyeti çalışmalarını tamamladıktan sonra kısa bir süre içinde daha az sayıda üyeden oluşan bir heyetin kurulmamış olması önemli bir boşluk ortaya çıkardı.

Geçmiş akil insanlar deneyiminden bağımsız bir şekilde yeni bir heyetin oluşumu konusunda PKK, Kürt siyasetçileri ve bazı sivil toplum kuruluşları görüş ve niyet belirtti. Hükümet de bir üçüncü göz ya da izleme heyetine olan ihtiyacı en azından reddetmedi. Başbakan Ahmet Davutoğlu 19 Ekim 2014 tarihinde Akil İnsanlar Heyeti ile birlikte yaptığı toplantıda böyle bir heyet oluşturulmasına karşı olmadığını ancak zaman ve şartların önem taşıdığını belirtti. Başbakan ayrıca böyle bir heyetin verilen sözlerin tutulup tutulmadığını ve alandaki durumu izleyecek, haklı ve haksız tarafı tespit edecek tarafsız bir şekilde kurulması gerektiğini de ifade etti. Başbakan Başdanışmanı Etyen Mahçupyan ise yakın geçmişte yaptığı bir açıklama ile izleme heyetinin taraflar bir antlaşmaya vardıktan sonra kurulmasının ve faaliyete başlamasının daha uygun olacağını belirtti.

Dünya örneklerine baktığımızda Üçüncü Göz ya da tarafın çok farklı biçimlerde oluştuğunu görmek mümkün. Uluslararası olabileceği gibi ulusal ya da dost bir komşu ülke veya güçlü bir ülke temsili de olabiliyor, tek bir kIŞİDen sivil toplum örgütlerinin rol almasına kadar farklılık gösteriyor, resmi ya da gayriresmi olabiliyor. Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Afrika Birliği gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra temsili niteliği olan güçlü kişiler; Bill Clinton (İsrail-Filistin), Nelson Mandela (Burundi), Kofi Annan (Suriye), Almoro de Solvo (Kolombiya) uluslararası kuruluşlar ve ülkeler (İrlanda, Irak, Güney Sahra, Afganistan, Sri Lanka, Kıbrıs, ACEH/Endonezya) ya da yerel sivil toplum örgütleri (Kolombiya, Filipinler, Assam/ Hindistan), üçüncü taraf olma işlevini üstlenebiliyor.

Kurulması muhtemel izleme heyetinin kimlerden oluşacağı konusunda da farklı görüşlerin mevcut olduğunu belirtmek gerekir. PKK liderleri yaptıkları açıklamalarda uluslararası uzmanların bu heyetlere dahil edilmesine sıcak baktığı mesajını verirken, hükümet açıklamalarında tümüyle Türkiye vatandaşlarından oluşacak bir heyet olması gereği üzerinde durdu. PKK, 2014 sonunda yaptığı bir açıklamada ABD'nin süreçte arabulucu rol üstlenebileceği görüşünü ileri sürdü. Son öneri dışında diğer tüm önerilerde heyetin sivillerden oluşması gerektiği vurgulandı.

Tüm bu tartışmalardan kurulacak yeni heyetle ilgili şu olasılıklar ortaya çıkıyor:

1- Arabuluculuk yapan, müzakerelerde uzlaştırıcı rol oynayan ve aynı zamanda izleme işlevi olan güvenilir ve saygınlığı olan yabancı ve yerli uzmanlardan oluşan bir heyet.
2- Arabuluculuk yapan, müzakerelerde uzlaştırıcı rol oynayan ve aynı zamanda izleme işlevi olan güvenilir ve saygınlığı olan yerli uzmanlardan oluşan bir heyet.
3- Sadece izleme yaparak tarafların verdikleri sözleri ne kadar yerine getirdiklerini gözlemleyen ve barış sürecini tehlikeye düşürebilecek olaylarda bağımsız görüş veren yabancı ve yerli uzmanlardan oluşan bir heyet.
4- Sadece izleme yaparak tarafların verdikleri sözleri ne kadar yerine getirdiklerini gözlemleyen ve barış sürecini tehlikeye düşürebilecek olaylarda bağımsız görüş veren yerli uzmanlardan oluşan bir heyet.
5- (3) ya da (4) no.lu seçeneklerdeki modellerin taraflar bir takvim ve uzlaşma metni üzerinde anlaştıktan sonra uygulanması.
6- Tarafların yanında, arabuluculuk rolü üstlenen bir üçüncü devlet temsilcisinin de bulunduğu bir heyet.

Bu seçeneklerden her biri gündeme getirildiyse de, hükümetin bu konudaki yaklaşımının sadece Türkiye vatandaşlarından oluşan bir heyet yönünde olduğu söylenebilir. Ayrıca, hükümetin Ekim 2014'ten beri kurulmasına karşı çıkmadığı izleme heyetinin izleme dışında bir arabuluculuk ve müzakereye doğrudan katılma işlevlerine sıcak bakmadığı gözlemlenmektedir. Bu çerçevede (4) ve (5) numaralı olasılıkların hükümetin yaklaşımına en uygun olan model olduğunu, PKK ve Kürt siyasetinin ise bu konuda daha esnek bir yaklaşım içinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda (1) numaralı model PKK'nin en fazla desteklediği model gibi görünmektedir.

Yeni oluşturulacak heyetin hangi misyonla nasıl belirleneceği ve kimlerden oluşacağı öncelikle tarafların uzlaşmasına bağlı bir konudur. Tarafların bu konuda ortak bir noktaya gelmeden oluşturacakları bir heyetin kendisinden beklenen işlevleri yerine getiremeyeceği de açıktır.

Bu nedenle tarafların izleme heyeti konusunda kısa süre içinde bir mutabakata varmaları sürecin sağlıklı gelişmesi için önem taşıyor. Ocak 2013'ten beri sürdürülen görüşmeler kısa bir süre içinde tarafların uzlaşacağı bir takvime ve içeriğe kavuşacaksa kurulacak olan heyetin salt izleme ve üçüncü göz olma işlevleri ile donatılması mümkün olabilir. Ancak, müzakere ortamının tıkanması ve uzun bir süre sonucun ortaya çıkmaması olasılığı varsa, oluşturulacak heyete arabuluculuk işlevinin de verilmesi gündeme alınmalıdır.

İmralı Heyeti

3 Ocak 2013 tarihinde Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) milletvekilleri Ahmet Türk ve Ayla Akat Ata, İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştü. 23 Şubat 2013'te bu kez BDP'den Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder ve Altan Tan İmralı'ya giderek Öcalan'la görüştüler. İmralı'ya gidecek BDP heyetinde kimlerin yer alacağı hükümet ve BDP arasında gerilime neden olduysa da bu gerilim uzlaşmayla aşıldı ve heyet İdris Baluken, Pervin Buldan ve Sırrı Süreyya Önder olarak belirlendi.

Kobanê konusundaki hükümet politikaları nedeniyle 6-7 Ekim'de patlak veren gösterilerden sonra hükümet yetkilileri "çözüm sürecinin askıya alındığı" ve Kürt hareketinin temsilcileri de "sürecin bittiği/bitebileceği" açıklamalarını yapmıştı. Bir ayını doldurmak üzere olan IŞİD'in Kobani kuşatmasının vahim boyutlara ulaşması Türkiye'de başka bir dinamiği tetikledi. KCK ve HDP'nin "süresiz eylem çağrısı" ile birlikte insanlar sokaklara döküldü. 40'a yakın ilde 49 kişinin ölümü ile sonuçlanan olaylar neticesinde birçok ilde sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Birçok grup (doğuda HDP-HÜDAPAR tabanı, batıda ise HDP tabanı ile milliyetçi gruplar) karşı karşıya geldi. Yüzlerce insanın da yaralandığı çatışmalarda şehir merkezlerinde bulunan birçok işyeri, kamu binası, parti merkezleri ve belediye binaları ateşe verildi. Kobanê olayları devam ederken, Bingöl'deki bir saldırıda Bingöl Emniyet Müdür Yardımcısı Atıf Şahin ve komiser Hüseyin Hatipoğlu hayatını kaybetti. Olayla ilgili yayın yasağı getirildi. Saldırıdan kısa süre sonra Bingöl'ün Genç ilçesinde durdurulan bir araçta, olayın failleri olarak gösterilmeye çalışılan dört kişi polis tarafından öldürüldü. Ancak, polisleri öldüren kurşunların infaz edilen dört kişinin silahlarına ait olmadığı ortaya çıktı. HDP'nin olayla ilgili olarak TBMM'ye sunduğu araştırma önergesi AKP tarafından reddedildi.

Kobanê, Kürt meselesinin uluslararası boyutunu gözler önüne sermesi, hükümetin uluslararası politikalarının da Türkiye'deki barış sürecine doğrudan etkisi olduğunu göstermesi açısından ve PKK'nin silah bırakmasının boyutlarını da gözler önüne sermesi açısından önemli bir gelişme oldu. Bu olaylarla bazı örneklerde olayların içyüzü konusunda Hükümetin yanlış ve eksik bilgiye sahip olduğu da ortaya çıktı. Bingöl ve Cizre olaylarında Hükümet başlangıçta yaptığı açıklamaların tam tersini savunmak durumunda kaldı. Tüm bu olaylarda Hükümetin tek bilgi kaynağının klasik devlet bürokrasisi olduğu görüldü. Bunun yaratmış olduğu sorunların aşılması konusunda yeterli adımların atılmadığı da gözlendi. Protestoları Öcalan'ın çağrısı sonlandırdı. Öcalan barış süreciyle Kobanê'nin ayrılmaz bir bütün olduğunu hatırlattı. HDP'nin İmralı heyeti ile Başbakan Yardımcısı Akdoğan arasında yapılan görüşmelerden "sürecin hızlandırılarak devam ettirileceği" kararı çıktı. Bu görüşmelerde Öcalan'a 5 kişilik bir sekretarya, İmralı heyetinin DTK Eş Başkanı Hatip Dicle ile o dönem Demokratik Özgür Kadın Hareketi olarak isimlendiren bugünkü adıyla KJA'nın (Kongra Jinên Azad/Özgür Kadın Kongresi) temsilcisi olan Ceylan Bağrıyanık'ın katılımı konularında anlaşmaya varıldığı kamuoyuna duyuruldu. Heyetin genişletilmesi gerçekleşti ancak sekretarya konusunun akıbeti henüz bilinmemektedir. Sekretarya konusunun İmralı'ya yeni hükümlü ve tutukluların nakledilmesiyle bir çözüme ulaşması da müzakere edilen konular arasındadır.

2.2. SÜRECİN HUKUKİ ÇERÇEVESİ

15 Ocak 2010 tarihinde dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay, "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" kapsamında yürütülen "Demokratikleşme" çalışmalarıyla ilgili bir basın toplantısı ile süreci kolaylaştırıcı bir dizi düzenlemeyi kamuoyuna ilan etti. Bu pakette aşağıda sıraladağımız unsurlar öne çıkmaktaydı:

- Cezaevlerinde tutuklu ve hükümlülerin yakınlarıyla anadillerinde görüşmesine imkân sağlayan yönetmelik;
- Farklı dil ve lehçelerde yayın yapan devlet televizyonu TRT 6'nın yayın hayatına başlaması;
- Üniversiteler bünyesinde farklı dil ve lehçelerde Enstitü Araştırma Merkezi Kurulması yönünde YÖK'ün kararları çerçevesinde "Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü"nün kuruluşu;
- Yol kontrollerinin azaltılması ve yayla yasaklarının asgari seviyeye indirilmesi için alınan tedbirler.

Bu paket Kürt Sorunu'nun çözümü yolunda 'yetersiz bir gelişme' olarak değerlendirilse de bir adım atılmış oldu.

Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun

Süreç konusundaki gelişmelerden biri 16 Temmuz 2014 tarihinde çıkartılan 6551 sayılı "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun" dur. Bu kanunun 2. maddesi ile Hükümete:

- Terörün sona erdirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesine yönelik siyasi, hukuki, sosyoekonomik, psikolojik, kültür, insan hakları, güvenlik ve silahsızlandırma alanlarında ve bunlarla bağlantılı konularda atılabilecek adımları belirlemek;
- Gerekli görülmesi hâlinde, yurt içindeki ve yurt dışındaki kişi, kurum ve kuruluşlarla temas, diyalog, görüşme ve benzeri çalışmalar yapılmasına karar vererek bu çalışmaları gerçekleştirecek kişi, kurum veya kuruluşları görevlendirmek;
- Silah bırakan örgüt mensuplarının eve dönüşleri ile sosyal yaşama katılım ve uyumlarının temini için gerekli tedbirleri almak;
- Kanun kapsamında yapılan çalışmalar ile alınan tedbirlere ilişkin kamuoyunun doğru ve zamanında bilgilendirilmesini sağlamak;
- Alınan tedbirlere ilişkin uygulama sonuçlarını izlemek ve ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak;
- Gerekli mevzuat çalışmalarını yapmak yetkileri verilmiştir.

Kanunun 3. Maddesi Barış Süreci konusunda karar alma yetkisini hükümete vermektedir. Aynı madde Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının koordinasyon ve sekretarya faaliyetlerini yürüteceğini öngörmektedir.

Kanunun 4. Maddesi ise bu kanun kapsamında verilen görevlerin ilgili kamu kurum ve kuruluşlarınca ivedilikle yerine getirileceğini hüküm altına alıyor. Kanunun 2. Maddesinde sayılan görevleri yerine getiren kişilerin bu görevleri nedeniyle hukuki, idari veya cezai sorumluluğu doğmayacağı da bu maddede öngörülmektedir.

Uzman hukukçular, yaptıkları yorumlarda bu düzenlemenin ayrıntıya girmeyen ve konuyla ilgili tüm yetkiyi hükümete bırakan bir tarzda kaleme alındığını ifade etti. Bu yetki alanının geniş tanımlanmış olması da süreçle ilgili her konunun kanun kapsamında değerlendirilmesine olanak tanıyor. Söz konusu kanunda ayrıntıya girilmesi, ilgili kanuna karşı anayasaya aykırılık iddialarının ileri sürülmesi olasılığını güçlendireceğinden, bu soyut ve genel düzenlemenin olumlu olduğu söylenebilir. Bu az maddeli ve özlü kanun yapısı, Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP), konuyu Anayasa Mahkemesi'ne taşımayarak dolaylı bir kabulün alınmasını da kolaylaştırdı. Öte yandan, kanunun ayrıntıya girmemesi, takdir hakkının tümüyle hükümette olması anlamına gelmekteydi. Kanunla ilgili olarak dönemin Çözüm Sürecinden sorumlu Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay düzenlemenin bir çözüm yasası olmadığını, Çözüm Süreci'nin kim tarafından nasıl yönetilip yürütüleceğine dair bir çerçeve sağladığını da belirtti.

Bu kanun örneğinde de gördüğümüz gibi, sürece dair bir başka temel sorun, barış süreci boyunca, gerek siyasetçiler tarafından, gerek medya organlarında, gerekse yasal metinlerde kullanılan dilin "terörizm" kelimesinden arınmamış olmasıdır. Bu durum sürecin kapsayıcılık ve kucaklayıcılık yönünü negatif etkilemektedir. Oldukça farklı boyutları olan Kürt sorununun ve bu bağlamda Türkiye'nin demokratik, barışçıl ve kapsayıcı bir hukuka, siyasal anlayışa ve toplumsal uygulamaya dönüşmesi gereken Barış Süreci'nin sadece güvenlik boyutuyla onun da 'terörizm'e indirgenerek algılanması, sorunun çözümünün önündeki en önemli engellerden biridir.

"Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun Kapsamında Yürütülecek Çalışmalara İlişkin Esaslar"

6551 sayılı kanunun[6] yürürlüğe girmesinden iki buçuk ay sonra, 2 Ekim 2014 tarihinde yürürlüğe giren ve "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun Kapsamında Yürütülecek Çalışmalara İlişkin Esaslar" başlığını taşıyan Başbakanlık Genelgesi süreçle ilgili bir başka hukuki düzenlemedir.

Bu genelge ile barış sürecinde görev alacak birimler ayrıntılarla düzenlenmektedir. Genelgenin 3. Maddesi, çalışma alanlarını belirlemektedir. Bu alanlar şöyle sıralanabilir:

a) Siyasi alana, siyasi kurumlara ve aktörlere yönelik çalışmalar
b) Hukuki düzenlemeler ve insan hakları
c) Sosyal programlar
d) Ekonomik tedbirler
e) Kültürel programlar

[6] "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun"

f) Toplumsal destek ve sivil toplum çalışmaları
g) Güvenlik ve silahsızlandırma
h) Sorunun parçası olan aktörlerle temas ve diyalog çalışmaları
i) Eve dönüşler ile sosyal yaşama katılım ve uyum alanında çalışmalar
j) Psikolojik destek ve rehabilitasyon çalışmaları
k) Kamuoyu bilgilendirme ve kamu diplomasisi çalışmaları

Kanunun 4. maddesi, strateji ve politikalar ile yapılacak çalışmalar ve alınacak tedbirlerin belirlenmesi, bakanlıklar arasında koordinasyonun sağlanması, uygulama sonuçlarının en üst düzeyde takibi amacıyla Çözüm Süreci Kurulu oluşturmaktaydı.

Çözüm Süreci Kurulu'nun, Başbakan ya da Başbakanın görevlendireceği bir başbakan yardımcısı başkanlığında,

- Adalet Bakanı
- Dışişleri Bakanı
- İçişleri Bakanı
- Milli Savunma Bakanı
- Başbakanlık Müsteşarı
- Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı
- Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarından

oluşacağı kanunda ifade edilmekteydi.

Genelgenin 5. maddesi yukarıda sayılan her bir çalışma alanı için Kurumlararası İzleme ve Koordinasyon Kurullarının kurulmasını öngörüyor. İlgili kurumun müsteşarı başkanlığında toplanacak bu komisyonlarda uzmanlar, sivil toplum, bakanlık ve özel sektör temsilcileri görev yapabilecek. Bu kurulların oluşması başlatıldı ve kısmen tamamlandı. Önümüzdeki dönem çalışma alanlarına ilişkin faaliyetin de başlaması beklenebilir. Ancak çalışma alanları arasında geçmişle hesaplaşma konusuna yer verilmemiş olması, Kürtlere yönelik eşitsizlik, ayrımcılık, adaletsizlik ve hak ihlali üreten ve uygulayan yapısal sorunlar ve kurumlar için alınacak tedbirler ve reform çalışmaları eksik bırakılmış görünüyor. Bu oldukça temel bir mesele. Yapısal reformların kapsamlı ve geçerli olarak oluşturulmadığı hiçbir ülkede barışın kalıcı olması sağlanabilmiş değil. Bu durum mesela çalışma alanları arasında olan 'güvenlik ve silahsızlanma' alanında güvenlik güçleri ve silahlı kuvvetlerin yapısında, yönetmelik ve uygulamalarında nelerin değiştirileceğinin de ele alınıp alınmayacağı ile ilgili. Keza 'hukuki durum ve insan hakları' başlığı altında bugün katliamlardan kaybedilmelere, işkenceden tecavüzlere kadar ağır insan hakları ihlallerinin faillerinin yargılanıp yargılanmayacağı meselesini de gündemimize taşıyor. Suç işleyen devlet görevlileri için cezasızlık zırhının işletilmesine son verilecek mi, verilmeyecek mi? Suç işleyenlerin görevde kalması ve terfi etmesi politikaları sürecek mi, sürmeyecek mi? Dünyada diğer örneklerde olduğu gibi geçiş dönemi adaletinin diğer mekanizmaları devreye sokulacak mı? Hakikat hakkı, ihlal ve suçların tanınma ve kabulü, tazminatlar gündeme gelecek mi?

2.3. İLK YOL HARİTASI

Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan ile Halkların Demokratik Partisi (HDP) Heyeti barış süreci kapsamında 28 Şubat 2015'te Başbakanlık Ofisi'nde görüştü. Toplantıya Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan ve İçişleri Bakanı Efkan Ala, AK Parti Grup Başkanvekili Mahir Ünal ile HDP Grup Başkanvekilleri Pervin Buldan, İdris Baluken ve İstanbul Milletvekili Sırrı Süreyya Önder katıldı. Görüşme sonrası Sırrı Süreyya Önder, görüşmeye esas teşkil eden Abdullah Öcalan'ın sürece ilişkin belirlediği 10 maddeyi kamuoyuna açıkladı.

Önder, sürece ilişkin 10 başlığı şöyle sıraladı:

- Demokratik siyaset; tanımı ve içeriği,
- Demokratik çözümün ulusal ve yerel boyutlarının tanımlanması,
- Özgür vatandaşlığın yasal ve demokratik güvenceleri,
- Demokratik siyasetin devlet ve toplumla ilişkisi ve bunun kurumsallaşmasına dönük başlıklar,
- Çözüm sürecinin sosyo-ekonomik boyutları,
- Çözüm sürecinin yol açacağı yeni güvenlik yapısı,
- Kadın, kültür ve ekolojik sorunların yasal çözümleri ve güvenceleri,
- Kimlik kavramı, tanımı ve tanınmasına dönük çoğulcu demokratik ve eşit mekanizmaların güvenceleri,
- Demokratik cumhuriyet, ortak vatan ve milletin demokratik ölçütlerle tanımlanması, çoğulcu demokratik sistem içerisinde yasal ve anayasal güvencelere kavuşturulması,
- Bütün bu demokratik hamle ve dönüşümleri içselleştirmeyi hedefleyen yeni bir anayasa.

10 maddelik talepleri okuyan Önder, açıklama sırasında Öcalan'ın olağanüstü kongre çağrısını da okudu:

> Otuz yıllık çatışma sürecini kalıcı barışa götürürken demokratik çözüme ulaşmak temel hedefimizdir. Asgari müştereğin sağlandığı ilkelerde silahlı mücadeleyi bırakmak temelinde stratejik ve tarihi kararı vermek için PKK'yi bahar aylarında olağanüstü kongreyi toplamaya davet ediyorum. Bu davet silahlı mücadelenin yerini demokratik siyasetin almasına yönelik tarihi bir niyet beyanıdır.

2015 Newroz'unun süreçte yeni bir aşamaya işaret edeceği beklentisine yönelik açıklamayı da Akdoğan, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinde düzenlenen toplantıda yaptı. Akdoğan, burada yaptığı konuşmada Newroz'un çözüm sürecinde önemli bir kilometre taşı olacağını söyledi.

Bu gelişmelerden sonra KCK Yürütme Konseyi Eş Başkanı Cemil Bayık, bir röportaj sırasında "Silahlı mücadelenin son bulması için Öcalan'ın kongreye katılması şart," dedi.

Her ne kadar ilk bakışta bu yeni bir sürece girdiğimize işaret etse de, gelişmeleri biraz dikkatle okumak gerekir. Sorunlardan ilki bu maddelerin henüz üzerinde uzlaşma sağlanacak somut talepler haline getirilmemiş olmasıdır. Bu 10 madde, hem genişliği hem de muğlaklığı açısından bakıldığında tarafların üzerinde müzakere edeceği uzun ve zorlu bir sürece işaret etmektedir. Ayrıca süreç önümüzdeki seçim dönemi ve sonuçlarından çokça etkilenecektir. Tarihi beraber ifade edilen bir beyan ve müzakerelerin çerçevesini ortaya koyan ve bunları bir nebze şeffaflaştıran bir metin olmakla birlikte sürecin gidişatı barış sürecini etkileyecek başka birçok konuda hazırlıklı olmayı da gerektirmektedir.

2.4. DEĞERLENDİRME

Barış süreci 2 yılı aşkın bir süredir çeşitli kesinti ve fasılalarla devam ediyor. Barışa ilişkin siyasi kararlılığın da devam ettiğini, yapılan açıklamalardan anlıyoruz. Ancak Meclis'te temsil edilen iki siyasi partinin (CHP ve MHP), barış süreci konusunda destekleyici bir tutuma sahip olmamaları sürecin zaman zaman günlük politik dalgalanma ve polemiklere maruz kalmasına neden oluyor. Seçim yatırımı olarak değerlendirilebilecek açıklamalar, görüşmeleri sürdüren tarafların kullandığı dil ve sürece ilişkin tutumları, iktidar partisi ile Kürt siyasi hareketinin farklı çözümlere odaklandığı ve çözümün ortaklaşmadığı izlenimini de yaratmaktadır.

Birçok eksikliğe rağmen sürecin bugün detaylandırılması gereken bir hukuki çerçeveye ve yol haritasına sahip olması olumlu bir gelişmedir. Fakat ilk yol haritasında da açıklanan demokratikleşme taleplerinin ''İç Güvenlik Reformu'' gibi demokratikleşme sürecini olumsuz etkileyebilecek yasaların gölgesi altında kalması sürece dair endişeleri artırmaktadır.

Bu genel sorunların yanısıra, kimi somut ve süreç boyunca gündemde olan önlemler de alınmamıştır. Örneğin,

- Güven oluşturucu önlemler kapsamında hasta tutukluların durumu ve ağır insan hakları ihlallerine ilişkin raflarda bekletilen soruşturmalar konusunda olumlu bir politika belirlenmedi;
- Az sayıda süren davaya ilişkin, heyet değişiklikleri, yer değişiklikleri, üst düzey devlet memurlarının yargılanması konusunda izinler, uluslararası hukukta tanımlanmış ağır insan hakları suçlarının zaman aşımından muaf tutulması konularında düzenleme yapılmadı;
- Sürece kadınların katılımı ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bir girişim olmadı;
- Kayıp yakınlarının, yargısız ve keyfi infaz mağdurlarının yakınlarının taleplerinin sürece dahil edilmesi sağlanmadı;
- Barışın toplumsallaştırılması için yeni mekanizma ve yapılar oluşturulmadı, bunların en önemlileri arasında bulunan hakikat komisyonları gündeme gelmedi;
- Toplumun barış konusunda ve hakikatler konusunda bilgilendirilmesine yönelik yapılar oluşmadı;
- Sivil toplumun sürece etkin katılımı için çalışma yapılmadı;
- Anadil ve kültürel haklarla ilgili toplumsal ve hukuki tartışmalar yapılmadı;
- Toplumda ''öteki'' algısını gidermek üzere çalışma yapılmadı.

Seçim ortamına girdiğimiz bir dönemde barış çalışmalarının kesintiye uğraması beklenebilir ama aksine barışın talepleriyle seçimin gündemini oluşturması sürecin toplumsallaşması açısından da yeni bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Özellikle tarafların seçim çalışmaları süresince kuracakları barış dilinin toplumsal uzlaşmayı hızlandıracağı da söylenebilir. Barış bu topraklarda son 50 yılda yakalanmış en büyük fırsat. Ancak barışın oluşturulması ve sürekliliği demokratikleşmekten geçtiği için Türkiye'nin önünde sadece barış değil, ciddi bir demokrasi mücadelesi olduğunu da unutmamak gerek.

3. BÖLÜM

TOPLUMSAL BARIŞ VE BARIŞ SÜRECİNİN TOPLUMSALLAŞMASI[7]

Ayşe Betül Çelik ve Nil Mutluer

Raporun hukuki süreç ve mekanizmalarına odaklanan bölümlerinde detaylı olarak tarif edildiği gibi Kürt Meselesinin çözümü, 2009'dan bu yana hem hükümet hem de Kürt siyasi hareketince ağırlıklı olarak müzakerelere odaklandırılmıştır. Bu iki kesimin liderlerinin konuşmaya başlaması, elbette barış için önemli bir adımdır. Fakat barış sadece siyasi liderler seviyesiyle sınırlı kaldığında toplumlarca desteklenmesi, dolayısıyla kabul edilmesi ve kalıcı kılınması neredeyse imkânsızdır. Kalıcı barış, kurumların demokratikleşmesi ve müzakerelerin sürmesi kadar algıların değişmesini, birey-devlet ve değişik toplum kesimleri arasında güven duygusunun yeniden tesis edilmesini ve adaletin duygusunun hissedildiği bir toplumsal değişimi gerektirir.

Fakat, Kürt Meselesinin kendine has sebepleri ve bunlara bağlı geliştirilmesi gereken özel projeleri olmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti tarihinin başka birçok etnik ve azınlık gruplarına dair de konuşulması gereken önemli demokratikleşme sorunları da bulunmaktadır. Bir başka deyişle, barış sürecinde hem Kürt Meselesi bazında yaşanan çatışmanın sonucu ortaya çıkan adalet, yüzleşme, grup güvenliği gibi konulara odaklanılmalı hem de cumhuriyet tarihimiz boyunca yaşanan başka sorunlar etrafında değişik kesimleri bir araya getirmeli ve farklı kimliklerin de temsilleri ve ihtiyaçlarının karşılanması için çalışılmalıdır.

KONDA'nın Haziran 2012'de Türkiye çapında yaptığı bir çalışmaya göre toplumda çeşitli boyutlarda ötekileştirme süreçleri yaşanmaktadır. Bu süreçlerin belki de en çarpıcı yanı, bireylerin "öteki" olarak tanımladıklarını bire bir değil medyadan gördükleri imajlarıyla tanımaları.[8] İzmir'de yapılan başka bir çalışma, Türklerin ve Kürtlerin birbirlerine karşılıklı olarak olumsuz tanımlamaların olduğunu fakat bu tanımlamaların farklı içerikte olduğunu göstermiştir. Çalışmanın ortaya çıkardığı bulgulara göre, Türklerin yüzde 40'ı "Kürt" denince aklına "cahil, eğitimsiz, kaba, kültürsüz ve geri" gibi sıfatların geldiğini belirtirken, Kürtler Türk denince daha çok milliyetçiliğe referans veren olumsuz sıfatları kullanmışlardır. Bu veriler, Kürt Meselesinde anayasal ve hukuki değişiklikler yapılsa, kurumsal yeniden yapılanmalar sağlansa bile gruplararası tanıma ve güven artırıcı çalışmalar olmadıkça toplumsal barışın sağlanamayacağının göstergeleri olarak görülebilir[9]. Öte yandan yakın zamanda yaşanan Gezi parkı olaylarının gösterdiği önemli bir gelişme toplumun bir kesiminin medyanın yansıttığı bazı olayları yansıtmada gerçekçi ve nesnel bir

---

[7] Bu metnin bir kısmının yazımında Ayşe Betül Çelik'in "Kürt Sorununu Dönüştürmede Toplumsal Mutabakat İhtiyacı: Neden, Nasıl, Kimle?", *Çatışma Çözümler ve Barış*, Murat Aktaş (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, adlı yayından faydalanılmıştır.

[8] KONDA 2012. *Ocak-Mayıs Barometreleri*, Istanbul: KONDA.

[9] Ok, E. "*Are We Becoming More Distant?: Exploring the Nature of Social Polarization Along Ethnic Lines in the City of Izmir*", Yayınlanmamış Yükseklisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2011.

yaklaşım sergilememiş olabileceği gerçeği ile yüzleşmiş olmasıdır. Bu olayları müteakip belki de ilk defa çoğu Türkün, Kürtlerin acılı tarihi hakkında ne kadar da bilgisiz ve duyarsız olduklarıyla yüzleşme imkânı doğmuştur. Gelinen son noktada bu ivme kaybedilmiş olsa da bazı toplumsal olayların, toplumlar arası algıyı şekillendirmedeki rolü, barış süreci içersinde unutulmaması gereken önemli bir noktadır.

Türkiye'nin değişik bölgelerinde barış sürecinin ihtiyaçları farklılık göstermektedir. Tarihi farklı kesimlerin yaşadığı acılara sahip bir ülkede demokratikleşme süreci bu farklı tarihleri konuşma pratiklerinin önünü açacak şekilde şekillenmeli ve bu farklı ihtiyaçlara karşılık verebilmelidir. Yıkıcı ilişkiler yaşamış grupların tekrar birbirlerinin onurlarını ve meşruiyetlerini kabul eden yeni bir gruplar arası bağ kurmaları ancak "öteki"leştiren dillerinden sıyrılıp, farklı hikayelerini paylaşarak yeni bir gelecek hayal ettiklerinde mümkün olabilir. Tüm bunların olması için farklı toplumsal mutabakat modelleri farklı aktörlerle uzun süreli barış projeleri olarak düşünülüp planlanmalıdır. Barış sürecini, Kürt meselesini ve aynı zamanda ötekileştirilen diğer tüm etnik, inanç, cinsiyet ve cinsel yönelim gruplarını kapsayacak çeşitlilikte ve çoğullukta adımlar belirlenmelidir.

3.1. KORKULAR, TEHDİTLER, ALGILAR

Barış sürecinin önündeki en önemli toplumsal engel, değişik kesimlerce yaşanan korkular ve algılanan tehditlerdir. Ocak 2013'te kurulan ve 63 kişiyle çalışan *Akil İnsanlar Heyeti*'nin Türkiye'nin yedi bölgesindeki çalışmalarına bakıldığında bu korkuların çoğunun Kürtler ve Türkler tarafından barış sürecindeki beklenti farklılıklarından ve karşılıklı güvensizlikten kaynaklandığı kadar özellikle çatışmalı süreçte öğretilenlerin payının büyük olduğu görülmektedir. Örneğin, Türk kesiminin büyük korkusu olan "ülkenin bölünmesi" Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Kürtlerin çoğunun belirttiği bir istek değildir. Dahası, bu kesimler Türklerin korkusunun kaynağını da anlamadıklarını belirtmişlerdir. Öte yandan bazı konuların süreç içerisinde konuşulmaya başlanmasının bu korkuları tetikleyebileceğini göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Kürtler için çok önemli olan anadillerinin eğitimde ve hizmet sektöründe kullanılması talebi, örneğin Akdeniz Akil İnsan Heyeti'nin ziyaretindeki tartışmalarda, Kürtçenin Kürtler tarafından ikinci resmi dil olarak kabul edilmesi için bir talep olarak algılanmış ve dolayısıyla "ülkenin bölünmesi" korkusu olarak izah edilmiştir. Benzer şekilde özerklik, eyalet sistemi gibi içeriği halk tarafından fazla bilinmeyen kavramlar da bu korkuları beslemektedir. Aslında farklı yönetim biçimleri olan bu kavramların, ulusal düzeyde öğretilerek tartışılması bazı korkuların aşılmasında bir kolaylık sağlayabilir.

Gene Akil İnsanların bölge raporları karşılaştırıldığında halkların karşılıklı olarak birbirlerinin milliyetçiliklerinden korktukları görülebilir. Bu yüzden barış sürecinde tüm kesimlerin milliyetçi düşünce ve dilden arınması, karşılarındaki farklı kesimlerin korkularını tetikleyici beyanatlarda bulunmamaları sürecin daha az sorunlu ilerlemesine katkı sağlayacaktır. Türkler tarafından sıkça dile getirilen bir başka korku ise Sevr Paranoyası olarak adlandırılan, değişik kesimlerdeki "dış mihrakların ülkemizi bölmek istediği" inancıdır. Her ne kadar bu korkunun tarihsel bir geçmişi olsa da, içinde bulunduğumuz sürecin bu perspektiften değerlendirilmesi atılacak adımları zorlaştırmakta ve birbirlerine karşı önyargılı olan kesimlerin birbirleriyle diyaloğu önünde bir engel teşkil etmektedir. Bu korkuları bertaraf etmenin en kolay

yolu şüphesiz ki liderlerin ve süreci yönlendirenlerin kullandığı dil olacaktır. Gene heyet raporlarının karşılaştırmalı bir analizini yaparsak, her heyetin başta sorunlar yaşasa da farklı kesimleri bir araya getirerek konuşmalarını sağlamış ve bu yolla barış sürecine olan desteği artırmış olduğunu görebiliriz. Akil İnsanlar Heyet raporlarında, illerde yürütülmüş toplantılarda farklı düşünen kesimlerin birbirlerini dinleme yolunda az da olsa mesafe katedildiği not edilmiştir. Fakat sürecin şeffaflaştırılması ve süreç içerisinde hükümetin bu korkuları tetikleyici söylem ve davranışlarda bulunmamaya özen göstermesi[10], bu korkuların giderilmesi için önemlidir.

Kuzey İrlanda barış sürecinin mimarlarından, babası ve ağabeyi IRA tarafından yaralanmış İngiliz diplomat Jonathan Powell'ın, Sinn Fein'in lideri Garry Adams ve baş müzakerecisi Martin McGuinnes'le Başbakanlık'ta görüştüklerinde neler olduğuna dair anlattıkları, yıllarca birbirlerini düşman görmüş kesimlerin birbirlerinin hikâyelerini karşılıklı olarak dinlemesinin barış açısından önemine işaret ediyor: "Gerry ve Martin çok gergindi. Martin, toplantıyı yapacağımız odaya girdiğinde havayı yumuşatmak için 'Demek bütün hasarların başladığı yer burası...' diye bir espri yaptı. Ben de 'Evet IRA havan topunu Başbakanlık bahçesine attığında şuradaki cam patladı ve kardeşim kendisiyle birlikte Başbakan John Major'ı masanın altına zor attı..' diye karşılık verdim. Dehşete kapıldı Martin. Çünkü o aslında 1922'de Başbakan Lyod George ve Michael Collins arasında imzalanan İrlanda Kurtuluş Savaşı'nı bitiren ve İrlanda iç savaşını başlatan anlaşmadan söz ediyordu. Bense onun 1991'deki IRA'nın Başbakanlık eyleminden söz ettiğini sanmıştım. O gün anladım ki iki tarafın olaylara yaklaşımı, tarihi okuması çok farklı olabiliyor. Ama o günün sonunda aynı dili konuşmaya başlamıştık."[11]

Kuzey İrlanda örneğinde olduğu gibi, barış sürecindeki en büyük engel, korku, algı ve tarihsel belleklerdeki farklılık ve bu farklılıkların dinlenmemesi, konuşulmamasıdır. IRA tarafından babası ve ağabeyi yaralanan Jonathan Powell, o gün Adams ve McGuinnes'in elini sıkmayarak tavrını sembolik olarak ortaya koyduğunu ama bugün geriye baktığında pişmanlık duyduğunu, tavrının darkafalılık olduğunu söylüyor ve ekliyor: "İki tarafta da kurbanlar varken affetmek kolay değil ama benden çok daha kötü durumda olanlar bile bunu zaman içinde başardı."[12] Elbette ki affetme, kişisel bir seçim olarak bırakılmalıdır ve barışın olmazsa olmazı değildir. Fakat Powell'ın verdiği örnekten yola çıkarak Kürt Meselesinde de benzer bir şekilde farklı kesimlerin birbirlerinin hikâyelerini dinlemesi, barış için gerekli toplumsal empatiyi üretme yolunda bir adım sağlayabilir.

3.2. BARIŞ SÜREÇLERİNDE TOPLUMSAL KUTUPLAŞMA

Kürt Meselesinde çoğu kez göz ardı edilen önemli bir sorun, barış sürecinin toplumsal kutuplaşmayı ortadan kaldıracak girişimleri kapsamaması ve barışı toplumun tüm kesimlerinin benimsemesini sağlayacak projelerin gerçekleştirilmemesi olarak görülebilir. *Akil İnsanlar Heyeti* raporları Kürt halkının barış önünde gördüğü engellerden birinin Türklerin, Kürt coğrafyasında yaşanan hak ihlallerinden ve

[10] Örneğin, çeşitli Akil İnsanlar Heyeti raporları, süreç içersinde resmi kurumların tabelalarından TC ibaresinin silinmesinin bu korkuları tetiklediğini belirtmektedir.

[11] Başaran, E. "Jonathan Powel, IRA Barışının Yaratıcı Beyni," 4 Kasım 2010 (http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=1027263).

[12] Ibid.

acılardan habersizliği olduğunu göstermektedir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Heyeti'nin saptamalarına göre, "Kürtlere yapılanların Türkler tarafından anlaşılması ve hazmedilmesi, barış sürecinin hayati parçalarından biri olarak görülmektedir."[13] Gene Çelik, Bilali ve Ok'un İzmir'de birbirleriyle çok fazla temasta bulunmadan yaşayan Kürtler ve Türkler ile yaptığı çalışmaya göre, bu iki kesim Kürt Meselesi'ni çok farklı tanımlamaktadırlar.[14] Aynı çalışma, çoğu kişi tarafından söylenen "Türkler ve Kürtler arasında sorun yoktur" iddiasını da ne yazık ki desteklemeyecek veriler taşımaktadır. Çalışma, İzmir'deki Kürtlerin Türklere karşı imgesel çıkarımının barbar (yani kendilerine karşı yüksek derecede tehdit içeren, daha güçlü ve kültürel olarak daha aşağıda) olduğunu, Türklerin imgesel olarak Kürtleri hilekâr (kendilerine karşı yüksek derecede tehdit kaynağı, fakat kültürel ve sahip oldukları güç açısından daha aşağı konumda) gördüğünü göstermektedir.[15] Sorunun değişik gruplarca farklı tanımlanması, bir kesimin acılarının diğer bir kesimce bilinmemesi ve/veya bilinmek istenmemesi, gruplararası kuvvetli olumsuz imgelerin varlığı, barış sürecinin hızlansa bile toplumsal bir zemine oturmayacağının ve en ufak bir tökezlemede tekrar şiddete dönebileceğinin göstergesidir.

Bu yüzdendir ki kalıcı barış ve toplumsal mutabakat için değişik kesimlerden taraflar bir araya getirilmeli, barışçıl ve güven verici ilişkiler kurmaları yeniden sağlanmalıdır. Kürt Meselesi bağlamında *Akil İnsanlar Heyeti*, ilk defa yaşanan acıların toplumsal seviyede konuşulması adına önemli bir süreci başlatmıştır. Fakat kuruluş amacı, kendilerine verilen kısıtlı zaman ve yapısından dolayı bu heyet, farklı kesimleri belli bir çalışma kapsamında bir araya getirerek birbirlerini dinlemelerini sağlayamamıştır. Yıllarca farklı düşünce kalıpları ile sosyalleşmiş, Kürt Meselesi konusunda farklı duyguları paylaşan kişilerin, barış süreçlerinin başında sadece kendi dertlerini ve görüşlerini söylemek istemesi doğal karşılanabilir fakat sürecin devamı için dinleme pratiklerinin geliştirilmesi gereklidir. Kürt Meselesi bağlamında yıllar içersinde oluşmuş bazı önyargıların kırılması, farklı kesimlerin birbirini dinlemesinin yolunu da açacaktır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde çalışan Akil İnsanlar grubu, farklı kesimlerin birbirini dinlemesiyle ilgili aşağıdaki gözlemde bulunmuştur:

> Farklı düşünen çevrelerin bir araya getirildiği toplantılarda karşılıklı görüşlere tahammül etme seviyesinin yükseldiği görüldü. Ve bu ortamlarda çözüm sürecini destekleyen optimum olumlu sonuçlar çıktı. Gittiğimiz her yerde toplantılara katılanlar ilk kez birçok farklı çevreyle bir araya geldiklerini ifade etti ve bunun anlamlı ve önemli olduğu vurgulandı.[16]

Barışın toplumsallaşması, bu farklı düşünen kesimlerin bir araya getirilerek 30 küsur yıllık geçmişte yaşanan acıların konuşulabileceği ve dinlenebileceği bir ortamın oluşturulması olmalıdır. Bu da ancak güven artırıcı çalıştayların ve diyalog seminerlerinin yapılmasıyla olur. Bu tür çalışmalar Akil İnsanlar Heyetinin çalışmalarından farklı olarak, yıllarca farklı ülkelerde çatışma çözümü üzerine pratikte

---

[13] UKAM. Akil İnsanlar Heyet Raporları. İstanbul: UKAM Yayınları, 2014, s. 20.

[14] Ayşe Betül Çelik, Rezarta Bilali ve Ekin Ok, "Psychological Asymmetry in Minority-Majority Relations at Different Stages of Ethnic Conflict," *International Journal of Intercultural Relations*, Cilt 43(B), 2014.

[15]

[16] UKAM, ibid, s. 39.

çalışmış akademisyenler ve uzmanlar tarafından geliştirilmiş özel metotlar yoluyla ve uzun süreli olarak planlanarak yapılmalıdır. Türkiye'de özellikle 2010 sonrasında çok az da olsa buna benzer birkaç sivil toplum projesi hayata geçirilmiş, fakat bunlar uzun soluklu olamamıştır. Bu projelerin uzun soluklu olabilmesi için, metodu bilen bir ekiple, liderlerin bu konuda iradesini arkasına almış projeler geliştirmek gerekmektedir.

Aslında başarılı toplumsal mutabakat süreçleri bu değişik modelleri çeşitli seviyelerde ve farklı aktörleri bir araya getirerek işletebilen süreçlerdir. Çünkü toplumsal travmayı atlatmak bir yandan geçmişle yüzleşmek ve onu geride bırakmayı gerektirirken bir yandan da yeni ve daha güzel bir geleceği hayal etmeyi gerektirir.

3.3. BARIŞ SÜRECİNDE MEDYA VE EĞİTİM

Toplumsal güvenin tesisi, toplumdaki değişik grupların birbirini tanıması ve karşılıklı yanlış algıların bertaraf edilmesinde medyanın rolü hiç de azımsanmayacak düzeydedir. Daha önce özellikle Kürtlerin acılarının Türkler tarafından anlaşılmadığının onlar üzerinde yarattığı olumsuz etkilerden bahsetmiştik. Yapılan akademik çalışmalar[17] ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Akil İnsanlar heyetinin gözlemleri göstermektedir ki *Şefkat Tepe*, *Sakarya Fırat, Kurtlar Vadisi* ve *Tek Türkiye* benzeri TV dizilerinden Kürtlerin resmedilişi, Türkiye genelinde Kürtler hakkında olumsuz algıların oluşumunu ya da pekiştirilmesini desteklemektedir.[18] Aynı şekilde liderlerin medya yoluyla yayılan sert dilleri de barış sürecinin yarattığı olumlu ortamı zedelemektedir.

Ne yazık ki tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de şiddet haberleri medyada ilk sayfalarda yerini alırken, barışa dair haberler göz ardı edilmektedir. Bu ise, toplumların birbirlerine karşı olumsuz düşüncelerini güçlendirmekte, yeni ve daha barışçıl bir ortamda birbirlerini dinlemelerinin mümkün olmadığı izlenimi yaratmaktadır.

Medyanın barış sürecinde denetlenmesi ve birkaç Akil İnsanlar Heyet raporunun da işaret ettiği nefret söylemiyle mücadelenin yasalaştırması bu açıdan önemlidir. 2009'da hazırlatılıp yürürlüğe geçirilmeyen "Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kanun Tasarısı" taslağının bir an önce uygulamaya geçirilmesi, toplumsal algının olumlu yönde evrilmesi için gerekli zemini hazırlayabilir. Son olarak altını önemle çizmemiz gereken bir konu da ders kitaplarında halen mevcut olan ötekileştirici, ayrımcı dilin terkedilmesidir. Ders kitaplarının ve müfredatın "Anadolu'da yaşayan halkları görmezden gelen, onları görünmez kılan ve hatta onları düşmanlaştıran ve ötekileştiren anlayıştan"[19] arındırılması, toplumlar arası güvenin sağlanmasında ve kalıcı kılınmasında uzun zamana yayılacak ama kuvvetli bir zemin sağlayacak temeli oluşturacaktır.

3.4. TÜRKİYE'NİN ÇOĞULCU YAPISI VE BARIŞ SÜRECİ

[17] Başer, Zeynep ve Çelik, Ayşe Betül (2014). "Imagining Peace in a Conflict Environment: Kurdish Youths' Framing of the Kurdish Issue in Turkey and Their Peace Imaginations," *Patterns of Prejudice*, Vol. 48, No. 3.

[18] UKAM, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Akil İnsanlar heyet raporları.

[19] UKAM, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Akil İnsanlar heyet raporları.

Barış, sadece Kürt ve Türklerin birbirlerine karşı güveninin artırılmasını, önyargıların değiştirilmesi ve korkuların azaltılmasını değil, toplumdaki tüm bireylerin kimlik haklarının güvence altına alındığı bir düzenin kurulmasını da gerektirir. Bu açıdan bakıldığında Aleviler, Ermeniler, Süryaniler, Yezidiler, Araplar, Lazlar ve Türkiye'nin tüm farklı kimliklerinin kültürel haklarının süreç içerisinde demokratik bir zeminde kabulü, temsili ve korunması önemlidir. Devletin geçmişiyle yüzleşirken bu kesimlere yapılan zulmün kabulü ve onarılması, vatandaşların kendi devletleriyle barışmasını ve barışçıl yeni bir ilişki kurmasını sağlayacaktır.

Özellikle Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde Akil İnsanlar Heyetine sundukları barış istekleri kendi kültürel hakları kadar beraber yaşadıkları Alevi, Süryani ve Yezidilerin haklarının tanınmasını da içermektedir[20] ve bahsi geçen gruplar arası ilişkilerin yeniden şekillenmesi açısından önemlidir. Örneğin, Güneydoğu Anadolu bölgesi Akil İnsanlar raporunda Süryaniler bu süreçte, devletten, camiye çevrilen kiliselerinin iadesini ve 1990'lı yıllarda 40'a yakın Süryani'ye karşı işlenen faili meçhul cinayetlerin aydınlatılmasını, diasporadaki Süryanilerin dönüş koşullarının sağlanmasını, dilleri üstündeki yasakların kaldırılmasını ve TRT'de Süryanice yayın yapılmasını isterlerken, Yezidiler, toprak iadesi, kendilerine karşı ayrımcı dilin terkedilmesi ve yurtdışındaki Yezidilerin yurda dönmelerine imkan sağlanmasını istemektedirler. Bu örneklerde görüldüğü üzere iki farklı kesimin tarihsel olarak yaşadıklarında benzerlikler (baskıcı kimlik politikaları sonucu terkedilen topraklar, dil üzerinde baskı, diasporanın geri dönüşünde yaşanan zorluklar vb.) ve barış sürecinden benzer talepleri vardır.

Öte yandan çatışmalı süreçte, şiddet kullanan her aktör, farklı kesimler üzerinde korku yaratmıştır. Bu açıdan Güneydoğu Anadolu'daki Arapların PKK'nin kendilerine karşı baskı uygulayacağına dair endişelerinin giderilmesi de kalıcı barışın sağlanması açısından önemlidir.[21]

Karşılaştırmalı Akil İnsanlar Heyet raporları şaşırtıcı ve sevindirici bir sonuca da işaret etmektedir: Hemen hemen tüm bölgelerde barış ve demokratikleşme sürecinde "mağdur edilmiş tüm grupların [Aleviler, başörtülüler vb.] sorunlarının ele alınması"[22] gerekliliği ortaya konulmuştur.

Karadeniz Bölgesi Akil İnsanlar Heyeti'nin bir tespiti, hem barış sürecine desteği etkileyen şartlardan birini hem de kalıcı barışın sağlanması açısından ortaya koyabileceğimiz bir öneriyi göstermektedir. Heyet, "farklı dillerin konuşulduğu, değişik kültürlerin bir arada yaşadığı ve dışarıdan göç alan iller(in), daha homojen yapıya sahip illere nazaran süreci daha sağlıklı biçimde" değerlendirdiği ve "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu görmüş, oralarda bulunmuş ve çalışmış olanlar(ın), sorun ve çözüm ile ilgili daha gerçekçi ve sağlıklı değerlendirme" yaptıkları izleniminde bulunmuştur. Bu da göstermektedir ki, Türkiye'de kalıcı barış ancak birbirleriyle ilgili önyargı ve yanlış bilgilere sahip, birbirini tanımayan kesimlerin katımıyla gerçekleşebilir. Çoğulcu bir anlayışla farklı kesimlerin bir araya gelmesi barışçıl bir toplumun oluşturulmasının temel şartıdır. Gene bu bağlamda, barış sürecinin sadece

[20] UKAM, ibid.

[21] Ibid.

[22] UKAM, Akdeniz Bölgesi Akil İnsanlar Heyet Raporu

PKK-Öcalan-devlet görüşmeleriyle sınırlı tutulmaması ve diyalog zemininin genişletilerek yerel düzeylerde bu diyalogların devam ettirilmesi, barış sürecine sivil kanaat önderlerinin katılması azami önemdedir.

Süreç boyunca siyasi aktörlerin Alevi ve Ermenilerle ilgili bazı açıklamaları geleneksel devlet yaklaşımının ötekileştiriciliğini ve ikircikliliğini yansıtmaktadır. Barış sürecinde hükümetin Alevilere yönelik ayrımcı söylemi ve Aleviler için sembolik değeri olan bazı tarihi referansların ötekileştirici şekilde kullanılması Alevilerin tepkisine neden olmuştur. Ayrıca, Sünni merkezli siyasi yaklaşım Alevilerin inanç çoğulluğunu yok saydığı gibi çoğulcu seküler toplum adımının önündeki önemli bir engeldir. Diğer yandan, Abdullah Öcalan'ın süreç sırasında yayınlanan mektubunda Ermeni soykırımına referans vermesi Ermeniler tarafından olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Ancak, Öcalan'ın mektubunda Kürtlerin soykırımdaki sorumluluğuna yeterince yer verilmemesi Ermeni çevrelerce eleştirilmiştir. Ermeniler tarafından eleştirilen diğer bir nokta Öcalan'ın mektubunun akabinde KCK Yürütme Konseyi Üyesi Mustafa Karaca'nın Ermenilerden bahsederken Ermenilerin süreci baltaladığı yönünde açıklamalarda bulunması ve bu açıklamalarda kullandığı 'uluslararası bağlantı', 'lobi' gibi kelimelerin Ermenileri hedef göstermesidir. Ermeniler bu gibi bir yaklaşımın yıllardır ötekileştirici devlet söyleminin devamı olduğunu vurgulamışlar ve Ermenilerin hedef gösterilmesi ihtimaline dikkat çekmişlerdir. Sürecin sadece ilgili taraflar açısından değil, aynı zamanda Türkiye'de yaşayan çeşitli dini, etnik ve farklı grupların ayrımcılığa uğramaması, ötekileştirilmemesi yönünde geliştirilmesi barışın kalıcılığı için önkoşuldur.

3.5. KADINLAR VE BARIŞ SÜRECİ

Milliyetçilik, militarizm ve bizzat savaşın kendisi ataerkil zihniyetle cinsiyetlendirilmiş süreçlerdir. Bu cinsiyetlendirmede erkek ve kadınlara verilen görevler hiyerarşi içerisindedir. Her ne kadar her iki cinsiyet de milliyetçi ve militarist anlayışla ötekileştirilmeye maruz kalsalar da, kadınlar özellikle savaştan doğrudan ve dolaylı olarak katmanlı ve erkeklerden farklı bir şekilde etkilenmektedir. Savaş sırasında uğradıkları bedensel zararların yanı sıra savaş sırası ve sonrasında militarizmle içselleştirilmiş şiddet ortamında karar mekanizmalarında yer alamamakta ve kendilerinin ve ailelerinin yaşamlarını devam ettirebilmek için oldukça zor koşullarda çalışmak durumunda kalmaktadırlar[23]. Dolayısıyla savaşa, ırkçılığa, ayrımcılığa dayanan sebeplerin ortadan kaldırılmasında da ataerkil zihniyete karşı, cinsiyet duyarlı bir perspektif önemlidir. Bu perspektif doğuştan kadın olmakla değil, şiddet ortamında kadının nasıl ötekileştirildiğini gören bir bakış açısıyla olabilir. Bu ise kadınların barış süreçlerine sadece "cinsiyetleri" üzerinden dahil olmalarını değil, kadınların sorunlarının feminist bakış açısıyla ele alınmasını gerektirir.

BM Güvenlik Konseyi 1325 no.lu kararı (2000)[24], kadınları çatışmaların yalnızca kurbanları (bir savaşma aracı olarak şiddet ve tecavüz de dahil) olarak gören bakış açısından onları çatışmaların çözümlenmesi, barışın inşası ve korunmasında

---

[23] Mutluer, N., *Tactics in- Between: Gendered Citizenship and Everyday Life of Internally Displaced Men in Tarlabaşı, Istanbul*, Unpublished Doctoral Dissertation, Central European University, Budapest, 2012.

[24] BM Güvenlik Konseyi (S/RES/1325) no.lu kararı, 30 Ekim 2000.

erkeklerle eşit şartlarda görev alan aktörler olarak gören bakış açısına geçişin öneminin altını çizmektedir. Bu karara imza atmış olan Türkiye ne yazık ki şu ana kadar kararın uygulanmasına dair hiçbir adımda bulunmamıştır. Oysa bu karar sonrası BM Güvenlik Konseyi'nce onaylanmış olan Ulusal Hareket Planı[25], hem kadınların sorunlarının siyasa yapımına yansıması hem de barış sürecinde kadın temsilinin artması açısından gerekli bir adımdır.

De la Rey ve McKay'in 2006'da 16 Güney Afrikalı kadın liderle yaptığı çalışma, kadınların barışı uzun bir yol olarak gördüklerini ve bu yolun sonunda insanların ana ihtiyaçlarının karşılandığı, yani yapısal barış ortamının oluşturulduğu bir dünya olarak tanımladıklarını ortaya koyuyor.[26] Gene çok önemli bir nokta olarak, bu kadınlar barışı kadın ve erkeklerin birbirleriyle nasıl bağ kurduklarının anlaşılması üzerine bir süreç olarak da tanımlıyorlar ve toplumdaki kadına yönelik şiddetin de ortadan kaldırılmasının kalıcı barışı sağlayacağı yönünde hemfikirler. Dolayısıyla, kadınların kadın sorunlarını temsilen barış sürecine aktif katılımı, sadece silahların sustuğu bir dünyanın ötesinde eşitsizlikleri gidererek yapısal barışın sağlanabileceği bir dünyayı hayal edebileceğimiz ufuklar açma potansiyeline sahiptir.

Türkiye'de diğer sivil toplum hareketleriyle kıyaslandığında görece olarak kuvvetli olan kadın hareketinden bir grup kadın BİGK (Barış İçin Kadın Girişimi) adı altında örgütlenerek tabandan çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Barış sürecinin sadece siyasi değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde yürütülmesinin gerekli olduğu bu dönemde bu önemli bir adımdır. Kadınların sürece katılması ve talepleri konusunda BİGK'nin yayınladığı raporlar ve çalışmalar yol gösterici olacaktır. Bu raporda anayasal değişiklikler, hakikat komisyonu ve insani güvenlik reformlarının cinsiyet merkezli ele alınması gerektiğine değinilmiş ve kadınların tüm bu süreçlere aktif katılımının gerekliliği vurgulanmıştır.

Barış sürecinde kadınların barışa katılımı ile ilgili yaklaşım ikirciklidir. Bir yandan hem Akil İnsanlar Heyet raporlarında hem de sivil toplum çalışma ve raporlarında kadınların sürece dahil edilmesi gerektiği vurgulanmakla birlikte gelinen noktada kadınların katılımı hem sayıca hem de nitelik olarak çok azdır. Akil İnsanlar Heyetinin raporlarında, il ziyaretlerinde kadınların katılımının çok az olduğu ortaya konmuş, bunun sebebi olarak Karadeniz Bölgesi Heyeti kadın sivil toplum kuruluşlarının ve Akil İnsanlar Heyetindeki kadınların sayıca azlığına işaret etmiştir. BİKG'nin *Akil İnsanlar Heyeti*'nde bulunan 12 kadın ile yaptığı toplantıda, heyette bulunan kadınlar, bölgelerinde kadınlarla özel görüşme yapmak için çaba sarf edeceklerini belirttilerse de BİKG bunun gerçekleşmediğini ve birçok bölgesel komisyonun kadınlarla ayrı görüşme yapmadığını saptamıştır. Hükümet Akil İnsanlar Heyetinin raporlarını açıklamamış olsa da, raporlar Heyette bulunanlar tarafından kamuoyu ile paylaşılmıştır ve cinsiyet dağılımındaki eşitsizliğin raporlara da yansımış olduğu görülmüştür.[27]

---

[25] BM Güvenlik Konseyi (S/PRST/2004/40) ve (S/PRST/2005/52) no.lu kararları. Bu kararlara dayanarak, şu ana kadar 48 ülke Ulusal Hareket Planlarını uygumalaya koymuştur. (Referans için bakınız: http://www.peacewomen.org/naps/list-of-naps)

[26] De la Rey, C. ve S. McKay. "Peace as a Gendered Process: Perspectives of Women Doing Peacebuilding in South Africa," *International Journal of Peace Studies*, Cilt 7, No.1, 2006.

[27] BİGK Rapor 2013:12.

Diğer yandan, barış sürecinde her ne kadar "Analar ağlamasın" söyleminin şiddeti azaltmak için bir yöntem olduğu düşünülse de kadınların bu süreçteki rollerinin sadece annelikle sınırlandırılması milliyetçi ve militarist zihniyeti yeniden üretmektedir. Anneler dışında kadınların sürece desteğinin azımsandığı ve toplumlar arasında empati kurmada kadınların rolünün yadırgandığı bir gerçektir. Çatışmalı süreçlerden hem erkeklerden daha farklı etkilenmiş hem de barışa farklı yaklaşımlar getirebilecek kadınların bu sürece daha aktif ve daha fazla eklemlenmesi, barışın sağlanması ve kalıcı kılınması için çok önemlidir. Bu bağlamda başka önemli bir nokta da zorunlu göç mağdurları, failimeçhul eşleri ve buna benzer, çatışmalardan doğrudan etkilenmiş kadınların barış sürecinde isteklerinin dinlenmesi ve mağduriyetlerini giderici siyasaların yapımıdır.

Ayrıca, militarist şiddet ortamında LGBTİ bireylere yönelik ötekileştirilmeler daha da görünmez olmaktadır. LGBTİ bireyler içselleştirilmiş homofobiye, ayrımcılığa ve hatta hayatlarını tehdit edecek şiddete maruz kalmaktadırlar. Süreç ele alınırken kalıcı barışın sağlanması için adımların cinsel yönelime duyarlı olması önem taşımaktadır.

3.6. BARIŞ SÜRECİ VE GENÇLİK

Toplumda gittikçe artan kutuplaşma ve on yıllardır süren savaş ortamı, kaçınılmaz olarak genç kesimlere de olumsuz olarak yansımaktadır. Farklı kimlikli gençler "öteki" gördükleri kesimlerden gençler hakkında bilgi sahibi olmayı, konuşmayı hatta aynı ortamda olmayı reddedebilmektedirler. Türkiye'nin batı ve doğusundaki Kürt gençlerinin sorunlarında benzerlikler kadar farklılıklar da vardır.

Batı'daki ulusalcı eğilimler Kürt meselesinin baştan milliyetçi bir söylemle ele alınmasına neden olmakta ve bu yaklaşım gençleri de etkilemektedir. Örneğin, Güneydoğu'daki gençlerin barış adına en büyük hayalleri kendilerini ötekileştiren ve kriminalize eden Türklerin, kendi coğrafyalarını ziyaret edip onları anlamaya başlamasıdır.[28] Toplumda özellikle Türk olmayan gençler öteki olarak konumlanmakta ve önyargılarla ötekileştirilmektedir. Bu da, var olan şiddet yaklaşımı ve çatışma zihniyetinin nesiller arasında kemikleşmesine neden olmaktadır.

Ayrıca, barış süreci ve sonrasında bölgedeki gençlerin eğitimine önem verilmesi barışın inşası ve kalıcılığı açısından gereklidir. Bu istek, örneğin Kürtlerin çoğunlukta olmadığı fakat zorunlu göç mağduru Kürtlerin yaşadığı Akdeniz Bölgesi'nde de ifade edilmiştir. Öte yandan ne yazık ki hem bazı Akil İnsanlar Heyet raporları[29] hem de bazı kamuoyu çalışmaları[30] göstermektedir ki özellikle liseli ve üniversiteli gençlerin (veya eğitim seviyesi yüksek kesimlerin) Kürt meselesine dair dilleri, daha az eğitimli kesime göre daha keskindir. Bu da, eğitim sisteminin milliyetçi söyleminin gençleri etkilediğini ve ötekileştirmeyi pekiştirdiğini göstermektedir.

[28] Başer, Z. Ve A. B. Çelik. "Imagining Peace in a Conflict Environment: Kurdish Youths' Framing of the Kurdish Issue in Turkey and Their Peace Imaginations," *Patterns of Prejudice*, Cilt 48, No.3, 2014.

[29] UKAM, Karadeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesi Akil İnsanlar Heyet Raporları

[30] KONDA, Temmuz 2012 Barometresi.

Gençlerin barışa olan inancını sarsan temel unsur, içine doğup büyüdükleri ortamdaki ayrımcı söylem ve şiddettir. Ölümlerin devam etmesi özellikle Güneydoğu'daki gençlerin barışa olan inancını sarsmıştır. Aynı zamanda, Güneydoğu'daki altyapı, eğitim, sağlık gibi konulardaki yetersizlikler, savaş ortamının getirdiği ekonomik zorluklar, işsizlik ve geleceğe ilişkin kaygılar gençlerin önceki kuşaklardan daha radikal adımlar atmasına neden olabilmektedir. Her ne kadar ölümlere ilk elden şahit olmasalar da Güneydoğu dışında, özellikle büyük şehirlere zorunlu veya ekonomik nedenlerle göç eden Kürt gençleri de benzer travmaları hissetmektedir. Türk nüfusunun yoğun olduğu ve Kürtlerin öteki olarak konumlandırıldıkları ortamlarda gençlerin aidiyet ilişkileri de bu ötekileştirme ve Güneydoğu'daki savaşın şehre taşınan belleği ile şekillenmektedir. Güneydoğu dışında yaşayan Kürt gençler büyük şehirlerin sağladığı ekonomik, siyasi ve sosyal olanaklara ulaşma şansına sahip olsalar da Güneydoğu'daki gerilimin tırmanması bölge dışındaki Kürt gençlerin de radikal adımlara sıcak bakmalarına neden olmaktadır.[31] Hem Güneydoğu'da hem de dışında yaşayan Kürt gençlerinin bu gerçekliğine dikkat çekmek amacıyla Kürt hareketinin mevcut siyasi aktörlerinin bazıları gençleri "kendileriyle diyalog kurulacak son kuşak" olarak nitelemektedir. Ancak, bu yaklaşım, farklı talepleri olan bu kuşak ve gençler arasında da kopuşa neden olabilmektedir.

Gençlerin korkularını anlamak, yaşadıkları koşulların iyileştirilmesi yönünde adım atmak ve eğitimlerinde ötekileştiren malzeme ve metotların araştırılıp bertaraf edilmesi için çalışmalar yapmak gerekmektedir.

Barış süreci geldiği nokta itibarıyla ne yazık ki hâlâ barışın toplumsallaşması açısından önemli adımları atmakta büyük ölçüde eksiklikler taşımaktadır. Akil İnsanlar Heyeti bu meselenin tarihinde ilk defa toplumsal beklentilerin, korkuların ve hayallerin konuşulması adına önemli bir gelişme olmakla birlikte yukarda da tartışıldığı üzere belli formatta belli sorunları aşmak için bir iradeyle kurulmamış olması, uzun süreli çalışmaması, raporlarının kamuyla paylaşılıp tartışma zeminlerinin geliştirilmemesi ve en önemlisi raporlarının işaret ettiği toplumsal sorunlara yönelik çalışmaya dair bir iradenin gösterilmemiş olması açısından zayıf kalmıştır. Dahası, her barış sürecinde öne çıkan kadın ve gençlerin sorunlarının nasıl çözüleceği ve sürece nasıl dahil edilecekleri, çatışmalı süreçte zedelenen birey-devlet, toplum-devlet ve gruplarası ilişkilerin nasıl yeniden tesis edileceğine dair yolda görülen bir çalışma iradesi de bulunmamaktadır. Barışın tesisi ve kalıcılığı açısından bu konularda ısrarcı olmak azami önemdedir.

Antimilitarist feminist Cynthia Enloe savaşın bitmesiyle beraberinde getireceği travmaların biteceği zamanın aynı olmadığını vurguluyor.[32] Ayrıca, fiziksel şiddetin durması, şiddetten beslenen söylemin ve siyaset yapma tarzlarının da durduğu anlamına gelmez.[33] Bunun için savaşın tarihine ve kimlerde, nasıl travmalar bıraktığına bakmak önemli. Eski zihniyetle yüzleşerek, geçmişi anlamaya ve yeniyi

---

[31] Mutluer, N. "Disposable Masculinities in Istanbul", *Global Masculinities and Manhood*, University of Illinois Press, 2012, s. 75-105.

[32] Enloe, C. *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Pandora, 1989; Enloe, C., Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives, University of California Press, 2000.

inşa etmeye çalışırken diğer bir önemli husus ise sahiciliğe ve samimiyete önem vermek olmalıdır. Bu da bir yandan barış sürecinde yaşanabilecek öfke, kaygı ve şüpheleri de sürecin doğal bir parçası olarak kabul etmeyi, bir yandan da bu kaygıları dinlemeyi ve öfkeyi daha barışçıl yöntemlerle ifade etmeye yöneltmeyi gerektiriyor.

[33] Mutluer, N. "Militarizme Sahiden Direnebilmek", *Bölgesel Barışa Doğru: Çatışmalara Karşı Sivil Yaklaşımlar*, Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2013 s. 77- 85.

4. BÖLÜM

BARIŞ SÜRECİNDE İNSANİ GÜVENLİK

Evren Balta

Raporun bundan önceki bölümlerinde Çözüm Sürecinin hukuki süreç ve mekanizmalara odaklı bir biçimde ilerlediğini belirtmiştik. Barışın toplumsallaşmasına vurgu yaptığımız bölümde, barış sürecinin sadece liderler seviyesiyle sınırlı kaldığı ve temel "barış" mekanizması olarak sadece formel görüşmeler ve hukuki süreçlere vurgu yapıldığı durumlarda barışın önemli bir ayağının eksik kalmış olacağını ifade etmiştik. Buradan yola çıkarak kalıcı bir barışın hem kurumların demokratikleşmesini ve müzakerelerin sürmesini içerdiğini ama hem de devletle toplum ve de halklar arasında güven duygusunun yeniden tesis edildiği ve adaletin teslim edildiği bir toplumsal değişim gerektirdiğini söylemiştik. Bu bölüm kalıcı bir barışın en önemli ayaklarından olan hayatta kalma ve "gündelik yaşamın acı veren ve beklenmedik şekillerde aksamasından" korunma hakkına odaklanacak.[34] Nitekim uzun yıllar süren bir çatışmanın sona ermesi ancak o çatışmanın yarattığı geniş ve büyük insani krizlerin yaralarının sarılması ve yenilerinin ortaya çıkmasını mümkün kılan koşulların ortadan kaldırılmasıyla mümkündür.

4.1. HAYATTA KALMA VE ŞİDDETSİZLİK

İnsani güvenliğin en önemli boyutlarından biri hayatta kalabilme ve şiddetsiz bir yaşam sürdürebilme hakkıdır. Çatışma süreçleri her şeyden önce ve ilk olarak kişilerin hayatta kalabilme hakkını ellerinden alır. PKK-devlet arasındaki çatışmanın başladığı 1984 yılından bu yana ölü sayısı 40 bin olarak tahmin edilmektedir.[35] Hafıza Merkezi'nin kesinleştirmediği listeye göre çatışmaya bağlı insan hakları ihlallerine bağlı olarak 1387 kişi kaybedilmiştir. [36] Bunun yanı sıra işkence gibi insanın vücut bütünlüğünü zedeleyen en temel insan hakları ihlalleri son derece yaygın bir biçimde uygulanmıştır.

International Crisis Group (ICG) Temmuz 2011-Aralık 2012 tarihleri arasında çatışmaya bağlı ölüm oranlarının 1999'dan beri görülen en yüksek rakamlara ulaştığını ifade etmekteydi. ICG'nin derlediği gayriresmi rakamlara göre, bu dönemde PKK ve Türkiye devleti arasındaki şiddete bağlı olarak 298'i asker, polis veya köy korucusu, 491'i PKK'lı, 89'u sivil olmak üzere en az 880 civarında insan ölmüştür.[37]

---

[34] United Nations Development Program, *Human Development Report*, New York: Oxford University Press, 1994, 22.

[35] "28 Yılın Acı Bilançosu", Milliyet gazetesi, 16 Ağustos 2012, http://siyaset.milliyet.com.tr/28-yilin-aci-bilancosu-35-bin-300-kisi-teror-kurbani-oldu/siyaset/siyasetdetay/16.08.2012/1581690/default.htm [10.12.2014].

[36] Hafıza, Adalet, Hakikat Merkezi'nin zorla kaybetmelere ilişkin kesin olmayan veri tabanı kullanılarak hazırlanmıştır: http://www.zorlakaybetmeler.org/

[37] Didem Akyel Collinsworth, "Demokratik Müzakere Yöntemleri", *Kürt Meselesinin Çözümüne İlişkin Algılar, Aktörler ve Süreç*, ed. Nihal Boztekin, (İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2013), http://tr.boell.org/sites/default/files/kurt_meselesinin_cozumune_iliskin_algilar-aktorler_ve_surec.pdf [10.12.2014].

PKK ile devlet arasında müzakerelerin başlaması ve Mart 2013'te ilan edilen ateşkes bu artan şiddet olaylarını radikal bir biçimde azalttığı için son derece olumludur. Ateşkesin ve buna bağlı olarak yaşanan şiddetsizliğin bölgedeki güvenlik algısını olumlu yönde etkilemiş olmasına rağmen, çatışmanın başka alanlara kaydığına dair izlenimler de mevcuttur.

Barış süreci devam ederken kalekol inşaatlarının yapımına devam edilmesi bölgede önemli bir gerginlik nedeni olmaya ve barış sürecini olumsuz bir biçimde etkilemeye devam etmiştir. Bu inşaatların devam etmesi sonucu çıkan olaylara örnek olarak Lice ilçesinde yaşananlar verilebilir. 29 Haziran 2013'te Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Kayacık köyünde bulunan jandarma karakolunun yıkılarak yerine "kalekol" yapılmasına karşı çıkan bir grup ile güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmada 1 kişi hayatını kaybetmiştir. Yine aynı ilçede 8 Haziran 2014'te karakol inşaatını protesto eden ve şehirlerarası karayolunu ulaşıma kapatan göstericilere askerin müdahalesi sırasında silahla vurulan 2 kişi hayatını kaybetmiştir. Polisin gösterilere şiddetle müdahalesi gösterilerin başka kentlere sıçramasına ve uzun süren sokak olaylarına neden olmuştur. Kolluk kuvvetlerinin toplumsal gösterilere müdahale sırasında orantısız/aşırı/ölçüsüz güç kullanmaması bölgede barışın önemli bir koşulu olarak öne çıkmaktadır.

Yerel yönetimlerin ve bölge halkının kimi itirazlarına rağmen bölgede devam eden baraj yapım çalışmaları başka bir gerginlik kaynağı olmaya devam etmektedir.[38] Barajların bir alternatif yaratmadan halkın geçimlik ekonomisinin değiştireceğini ve yeni göç hareketleri yaratacağı iddia edilmektedir. Baraj çalışmalarının "iktisadi" nitelikli olmadığı, hükümetin PKK'nin geçiş yollarını kesmek için yaptığı "güvenlik barajlar"ı olduğu algısı da bölgede ayrıca yaygındır. Barajlara yönelik eylemler son yıllarda bölgede güvenliği tehdit eden önemli çatışma alanlarından biri haline gelmiştir. PKK'nın baraj inşaatlarında çalışan inşaat işçilerini tehdit etmesi, iş makinelerine zarar vermesi,[39] baraj yapımında çalışan mühendisleri kaçırması gibi eylemler de bu gerilimi artırmaktadır. Bölgede görev yapan STK'lar baraj çalışmalarının barış sürecini de tehlikeye atabileceği konusunda hükümeti uyarmaktadırlar. Tarafların baraj yapımı konusunda bölge halkının isteklerini dikkate alan bir uzlaşmaya varmaları bölgedeki şiddeti azaltacak önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır.

Bölgede artan gerginliğin önemli bir eşiği 6-7 Ekim Kobanê olaylarıdır. IŞİD'in Eylül 2014'te Kobanê'yi kuşatması ardından yaklaşık 60 bin kişi Suruç üzerinden Türkiye'ye girmek istemiştir. Hükümetin IŞİD'e yönelik sert tutum almadığı ve Suruç üzerinden Türkiye'ye girmeye çalışan kişilere hükümetin ayrımcı davrandığı iddiası geniş kitleleri harekete geçirmiştir. 6-12 Ekim 2014 tarihleri arasında Türkiye'nin pek çok iline yayılan olaylarda çatışmalar sonucu 50'ye yakın kişi hayatını kaybetmiştir.[40]

Artan olayların ardından Diyarbakır'ın geneli, Batman ili, Mardin'in Dargeçit, Derik, Kızıltepe, Nusaybin, Mazıdağı, Ömerli, Savur ilçeleri ile Van'ın Erciş ve Siirt'in

---

[38] "Bölgeden baraja itiraz: 'Ilısu, barışı tehdit ediyor'", Radikal, 11 Aralık 2014, http://www.radikal.com.tr/cevre/bolgeden_baraja_itiraz_ilisu_barisi_tehdit_ediyor-1248970 [14.12.2014].

[39] "PKK iş makinelerini yaktı", Doğan Haber Ajansı, 8 Haziran 2014, http://www.dha.com.tr/pkk-is-makinelerini-yakti_691453.html [10.12.2014].

[40] "6-7 Ekim'in Acı Bilançosu: 50 Ölü", Hürriyet, 6 Kasım 2014, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27525777.asp [10.12.2014].

Kurtulan ilçesinde ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir.[41] 2495 kişi gözaltına alınmış ve 1/3'ü çocuk olmak üzere 700 kişi tutuklanmıştır. Olaylar sonrasında kentlere askeri sevkiyatlar artırılmıştır. Ayrıca Batı illerinden Hakkari, Şırnak, Batman, Diyarbakır, Mardin ve ilçelerine polislerin naklen atandığı ya da görevlendirildiği iddiaları dillendirilmeye başlanmıştır.[42] 6-7 Ekim olayları sırasında artan gerilim bölgede etkisini devam ettirmektedir. 2014 yılının Aralık ayında Cizre'de başlayan ve aralarında çocukların da olduğu pek çok kişinin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan olaylar bölgede gerginliğin devam ettiğinin ve bu gerginliğin polisiye yöntemlerle çözülmeye çalışıldığının bir göstergesi olarak okunmalıdır.

6-7 Ekim olaylarının çözüm sürecine iki önemli etkisi olduğu söylenebilir. İlki, bu olaylar sonrasında çözüm sürecinde bölgesel dinamikleri göz önüne alma zorunluluğu kendini çok daha güçlü bir biçimde hissettirmeye başlamıştır. İkincisi, Kobanê eylemleri sırasında ve sonrasında yaşanan şiddet, bölgede yaşayanların hükümetin askeri/polisiye kontrol yöntemlerine artırarak devam ettiği iddiası nedeniyle çözüm sürecine olan güveni zedelemiştir.[43] Kobanê olaylarının hemen sonrasında polisin yetkilerinin genişletildiği İç Güvenlik Paketi yasa tasarısının hükümet tarafından meclise sunulması bu güvensizlik iklimini destekler bir rol oynamıştır.[44]

Gelinen aşamada kaynağı ne olursa olsun ve kimden gelirse gelsin (kolluk kuvvetlerinin uyguladığı şiddet de dahil olmak üzere) mümkün olan her yerde şiddetin durdurulması, her kesimin yaralarının sarılmasına destek verilmesi ve farklılıklara saygı gösteren yapıcı yöntemler konusunda toplumun desteklenmesi kalıcı barış için güçlü ve geniş bir zemin teşkil edecektir. Bölgede görev alan mülki idari amirlerin ve emniyet mensuplarının çözüm süreci konusunda olumlu tutumuyla bilinen kişilerden seçilmesi, özellikle Lice, Cizre, Yüksekova gibi gerginliğin hızla çatışmaya dönüşebildiği bölgelerde her tür kamu görevlisinin çatışmaların barışçıl çözümü konusunda bilgi ve deneyim sahibi olması, bu tür kamu görevlilerine çatışma çözümü konusunda meslek içi eğitim verilmesi, barış sürecinin aksamadan ilerlemesi için ayrıca önemlidir.

4.2. SİLAHSIZLANMA, SİLAHLI BİRLİKLERİN DAĞITILMASI VE TOPLUMSAL YAŞAMA KATILIM (SDK)

Barış sürecinin en önemli gündem konularından biri silahsızlanma, silahlı birliklerin dağıtılması ve toplumsal yaşama yeniden katılımıdır. Silahsızlanma çatışmaya bağlı olarak silahlanmış grupların elindeki silahların toplanması ve kapsamlı bir silah denetim sisteminin geliştirilmesini içerir. Silahlı birliklerin dağıtılması bu silahlı grup mensuplarının bağlı bulundukları askeri hiyerarşiden ayrılması sürecidir. Toplumsal yaşama katılım ise dağıtılan birliklerin mensuplarının yeniden topluma entegrasyonudur.[45]

---

[41] "Altı İlde Sokağa Çıkma Yasağı", Hürriyet, 8 Ekim 2014, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/27344130.asp [10.12.2014].

[42] http://web.tbmm.gov.tr/gelenkagitlar/metinler/363633.pdf

[43] İrfan Aktan, "Neler Olmuştu?" http://tr.boell.org/tr/2014/11/13/neler-olmustu [10.12.2014].

[44] "'İç güvenlik paketi' açıklandı", Ntvmsnbc, 21 Ekim 2014, http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25545355/ [10.12.2014].

[45] Ayşegül Elif Sofuoğlu, "Süreç Araştırma: SDE(DDR); Silahsızlanma, Demobilizasyon ve Yeniden Entegrasyon", http://www.surecanaliz.org/article/s%C3%BCre%C3%A7-ara%C5%9Ft%C4%B1rma-sdeddr-silahs%C4%B1zlanma-demobilizasyon-ve-yeniden-entegrasyon [15.12.2014].

Hiç kuşkusuz barış sürecinin en önemli hedeflerinden biri burada anılan ve çatışma süreci boyunca silahlanan bütün grupların (milisler de dahil olmak üzere) silahsızlanmasıdır, ama barış sürecini sadece silahsızlanmadan ibaret görmek sürece yönelik en önemli zaaflardan biridir. Halihazırda barış sürecinde benzer bir zaaf gözlenmektedir. Hükümetin bizzat kendi ağzından barış sürecine yönelik temel başarı ölçütünün PKK'nin silahsızlanması olduğuna yönelik açıklamaları mevcuttur. Burada hemen vurgulanması gereken bir başka konu da çatışmasızlık ve SDK'nın aynı süreçlere işaret etmemesidir. 2013 yılından bu yana PKK ve güvenlik güçleri arasındaki doğrudan çatışmalar -kimi vakalar hariç- büyük oranda durmuştur. Ama çatışmaların durması topyekûn bir silahsızlanma ve silahlı birliklerin tamamen dağıtılması anlamına gelmemektedir.

Her ülkenin çatışma ve müzakere süreci kendine özgüdür; dolayısı ile her ülkenin bu özgüllükler çerçevesinde bir SDK programı oluşturması gerekir.[46] SDK programları daha önce El Salvador, Haiti, Mozambik, Doğu Timor, Liberya, Nikaragua, Somali gibi pek çok ülkede uygulanmıştır. Hepsinde kendine has özgüllüklere sahip olan SDK programlarının ortak noktası bütün bu ülkelerde güven artırıcı önlemlerin hayata geçmesinden sonra en son aşamada gerçekleşmiş olmasıdır. Çoğu örnek, silahlı örgütlerin müzakereleri kendilerini oyalamak üzere devam eden süreçler olarak görebildiğini ve silaha son garantilerini almadan veda etmediklerini göstermektedir. Mesela, Sudan'da SPLM/A, devletle bir çeşit siyasi güç paylaşımı garantisi olmadan ateşkes yapmayacağını belirtmiştir. Keza Guatemala'da da son aşamaya kadar süreç benzer şekilde ilerlemiştir. Nitekim çatışmasızlık barış süreçlerinin ilk safhalarında gerçekleşen bir hedef olmasına rağmen, SDK ancak barış süreçlerinde somut adımların atılması, karşılıklı güven artıcı önemlerin tesis edilmesi, hukuki çerçevenin oluşturulması, işletilmesi ve toplumun barış sürecine hazırlanması ile mümkündür.

Tam da bu perspektiften bakıldığında PKK ile devlet arasındaki temaslarda silahsızlanma tartışmalarının neden kilitlendiği anlaşılabilir. 1999 yılından bu yana PKK militanlarının silahsızlandırılması, geri çekilmesi ya da teslim olması gibi çeşitli yöntemler denenmiştir. İlk olarak 1999 yılında PKK, Türkiye topraklarındaki silahlı güçlerini Abdullah Öcalan'ın kararı ile sınır ötesine çekmiştir. Sınır ötesine çekilme esnasında TSK düzenlediği operasyonlarla PKK'ye ağır kayıplar verdirmiştir. Cengiz Çandar'a göre PKK'nin Türkiye'deki güçlerini sınır ötesine çekmesinin gerekliliğini ve önceliğini vurgulayan çevreler, 1999'da yaşanan bu olayı göz ardı etmektedirler. 1999 deneyimi bugün aynı adımın atılmasının önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir.[47] Toplumsal ve kurumsal bir hazırlık yapılmadan gerçekleştirildiği için olumsuz olarak sonuçlanan bir diğer deneyim ise 19 Ekim 2009'da Kandil Dağı'ndan ve Mahmur Kampı'ndan gelen 34 kişinin Habur Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye giriş yapmasıdır.[48] Bu deneyimler göstermektedir ki silah bırakma çözüm sürecinde güven artıcı önlemlerden sonra gerçekleştirilebilecek son aşama olmalıdır.

Ancak, Kürt sorununun bölgeselleşmesi ile birlikte PKK'nin topyekûn bir biçimde silahsızlanması giderek zorlaşmaktadır. Özellikle önemli bölgesel Kürt aktörlerinin

---

[46] *A.g.e.*

[47] Cengiz Çandar, *Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu'nun Şiddetten Arındırılması*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2011, http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/11452%20SilahsizlandirmaWEB.pdf [10.12.2014].

[48] "34 PKK'lı Habur Sınır Kapısı'ndan girip teslim oldu", Milliyet, 19 Eylül 2009, http://www.milliyet.com.tr/acilim-da-kritik-an/siyaset/siyasetdetay/19.10.2009/1151953/default.htm [10.12.2014].

Irak ve Suriye'de IŞİD gibi radikal İslamcı örgütlerle savaşıyor olması PKK'nın topyekûn silah bırakmasını müzakere sürecine dahil etmeyi zorlaştırmıştır. Dolayısıyla Dilek Kurban ve Yılmaz Ensaroğlu'nun belirtmiş olduğu gibi gerçekçi hedefleri olan bir müzakere süreci daha çok PKK'nin silahlı güçlerinin Türkiye sınırlarının dışına çıkarılmasına odaklanmalıdır. Türkiye'de yaşamına devam etmek isteyen PKK militanlarının silahlarını bırakmasını teşvik edecek ve sivil hayata entegre olmalarını sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalı, hüküm giymiş PKK militanlarını kapsayan bir sicil affı çıkarılmalıdır.[49] Geçiş sürecinin başarısı silahsızlanma sürecinin çeşitli aşamalarına yayılmasına ve kapsamlı barış anlaşmalarına paralel ilerlemesine bağlıdır.

Dünyadaki diğer barış süreçlerinin bize gösterdiği bir diğer önemli faktör, silahsızlanmanın örgütlerin mevcut liderlik yapısının önemli ölçüde korunarak gerçekleştirilmesidir. Örneğin Kuzey İrlanda sürecinin başarısının altında yatan temel unsur, süreç boyunca IRA'nın liderlik yapısının büyük ölçüde muhafaza edilmiş olmasıdır. Böylelikle IRA liderleri silahlı birliklerin dağıtılması sürecini yönetip, aksi takdirde şiddete meyilli fraksiyonlara katılabilecek pek çok genç insanı barış sürecine dahil etmeyi başarabilmişlerdir. Benzer bir şekilde Güney Afrika barış sürecinin de hareketin önemli liderleri tarafından yürütülmüş olması şiddetsizliğe geçiş ve silahsızlanma ve silahlı birliklerin dağıtılmasında önemli bir rol oynamıştır. Kısacası eski militanların, özellikle liderler düzeyinde, birer değişim öznesi olarak önemli roller edinmesi geçiş sürecinde hayati öneme sahiptir.[50]

Silahsızlanma konusundaki en önemli ve en son gelişme Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan ve İçişleri Bakanı Efkan Ala, AK Parti Grup Başkanvekili Mahir Ünal ile HDP Grup Başkanvekilleri Pervin Buldan, İdris Baluken ve İstanbul Milletvekili Sırrı Süreyya Önder'in katıldığı ve Abdullah Öcalan'ın kaleme aldığı 10 maddelik yol haritasının kamuoyu ile paylaşıldığı toplantıdır. Raporumuzun, müzakere ve hukuksal mekanizmalarının tartışıldığı 2. Bölüm'ünde ifade edildiği gibi, bu haritanın kamuoyu ile paylaşılmasından sonra Abdullah Öcalan'ın silahsızlanmaya olağanüstü kongre çağrısı okunmuştur. Bu çağrıyı yine Abdullah Öcalan'ın 21 Mart 2015 Newroz'unda okunan çağrısı takip etmiştir. Abdullah Öcalan bu açıklamasında silahsızlanma ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir:

> Deklarasyon gereği ilkelerde mutabakat oluşmasıyla birlikte PKK'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı yaklaşık kırk yıldır yürüttüğü silahlı olan mücadeleyi sonlandırmak ve yeni dönemin ruhuna uygun siyasal ve toplumsal strateji ve taktiklerini belirlemek için bir kongre yapmalarını gerekli ve tarihi görmekteyim. Umarım ilkesel mutabakata en kısa sürede varıp Parlamento üyeleri ve İzleme Heyetinden teşkil edilen bir Hakikat ve Yüzleşme komisyonundan geçerek bu kongreyi başarıyla realize etme durumunu yaşarız. Bu kongremizle birlikte artık yeni dönem başlamaktadır. .

---

[49] Dilek Kurban ve Yılmaz Ensaroğlu, *Kürt Sorunu'nun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2008, 5.

[50] Angela Mickley, "Kuzey İrlanda'da Barışa Giden Yollar", *Kürt Meselesinin Çözümüne İlişkin Algılar, Aktörler ve Süreç*, ed. Nihal Boztekin, (İstanbul: Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2013), 89-99, http://tr.boell.org/sites/default/files/kurt_meselesinin_cozumune_iliskin_algilar-aktorler_ve_surec.pdf [10.12.2014].

Köy Koruculuğu

Eğer amaç sürdürülebilir bir barış süreci oluşturmaksa, devlet tarafından silahlandırılan paramiliter güçlerin silahsızlanması da görmezden gelinemez. Bilakis, bu grupların da SDK programlarının bir parçası olarak görülmesi ve ele alınması şarttır. Her ne kadar silahsızlanma ülkemizde PKK'nin silahsızlanması olarak gündemimize girmiş olsa da aynı biçimde PKK'ye karşı mücadelede devlet tarafından silahlandırılan kişilerin silah bırakması da önemli bir sorundur. Bir diğer deyişle çözümün tesisinde bir silahlı güç olarak PKK'nin tasfiyesi kadar, PKK'ye karşı silahlandırılmış olan koruculuğun tasfiyesi de öne çıkmaktadır. Bu yolda atılan ilk adımlardan biri Bakanlar Kurulu'nun 2000 yılında aldığı bir kararla geçici köy korucusu alımını durdurduğunu açıklamasıydı.[51] Ama buna rağmen 2000'li yıllar boyunca korucu alımına (azalarak da olsa) devam edilmiştir.

Geçici köy koruculuğu sistemi 26 Mart 1985 tarihinde 442 Sayılı Köy Kanunu'nun 74'üncü maddesinde 3175 Sayılı Kanun ile değişiklik yapılarak yürürlüğe girmiş, 27 Haziran 1985 tarihinde de uygulamaya konulmuştur. Devletten düzenli olarak maaş alan geçici köy korucularının yanı sıra bölgede Köy Kanunu'na dayanarak göreve alınan gönüllü köy korucuları da bulunmaktadır. Bu gönüllü korucular da tıpkı geçici köy korucuları gibi devlet tarafından silahlandırılmış ve PKK ile mücadelede görevlendirilmiştir. Ancak, Bakanlar Kurulu kararıyla göreve alınan geçici köy korucularının aksine, gönüllü korucular mülki amirlerin kararı ile işe alınabilmektedirler.[52]

Geçici köy korucularına ilişkin verilere ve korucuların tam sayısına erişim oldukça sorunludur. Köy korucuları sayısı 1995'te 62 bine, 2000 yılına doğru 90 bine yükselmiştir. 2000'li yıllarda ise PKK'nin ateşkes ilan etmesi nedeniyle sayının düştüğü dile getirilmektedir. Bakanlar Kurulu'nun 2000 yılında geçici köy korucusu alımını durdurduğunu açıklamasına rağmen, 2000'li yıllarda da korucu alımları devam etmiştir. 26 Mayıs 2003'te TBMM'ye Diyarbakır milletvekili Mesut Değer tarafından verilen soru önergesine cevap olarak İçişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre 58.511'i GKK, 12.279'u gönüllü olmak üzere toplam 70.790 korucu vardır. İçişleri Bakanlığı'nın 2009 Mart ayında verdiği bilgilere göre ise 2009 Mart ayında 48 bini kadrolu, 23 bini gönüllü toplam 71 bin köy korucusu bulunmaktadır. 2009 yılında 10.000 yeni korucu kadrosu açılmıştır.[53] En son korucu kadroları 2013 yılında ilan edilmiştir. Bu yıl içinde Van'ın Çatak ve Gürpınar ilçelerinde 280, Bitlis'te 600, Hakkari'de 110, Muş'ta 95, Ağrı'da 25, Siirt'te 120, Diyarbakır'da 250, Batman'da 100, Mardin'de 80, Bingöl'de 1800 ve Urfa'da 90 korucu kadrosu açılmıştır. [54]

Bu rakamlar göstermektedir ki GKK ve gönüllü korucuların toplamında herhangi bir anlamlı değişiklik yoktur. Hatta gönüllü korucu alımlarındaki yükseliş kayda değerdir. Bir diğer deyişle kamu otoriteleri GKK sayısındaki düşüşü, gönüllü

---

[51] Dilek Kurban, "Bir Güvenlik Politikası Olarak Korucu Sistemi", *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, ed. Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel, İstanbul: TESEV Yayınları, 2009, 257.

[52] *A.g.e.*

[53] "AKP'nin silahlı oy birlikleri", Taraf, 12 Şubat 2009, http://arsiv.taraf.com.tr/haber-yazdir-27672.html [10.12.2014].

[54] Göç-Der, *Türkiye'de Koruculuk Sistemi: Zorunlu Göç ve Geri Dönüşler*, (İstanbul: Göç-Der, 2013), http://www.gocder.com/sites/default/files/proje-photo/koruculukraporu2013.pdf [10.12.2014].

korucusu sayısını artırarak dengelemeye çalışmışlardır. Gönüllü korucular mülki amirlerin kararı ile işe alındığından bu uygulama yerel yöneticilerin kontrolü altındadır. Gönüllü köy korucu alımının çatışmayı şiddetlendiren bir rol oynayabileceği söylenebilir. Ama bundan daha önemlisi gönüllü köy korucuları ve devlet tarafından maaşlı köy korucularının çözüm sürecine yönelik tutumlarının farklı olacağı gerçeğidir.

Her ne kadar köy koruculuğu sistemi devletin bir güvenlik politikası olarak hayata geçirilmiş olsa da, köy koruculuğu sistemine katılanlar sahip oldukları silahları kendi özerk çıkarları için kullanmışlar ve bölgedeki devlet güçleri tarafından desteklendikleri için köyün temel otoritesi haline gelebilmişlerdir.[55] Bu otorite olma durumu çatışmanın makro dinamikleri ile birleştiğinde korucu olmayanlar ve korucular arasında pek çok yeni gerilimin oluşmasına neden olmuştur.[56] 2004 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nın hazırladığı raporda da korucuların gasp, soygun, hırsızlık, yankesicilik, zorla çek senet imzalatma, tahsil etme, dolandırıcılık, suç eşyası satmak, ırza geçmek, fuhuşa teşvik, uyuşturucu madde kaçakçılığı, insan kaçakçılığı gibi pek çok suça karıştıklarının tespit edildiği açıkça ifade edilmektedir.[57] Korucuların yaygın bir biçimde suça karıştıklarının tespit edilmiş olmasına rağmen İçişleri Bakanlığı'nın verilerine göre 1985–2003 yılları arasında yalnızca 4.804 korucu hakkında suç işledikleri gerekçesiyle işlem yapılmış durumdadır. İşlem yapılan suçların 2.376'sı muhtelif adi suçlar iken, 2.375'i PKK'ya yardım ve yataklık suçlarıdır.[58]

2005 yılında 5443 Sayılı Kanun ile Köy Kanunu'na yapılan eklemede hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan geçici köy korucuları ile bunların eşleri, bakmakla yükümlü oldukları anne, baba ve çocukları sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında alınmıştır.[59] 2 Haziran 2007'de Köy Kanunu'na getirilen ek bir madde ile de koruculara emeklilik hakkı tanınmış ve 55 yaşını doldurmuş geçici köy korucularının ilişiklerinin kesileceği ve ilişiği kesilenlerden 15 yıl veya daha fazla çalışmış olanlara Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından aylık bağlanacağına dair düzenlemeler getirilmiştir.[60] Bu yasa aynı zamanda hükümete ek geçici korucu alımı yetkisini tanımaktadır. Kurban'a göre bu karar ile hükümet Bakanlar Kurulu'nun dondurduğu korucu alımını yeniden başlatmanın yasal zeminini hazırlamıştır.[61]

Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde koruculuk sistemine getirilen eleştirilere rağmen köy koruculuğunun tasfiye edilmemesinin gerekçesi olarak PKK'nin henüz silah bırakmamış olması ve koruculuk sisteminin kaldırılmasının korucuların can

---

[55] Joost Jongerden, *Türkiye'de İskan Sorunu ve Kürtler*, (İstanbul: Vate Yayınevi, 2008), 365.

[56] Evren Balta Paker ve İsmet Akça, "Askerler, Köylüler ve Paramiliter Güçler: Türkiye'de Köy Koruculuğu Sistemi" *Toplum ve Bilim*, s. 126, (2013): 7-35.

[57] "Korucular 24 yıldır suç işliyor", Haberlink, 25 Mayıs 2009, http://www.haberlink.com/haber.php?query=39939 [28 Temmuz 2011].

[58] Kurban, *a.g.e*, 257

[59] Köy Kanunu, Madde 74, ek fıkra: 28/12/2005-5443/1md, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.3.442&sourceXmlSearch=&MevzuatIlis [12 Ağustos 2011].

[60] "Köy Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" no. 5673. 02 Haziran 2007 tarihli Resmi Gazete, Sayı: 26540.

[61] Kurban, *a.g.e*, 258.

güvenliğini tehlikeye sokabileceği gibi iddialar ileri sürülmektedir. Korucular devlete bunca yıl hizmet ettikten sonra "bir kenara atılmaktan" duyduklarını endişeyi her fırsatta dile getirmektedirler. Hemen belirtmek gerekir ki korucular için koruculuğa devam ediyor olmalarının temel gerekçesi can güvenliklerinden ziyade, başka bir geçimlik kaynaklarının olmayışıdır.[62] Pek çok korucu başka bir alanda istihdam edilmeleri ya da emekli edilmeleri koşuluyla koruculuğu bırakabileceklerini ifade etmiştir. Hiç kuşkusuz bu durum GKK'lar için geçerlidir, gönüllü korucuların silahsızlandırılmasının GKK'lardan farklı bir yol izlemesi gerekmektedir. Nitekim gönüllü korucuların devletle olan temel bağları sadece "silah sahipliği" üzerindendir ve koruculuğu sadece "silah kullanmak" için tercih etmişlerdir. Bu durumda gönüllü köy korucularının silahsızlandırılmasının GKK'ların silahsızlandırılmasından daha zorlu olacağı iddia edilebilir.

Koruculuğun çözüm sürecinin ilk aşamalarında, korucular mağdur edilmeden kaldırılması güven artıcı önlemlerin önceliklerinden olarak görülebilir. Koruculuk bölge halkı arasında güvensizlik ilişkilerini derinleştirmekte ve çatışma sonrası güvenin tesisinde önemli bir engel oluşturmaktadır. Her şeyden önce zorunlu göç ile yerinden edilen insanlar geri dönüşlerinde koruculuk sisteminin devam etmesini önemli bir engel olarak görmektedirler.[63]

Bir diğer mesele korucuların "ihanet etmiş" gruplar olarak görülmesidir. Halihazırda bütün korucular devlet ve PKK arasındaki görüşmelerde arada kaldıklarını, kendilerine devletin de PKK'nin de güvenmediğini ifade etmektedirler. Korucuların çözüm sürecinin ilk aşamalarında silah bırakması onların barış sürecine onurlu bir biçimde katılmalarını sağlayacaktır. Elbette adil barış sağlanabilmesi ve adalet duygusunun tesis edilmesi için suça karışan köy korucuların işledikleri suçlar açığa çıkarılmalı ve adil ve tarafsız bir biçimde yargılanmalıdırlar. Hukuki sürecin sağlıklı bir şekilde islemesi çatışma sürecinde ortaya çıkan gerginlikleri ve bu gerginliklerin bugüne yeni çatışmalar olarak yansımasını da engellemiş olacaktır.[64]

4.3. MAYINDAN ARINDIRMA

Hayatta kalma ve güven içinde yaşamına devam edebilme hakkının bir diğer önemli boyutu mayından arındırmadır. Savaş sırasında bir güvenlik önlemi olarak yerleştirilen mayınlar pek çok masum insanın, özellikle de tehlikenin farkında olmayan çocukların, ölümüne sebep olmaktadır. Örneğin 17 yaşındaki Nizar, 2012 yılında lise öğrencisiyken Cizre Şenoba Köyü çevresinde odun toplarken mayına basıp ölmüştür.[65] Ekim 2014'te Suruç ilçesinde Mürşitpınar Sınır Kapısı yakınındaki mayınlı araziden Türkiye'ye geçmeye çalışan Mahmud Şeğo (18), mayına basarak hayatını kaybetmiştir.[66] Mayın ve çatışma atıklarından temizlenmiş bir bölgede yaşama hakkı sadece çözüm/ barış süreçlerine ait bir müzakere konusu değildir, temel uluslararası dokümanlarca kabul edilen temel bir insan hakkıdır.

---

[62] Şemsa Özar, Nesrin Uçarlar ve Osman Aytar, *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Paramiliter Bir Yapılanma Köy Koruculuğu Sistemi*, Diyarbakır: DİSA, 2013.

[63] Göç-Der, *a.g.e.*

[64] Göç-Der, *a.g.e.*

[65] "Şırnak'ta mayınlı tuzak 1 ölü", Timeturk, 7 Ekim 2012, http://www.timeturk.com/tr/2012/10/07/sirnak-ta-mayinli-tuzak.html#.VLz8JUesW3p [12.09.2013].

[66] "Sınırda büyük dram: IŞİD'den kaçarken mayına bastı", Ajans Haber, 27 Eylül 2014, http://www.ajanshaber.com/sinirda-buyuk-dram-isidden-kacarkan-mayina-basti-haberi/123749 [10.12.2014].

Çatışma sırasında yerleştirilen mayınların temizlenmesi önemli bir sorundur. Her şeyden önce mayının toprağa döşeli olması, toprak ve mevsim hareketleriyle yer değiştirmesini ve yerinin belirsizleşmesini muhtemel kılar. Bir diğer önemli sorun ise çatışma sırasında yerleştirilen ve sonrasında yerleri çeşitli nedenlerle (kayıt tutulmadığı için, yetkililer değiştiği için vb.) unutulan gizli mayınlı bölgelerdir.

Türkiye'nin çatışma bölgelerini mayından arındırma yükümlülüğü çözüm süreci ile doğrudan bağlantılı değildir. Türkiye, Mayın Yasağı Sözleşmesi'ne (Ottowa Sözleşmesi) 2003 tarihinde katılmış ve sözleşmenin tarafı olarak mayınlı arazilerin çevrelerini en kısa zamanda işaretleme, denetleme ve çitle çevirme yasal yükümlülüğünü üstlenmiştir.[67] Mayın Sözleşmesinin bir yükümlülüğü olarak bütün mayınları temizlemek için Türkiye'ye Mart 2014'e kadar süre tanınmıştır. Ancak bu süre içinde Türkiye mayın temizliğini tamamen gerçekleştirememiştir. Hükümet yetkilileri mayın temizliğinde karşılaşılan en önemli sorunun hem TSK'nın hem de PKK'nın "gizli" olarak bilinen mayın alanlarıyla ilgili yeterli bilginin bulunmaması olduğunu ifade etmektedir. [68] Türkiye'nin mayın temizliğini tamamlayamaması üzerine Türkiye'ye tanınan süre, Mart 2022'ye kadar uzatılmıştır.[69]

TESEV'in Zorunlu Göç raporunda da belirtildiği gibi, tıpkı koruculuk sistemi gibi, mayınlı araziler de zorunlu göçe tabi olan kişilerin köylerine dönemiyor olmasının önemli nedenlerinden biridir.[70] Boşaltılmış köylerin büyük bölümünün etrafı mayınlarla döşelidir. Halihazırda yaşanan en büyük sorun ise Türkiye-Suriye sınırının tamamen mayınlardan temizlenmemiş olması, özellikle Suriye'deki iç savaştan kaçan sivillerin mayınlı araziden geçmek zorunda kalmaları ve bunun yarattığı can kayıplarıdır. İnsan Hakları İzleme Örgütü *(Human Rights Watch)* verilerine göre Türkiye ordusunun onyıllar önce yerleştirdiği kara mayınları Suriye'den kaçan sivillerden en az üçünün ölümüne, en az dokuzunun da yaralanmasına sebep olmuştur.

Türkiye, Suriye sınırında, mültecilerin geçmek için kullanabileceği ve mayın temizleme personelinin emniyetli bir şekilde çalışabileceği alanlardan başlayarak bu bölgedeki tüm mayınlı arazileri temizlemelidir. Mayınlı arazilerin temizlenemediği durumlarda bu araziler açıkça işaretlenmeli ve çitlerle çevrelenmelidir.

4.4. HAREKET HALİNDEKİ KİŞİLERİ KORUMA

Çatışma süreçlerinin en önemli sonuçlarından birisi çatışmaya bağlı yerinden edilmedir. Çatışan tarafların karşılıklı baskısı, şiddet ortamının yarattığı korku, silahlı çatışmadan kaynaklı ekonomik aktivitelerin sürdürülemez hale gelmesi gibi nedenlerle pek çok insan çatışma dönemlerinde yerinden edilir. Türkiye özelinde yapılan pek çok çalışma mağdurların birçoğunun korucu olmayı reddettiği için göçe zorlandığını ortaya koymuştur. Kimi zaman, korucu olmayı kabul eden köyler dahi

---

[67] Akyel Collinsworth, *a.g.e*.

[68] 1 milyon 150 bin metrekarelik alan temizlendi", Hürriyet, 4 Mayıs 2013, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23202275.asp [15.06.2014].

[69] "Suriye/Türkiye: Mayınlar Kobani'den Kaçan Sivilleri Öldürüyor", Human Rights Watch, 2 Aralık 2014, http://www.hrw.org/tr/news/2014/12/02/suriyetuerkiye-mayinlar-kobaniden-kacan-sivilleri-oelduerueyor [10.12.2014].

[70] Kurban, Dilek, D. Yükseker, Ayşe Betül Çelik, Turgay Ünalan, and A. T. Aker. "» Zorunlu Göç «ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası." *İstanbul: TESEV Yayınları* (2006).

boşaltılmıştır. Göç-Der'e göre çatışmanın yoğun olarak yaşandığı 90'lı yıllarda 3448 yerleşim birimi boşaltılmış ve 4-4.5 milyon Kürt bu süreçte yerinden edilmiştir. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsüne göre (HÜNEE), göç eden kişi sayısı 953.680 ila 1.201.200 arasındadır.

Çatışma esnasında ülke içinde yerinden edilmiş (ÜYEK) kişilerin bir bölümü barış sağlandıktan sonra bile göç ettikleri bölgelere geri dönmemeyi seçebilirler. Kişi ya da toplulukların gitme veya kalma kararı "gönüllülük" esasına dayandırılmalıdır. Bu nedenle de sadece geri dönüşlere odaklanan bir politika yerine hem geri dönmek isteyenlerin hem de göç ettikleri yerlerde kalmayı tercih edenlerin halihazırdaki sorunlarına cevap olacak politikalara odaklanmak gerekmektedir. Geri dönüşün mümkün kılınması ise normalleşme, çatışma bölgelerindeki iktisadi hayatın canlanması, kişilerin kaybettikleri topraklarını, mallarını geri alabilmeleri ve toprakla kurulan maneviyatın devamı için önemlidir ve barış süreçlerinin uzun dönemli başarısının önemli eksenlerinden biridir. Dahası, Türkiye'nin de konu için kaynak aldığı Birleşmiş Milletler Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda[71] Yer Gösterici İlkeler'in 28 (2) no.lu bendine göre, yerinden edilmiş kişilerin "geri dönüş, yeniden yerleşme ve yeniden entegrasyonlarının planlanması ve idare edilmesi konularına bütünüyle katılmalarının sağlanması için özel gayret gösterilmelidir."[72]

Zorla yerinden edilmiş kişilere yönelik olarak hükümetin attığı en önemli adım, yerinden etme faaliyeti esnasında yaşanan zarar ziyanı tazmin etmek amacıyla 2004 yılında çıkarılan 5233 sayılı "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun"dur ("Tazminat Yasası").[73] Ancak bu kanunu kapsamlı bir biçimde değerlendirdikleri çalışmalarında Kurban ve Yeğen'in gösterdikleri gibi Tazminat Yasası'nın kabul edilmesi, uzun yıllardır uğradıkları haksızlıkların giderilmesini beklemekte olan Kürtlerin "adalet"in nihayet tecelli edeceğine dair umutlarını boşa çıkarmıştır. Tazminat Yasası, sivillere karşı işlenen ağır hak ihlallerindeki sorumluluğu kabul, pişmanlığı ifade ve mağdurların maddi ve manevi bütün zararlarını telafi etmeye dönük bir devlet iradesini ve kararlılığını içermemektedir. Yasa köyleri boşaltılan insanlar için çıkartılmıştır, ama hak sahipleri yerinden edilenlerle sınırlı değildir. Başvuru süreçleri uzundur, başvuruların önemlice bir kısmı sonuçsuz kalmıştır.

Üstelik halen zorla yerinden edilen kişilerin geri dönüşlerinin önündeki engeller devam etmektedir. Raporun önceki bölümlerinde geri dönüşün önündeki kimi engeller farklı alt başlıklar altında tartışılmıştır. Çatışmanın hâlâ devam ediyor olduğuna (ya da her an yeniden alevlenebileceğine) dair bir algı ve silahsızlanmanın gerçekleştirmemiş olması bu engellerden ilkidir. Dolayısıyla yaşam alanlarının savaş koşullarından arındırılmış olması geri dönüş için olmazsa olmaz bir koşuldur. Engellerden ikincisi

---

[71] Çatışma süreçlerinin en önemli sorunlarından biri, tarafların kutuplaşmış dilleridir. Devletin, bu ilkelerin Türkçeye çevrilmesinde kullandığı yerinden olma terimi ile sivil toplum kuruluşlarının tercih ettiği yerinden edilme terimi, buna en güzel örneklerden biridir. Bu kutuplaşma aynı zamanda hakikatlerin dillendirilmesi ve hataların kabulünde önemli bir engele de işaret etmektedir.

[72] Walter Kalin, *Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler, Açıklayıcı Notlar*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2005), 93, http://www.brookings.edu/fp/projects/idp/AnnotationsTurkish.pdf [10.12.2014].

[73] Bu kanunun Van örneği üzerinden yapılan kapsamlı bir deeğrlendirmesi için, bkz. Dilek Kurban ve Mesut Yeğen, *Adaletin Kıyısında* (İstanbul: TESEV Yayınları, 2012), http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/TESEV_2012_Adaletin_Kiyisinda.pdf

koruculuk sisteminin varlığıdır. Koruculuk kaldırılsa bile pek çok kişi döndükleri köylerde korucular ile birlikte yaşamak istemediklerini ifade etmiştir. Koruculuk sisteminin kaldırılması, korucuların silah barındırmayan başka bir alanda istihdam edilmesi ve korucular tarafından el konulan toprakların iadesinin sağlanması geri dönüş için önemlidir. Diğer alt bölümlerde tartıştığımız ve geri dönüşün önünde bir engel olarak duran diğer olgu ise mayınlı arazilerin varlığıdır. Savaş nedeniyle mayınlanmış alanlar mayınlardan arındırılmalıdır. Ayrıca devam eden baraj yapım çalışmaları da bölgede yeni göçler oluşmasına neden olmaktadır.

Raporun diğer alt bölümlerinde tartıştığımız bu temel alanlara ek olarak, boşaltılan köylerin yeniden inşası öncelikli bir hedef olmalıdır. Bu amaçla bu köylere tam teşekküllü bir altyapı hizmeti sağlanmalıdır. Büyükşehir Yasası ile köylerin mahalle statüsüne kavuşması özellikle boşaltılan köyler için önemli sorunlar yaratmaktadır. Her ne kadar hizmetlerin belediyelere devri adem-i merkezileşme yönünde bir adım olarak görülebilirse de, belediyelerin yetersiz kaynaklarla boşaltılan köylerin rehabilitasyonunun altından kalkması mümkün değildir. Halihazırda 90'lı yıllarda göç etmek zorunda kalan ve son dönemde yeniden topraklarına dönen yurttaşlar geri dönüş için devletin sağladığı hiçbir alt yapı çalışması olmamasına rağmen, ek olarak kesilen cezalar yüzünden zor durumda kalmaktadır.[74] Raporun diğer bölümlerinde dile getirilen Hakikatleri Araştırma Komisyonlarının altında sadece zorunlu göç ile ilgilenen bir alt komisyonun da kurulması önemli bir unsurdur. Bu alanda yapılan çalışmalar göstermektedir ki ÜYEK'in öncelikle isteği, bu süreçte güvenlik güçlerince yaşatılan hak ihlallerinin kabulü ve resmi özürdür. Ayrıca, yaşanılan bu süreç, devlet ile vatandaş arasındaki güveni sarstığı ve ÜYEK'lerin kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak görmelerine neden olduğundan, bu kesimleri kucaklayan bir resmi özür, bu olumsuz duyguların bertaraf edilmesine önayak olacaktır.

5. BÖLÜM

GEÇMİŞLE YÜZLEŞME VE BARIŞ SÜRECİ

Murat Çelikkan

Türkiye'de son 30 yıldır yaşanan savaşın çatışmasızlık dönemine girmesi, barış/çözüm süreci için görüşmelerin başlaması oldukça olumluysa da, çatışmasızlık barış ya da çözüm anlamına gelmemektedir. Barışın inşası için, yaşanan hak ihlalleriyle, ayrımcılık ve eşitsizliği yaratan demokrasi dışı uygulamalarla ve çatışma döneminin tahribatıyla yüzleşilmesi gerekmektedir. Yakın geçmişle hesaplaşılması tarihsel nedenlerden bağımsız olmaksızın yapısal ayrımcılığı ve devlet şiddetini, ırkçılığı, hukuksuzluğu, demokrasi dışı uygulamaları, olağanüstü hal rejimlerini hedefleyerek yapısal değişiklikler yapma, geçmişin mağdurlarını tanıma, siyasi

[74] "Yıllar sonra döndükleri köyde elektrik borcu engeliyle karşılaştılar", Diyarbakır Haber, 28 Aralık 2014, http://www.diyarbakirhaber.gen.tr/diyarbakir-haber/yillar-onra-dondukleri-koyde-elektrik-borcu-engeliyle-kar-ila-tilar-h5617.html [05.01.2015].

taleplerini hayata geçirme ve anlatılarını dolaşıma sokma, onarım programları yaratma gibi yapısal reformları içermek zorundadır.

Gerek totaliter rejimlerden demokrasiye geçen ülkelerde gerekse iç savaşlardan barış süreçlerine giren ülkelerde son 35 yılda, geçmiş insan hakları ihlallerinin ve vahşetin mirasıyla yüzleşme ön plana çıktı. Bunun başarılı örnekleri barışı kalıcılaştırabiliyor ve demokratikleşmeyi getirdi. Yani yaraları deşmeden, failleri yargılamadan, yapısal ayrımcılık yaratan yasa ve uygulamaları değiştirmeden bir helalleşme olmamaktadır.

Yüzleşilmeyen, hesaplaşılmayan ve kaşınmayan yaralar kapanmamaktadır. Hesaplaşma girişimleri olmadıkça yeni yaralanmalara da kapı açılmakta ve sorunun kökenine inilip yeni bir başlangıç yapılamamaktadır, ihlallerin sorumluları yargılanıp cezalandırılmadıkça bu ihlallerin tekrarının da önüne geçilememektedir. Ayrıca geçmişte yaşanan ihlallerin mağdurları adına hatırlamamaya, adalet istemekten vazgeçmeye de kimsenin hakkı olmadığını unutmamak gerekmektedir. Bugüne kadar (ve bugün hâlâ) Arjantin'den Güney Afrika'ya, Kolombiya'dan Fas'a dünyanın pek çok ülkesinde gerek diktatörlüklerden demokratik süreçlere, gerekse savaşlardan barış ve demokrasiye geçiş süreçlerinde uygulanan mekanizmalar bütününe ''Geçiş Dönemi Adaleti'' adı veriliyor. Dünya örnekleri geçmişe sünger çekerek barış ve demokratikleşmede ''Onarıcı Adalet'' ve ''Yeni Bir Toplumsal Mutabakat'' olarak da adlandırılan bu süreçler genellikle siyasal bir geçiş tamamlanmadan önce başlamaktadır. Adaletin yerini bulması, demokratik bir hukuk düzeni karşısında herkesin eşitliği, devletlerin yükümlülüğünün ötesinde geçmişte yaşanan savaşları, çatışmaları, hak ihlallerini veya dikta rejimlerini tekrar yaşamamızı engellemek, nasıl bir bugün ve yarın tasavvur ettiğimizle de ilgilidir. Çatışmalarla ve ayrılıklarla bölünmüş olan toplumsal uzlaşmanın ve hafızanın da insan hakları ve demokrasi referanslarıyla müşterekleşmesinin yolu yüzleşmekten geçmektedir.

Bu referansların demokratik değerler ve insan hakları temelinde oluşması ve hangi kesimden olursa olsun kurbanların/mağdurların mağduriyetlerinin tanınarak kabul edilmesi ve giderilmesi, faillerin yargılanarak hesap vermeleri üzerine kurulması, bu tanınma üzerinden yeni bir siyasi anlaşmanın yapılması, eşit yurttaşlığın tesis edilmesi, her türden ayrımcılığın engellenmesi geçmişle yüzleşmenin/hesaplaşmanın esasını teşkil etmektedir.

Dünya örneklerine baktığımız zaman kullanılan Geçiş Dönemi Adaleti mekanizmalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Yargılamalar ve adaletin tesisi
2. Hakikate ulaşma hakkı, hakikatlerin toplumsal dolaşıma girmesi ve Hakikat Komisyonları
3. Hafızalaştırma çalışmaları
4. Tazminat programları
5. Yapısal reformlar, yasal mevzuatta değişiklikler
6. Yapılan tüm çalışmaların toplumsal cinsiyet odaklı olması ve sürece kadınların katılımı.

Bu yöntemleri uygulayan ülkeler hakkında yapılan çalışmalar bunların hakkıyla yerine getirilmediği ve bütünsel bir yaklaşımla uygulanmadığı her durumda çatışmanın, farklı şiddet biçimlerinin ve antidemokratik uygulamaların tekrar

başlamasının örnekleriyle doludur. Ayrıca bu yöntemler uygulanırken çatışmanın geçmişine ve tarihsel boyutuna odaklanılmaması da çoğu zaman eksikliklerden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yukarıdaki geçiş dönemi adaleti mekanizmalarına ek olarak tarihsel diyaloğu ve **Tarihsel Uzlaşma Komisyonlarını** da geçmişle yüzleşmede önemli araçlardan biri olarak saymak gerekmektedir.

5.1. TARİHSEL UZLAŞMA KOMİSYONLARI

Geçmişle yüzleşme konusu, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş'ın bitimiyle de hızlanan ve belirli uygulamaları içeren bir yaklaşımdır. Almanya-Fransa, Almanya-Birleşik Krallık, Fransa-İtalya, Polonya-Ukrayna arasında kurulan Tarih Komisyonları, sadece yanlış bilinen tarihsel gerçekleri ortaya koymamış, bu çalışmalar ülkelerin eğitim kitaplarına da yansımıştır.

Türkiye bağlamında bu tarihsel diyalog süreci taraflar arasında Türkiye Cumhuriyeti tarihinin yeniden yazılmasını, bu anlamda da Türk ırkçılığı, Sünni Türk tekçiliği, gibi tarihsel haksızlıklarla uğraşarak müşterek bir geçmişe bakış perspektifi ile tarihsel sorunların çözümünü hedeflemelidir. Türkiye'de özellikle Kürt meselesi temelinde eşitsizlik, ayrımcılık ve tarihsel talepleri tartışacak bağımsız bir tarih komisyonun kurulması da esas alınmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi tarihi ulus-devlet sürecinde Türklerden başka hiçbir kimliğe yer vermeyen bir şekilde inşa edildiğinden, tarihsel gerçeklerin yeni kuşaklara da öğretilmesi açısından yeni bir tarih yazımına duyulan ihtiyaç, Türk, Kürt ve farklı kesim tarihçilerinden oluşan bir bağımsız komisyon ile karşılanabilecektir.

5.2. GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ MEKANİZMALARI

Yargılamalar ve Adaletin Yeniden Tesisi

Türkiye'de toplumsal çatışmanın ve demokrasi zafiyetinin önemli nedenlerinden biri hızlı, adil ve güvenilir bir adalet mekanizmasının olmamasıdır. Özellikle devlet görevlilerinin karıştığı suçlarda, cezasızlık uygulamasının bir zırh gibi yürürlükte olmasıdır.

Buna bir örnek, uluslararası insan hakları hukuku açısından insanlığa karşı işlenen suç olarak kabul edilen zorla kaybetmeler konusunda Türkiye'deki adalet uygulamasıdır. Türkiye'de hak kuruluşlarının rakamlarına bakılınca 1980-2000 yılları arasında doğrulanmamış rakamlarla 1500-2000 kişinin zorla kaybedildiği görülmektedir. Hafıza Merkezi'nin 262 kaybedilen kişinin hukuki süreçlerine ilişkin yaptığı araştırma sonucunda pek çok kaybın savcılıklara verilen şikayet dilekçeleriyle soruşturma savcılıklarına intikal ettiğini görmekteyiz. Ancak dosyalar üzerinden yaptığımız inceleme Türkiye'de cezasızlık uygulaması ve adaletin durumu hakkında çarpıcı bir tablo ortaya koymaktadır.

262 kişinin zorla kaybedilmesine yönelik başvuruların sadece 44'ü dava açılma aşamasına gelebilmiştir. Yani 218 kişiye ilişkin soruşturma davaya evirilmemiştir. Bu 218 kişinin 17'si için takipsizlik, 7 kişi için de zamanaşımı kararı verilmiştir. Açılan davaların ortalama süresi 18 yıldır. Türkiye'de yasalarda zorla kaybetme suçu

tanımlanmadığı, bu suç uluslararası uygulamada olduğu gibi insanlığa karşı işlenen suçlar tanımı kapsamına da alınmadığı[75] için bu davalar 20 yılda zamanaşımına uğramaktadır.

Öte yandan bu durum için Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarına bakarsak 262 kişiden 125 kişiye ait dosyanın AİHM'e taşınmış olduğu görülmektedir. Bunların 97'sinde ihlal kararı çıkmış, 11 tanesinde dostane çözüme varılmış, sadece 17 dosya usul şartından kabul edilmemiştir. Bu 97 ihlal kararı Türkiye devleti aleyhine verilmiştir, Türkiye, bu kararlarda ismi geçen failler hakkında AİHM kararı sonrasında yeniden yargılamaya gitmemiş ve sonuçta hiçbir fail ceza almamıştır. Ayrıca devlet, yine Hafıza Merkezi veritabanında (http://www.zorlakaybetmeler.org/victims.php) yer alan 364 kişiden 213'ünün bedeninin bulunması için hiçbir girişimde bulunmamıştır.

Bu tablo, Türkiye'de mağdurlar açısından adaletin işlemediğinin önemli göstergelerinden sadece bir tanesidir. Bu durum, cinayetler, yasadışı ve keyfi infazlar, tecavüz de dahil olmak üzere cinsel şiddet ve kadına yönelik suçlar, işkence ve kötü muamele ve zorla yerleşim yeri boşaltmalar gibi insanlığa karşı işlenen suçlar ve savaş suçları için de genişletilebilir.

Af Uygulamaları

Türkiye'de barış sürecine ilişkin adalet anlayışı ya af boyutuyla ya da güvenlik bağlamında ele alınıyor. Güvenlikten anlaşılan da sadece PKK'nın silahsızlanması oluyor. Evet, her ne kadar dünyadaki uygulamalarda *Disarmament, Demobilization and Reintegration* (DDR) yani Silahsızlanma, Silahlı Birliklerin Dağıtılması ve Toplumsal Yaşama Katılma barış süreçlerinin önemli bir unsuru ise de, birçok barış sürecinde silahsızlanma fiilen sürecin son aşamasında gerçekleşmektedir. Çatışmasızlık ortamının yaratılması, gerillaların silah bırakarak toplumsal yaşama katılması bazı süreçlerde af, bazılarındaysa yasal düzenlemelerle sağlanmaktadır.[76] Tabii ki adalet meselesi gerillalarla sınırlı değil. Ancak barış süreçlerinde gündeme

---

[75] TCK İnsanlığa karşı suçlar

MADDE 77. - (1) Aşağıdaki fiillerin, siyasal, felsefî, ırkî veya dinî saiklerle toplumun bir kesimine karşı bir plân doğrultusunda sistemli olarak işlenmesi, insanlığa karşı suç oluşturur:

a) Kasten öldürme. b) Kasten yaralama. c) İşkence, eziyet veya köleleştirme. d) Kişi hürriyetinden yoksun kılma.

e) Bilimsel deneylere tâbi kılma. f) Cinsel saldırıda bulunma, çocukların cinsel istismarı. g) Zorla hamile bırakma.

h) Zorla fuhşa sevketme.

(2) Birinci fıkranın (a) bendindeki fiilin işlenmesi halinde, fail hakkında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına; diğer bentlerde tanımlanan fiillerin işlenmesi halinde ise, sekiz yıldan az olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur. Ancak, birinci fıkranın (a) ve (b) bentleri kapsamında işlenen kasten öldürme ve kasten yaralama suçları açısından, belirlenen mağdur sayısınca gerçek içtima hükümleri uygulanır.

(3) Bu suçlardan dolayı tüzel kişiler hakkında da güvenlik tedbirine hükmolunur.

[76] Bkz: Bu raporun 'İnsani Güvenlik ve Barış, Silahsızlanma, Silahlı Birliklerin Dağıtılması ve Toplumsal Yaşama Katılma" bölümü.

gelen afların genellikle faillerin cezalandırılmasını engellemek, cezasızlık zırhını güçlendirmek adına kullanıldığı da bir gerçektir. Bu, ne demokrasi ne de barış adına savunulabilecek bir durumdur. Barışın sürdürülebilir olması için, ağır insan hakları suçları işlemiş olanların yargılanmaları ve cezalandırılmaları gerekmektedir. Af uygulamış ülkelerde bile yıllar sonra da olsa bu yargılamalar ve cezalandırmalar gerçekleşmektedir.

Örneğin Arjantin'de[77] çıkartılan ve yargılanmaları engelleyen af yasalarının (1986, 1987) iptal edilmesi ve aşılması için verilen mücadele 2003'te sonuçlanınca[78] ilk elde 700 devlet görevlisine karşı dava açıldı. 2007'de cunta döneminde insanlığa karşı işlenen suçlar için açılan dava sayısı 922, 2012'de ise 1926 oldu. Hakikat adına af yetkisi vermekle eleştirilen Güney Afrika Hakikat Komisyonu çalışmaları sonucunda bile Komisyon'a yapılan 7112 af başvurusundan 5932'si reddedildi. Doğu Timor'daki barış sürecinde Endonezya'nın en çok eleştirildiği konu ceza adaleti konusunda oldu. El Salvador'da 200 üst düzey yöneticinin ordudan atılmasına rağmen, yüksek komuta zincirinde yer alan kişilerin tüm hakları korunarak emekli edilmesi hem uluslararası toplumda hem de El Salvador'da eleştiri konusu oldu. Şili'de 1973-1990 yılları arasında insanlığa karşı işlenmiş çok sayıda suçun sorumluluğunu taşıyan diktatör Augusto Pinochet, 1978 yılında çıkartılan af yasası nedeniyle yargılanamadı. Uluslararası bir tutuklama emriyle 1998 yılında Londra'da tutuklandı. Sağlığı nedeniyle serbest bırakılarak ülkesine döndü, ancak mahkeme kararıyla ev hapsinde tutuldu. 2006 yılında öldüğünde katliam ve işkence dahil 300'ü aşkın suçtan, ayrıca 28 milyon doları zimmetine geçirmekten yargılanması sürüyordu.

Türkiye'de özellikle 90'lı yıllarda işlenen suçlarla hesaplaşmadan ne ceza adaletinden bahsetmek, ne askeri vesayetin sona erdiğini iddia etmek, ne de kalıcı bir barış

---

[77] Arjantin'de ordu 1976 yılında bir darbeyle iktidara geldi. Bu darbe Latin Amerika ülkelerinde art arda gelen ve ABD'nin 'arka bahçesini' komünizm tehlikesinden temizlemeyi hedefleyen 'Condor Planı'nın bir parçasıydı. 1983 yılına kadar süren askeri iktidar Birleşik Krallık ile Malvinas (Falkland) adalarının hâkimiyeti konusunda çıkan ihtilaf sonucu itibar kaybederek yönetimden uzaklaştı. 1976 ile 1983 yılları arasında sol siyasi kimliğe ve Peronist gençlik örgütüne bağlı insanlar ordu güçleri ve istihbarat birimleri tarafından kaçırıldı, gizli gözetim merkezlerinde işkenceden geçirildi ve kaybedildi. Kaybedilenlerin 30 bin kişiye ulaştığı sanılıyor.

[78] Bu karar Arjantin'de cezasızlık zırhının kırılması bağlamında verilmiş belki de en önemli karardı. Karar, aynı zamanda insanlığa karşı işlenen suçların zamanaşımı ve af kalkanından yaralanamayacağına ilşkin uluslararası teamülle de uyumluydu. Cavallo af yasalarının Anayasa'ya aykırı ve yok hükmünde olduğu kararını genç bir çiftin kaybedilmesi suçuyla yargılanan iki polis memurunun davasında verdi. Davaya konu olan olayda, 28 Kasım 1978 yılında emniyet güçleri Şili vatandaşı José Poblete Roa ve karısı Gertrudis Hlaczik'i kaçırdı. 8 aylık kızları Claudia Victoria da onlarla beraberdi. Buenos Aires'teki gizli gözaltı merkezlerinden biri olan Olimpo Garajı'nda tutuldular ve işkence gördüler. Kızları Claudia, büyükannesine teslim edilmek üzere onlardan alındı. Genç çift kaybedildi, kızları da kayboldu. Büyükanne, 22 yıl süren uzun araştırmalar sonunda Claudia'yı yüksek rütbeli emekli bir polis memurunun ailesiyle onların kızı olarak yaşarken buldu. Cavallo genç çiftin kaybedilmesinden sorumlu iki polisi çocuk kaçırma ve kimliğini gizleme suçundan mahkûm etti. Bu karar da kaybedilenlerin çocuklarının cunta ve emniyet güçlerinin ailelerine verildiği, pek çok olaydaki gibi, af yasaları nedeniyle hiçbir etki ve sonuç yaratmadan geçebilirdi. Ancak 2000 yılının Ekim ayında CELS (El Centro de Estudios Legales y Sociales/ Hukuki ve Sosyal Çalışmalar Merkezi), Yargıç Cavallo'ya iki polis memurunun yanı sıra 7 polisin de genç çiftin kaybedilmesi ve işkenceden geçirilmesi suçuyla yargılanması ve af yasalarının yok hükmünde sayılması için başvuru yaptı. Cavallo, her iki af yasasının da Arjantin Anayasası'nı ve Arjantin'in taraf olduğu uluslararası anlaşmaları ihlal ettiği gerekçesiyle yok hükmünde sayılmasına karar verdi. Karardan bir süre sonra ardı ardına işkence ve zorla kaybetme davaları açıldı, failler ve sorumlular hakkında mahkûmiyet kararları verildi.

sağlamak mümkündür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarında, ağır insan hakları ihlallerinin gerçekleştiğine dair inandırıcı iddiaların bulunması durumunda devletin yeterli bir soruşturma yaparak hakikati ortaya çıkarma yükümlülüğü olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda devlet, ağır insan hakları iddialarıyla ilgili soruşturmaların zamanında ve eksiksiz bir şekilde yürütülmesini ve sorumluların belirlenerek cezalandırılmasını sağlamakla yükümlüdür.

Building A Future On Peace and Justice (Barış ve Adalete Dayalı Bir Geleceğin İnşası) kitabında Christine Bell ve Louise Mallinder barış süreçlerinde adalet arayışında mutlaka dikkat edilmesi gereken hususları şöyle sıralamaktadır:

a. Çatışma kaynaklı mahkûmiyetleri sona erdirmek için bazı af düzenlemeleri yapılabilmektedir. Bu uygulama, silahsızlanma, silahlı birliklerin dağıtılması ve toplumsal yaşama katılımı sağlamak için de gerekli olabilmektedir.

b. Ancak af uygulamaları asla savaş suçları ve insanlığa karşı işlenmiş suçları[79] kapsayacak şekilde yapılmamalıdır.

c. Hesap verebilirlik ve toplumsal adalet duygusunun yaratılması için, ceza mahkemeleri de onarıcı adalet mekanizmaları da uygulanmalıdır.

d. Bu dengenin sağlanması için yaratılacak mekanizmalar çatışmadan etkilenmiş topluluklarla geniş bir işbirliği/danışma süreci sonunda hayata geçirilmelidir.

Sonuç olarak adaletin yerini bulmadığı bir demokratik düzenden ve barıştan bahsetmek mümkün değildir. Farklı ülkelerin barış süreçleri, af yasalarıyla ve cezasızlık uygulamalarıyla sürdürülen barış süreçlerinin kesintiye uğradığı örneklerle doludur. Bu nedenle, insanlığa karşı işlenen suçlara yönelik ceza adaletinin yerine gelmesine ve buna yönelik yasal düzenlemelerin yapılmasına öncelik vermek gerekmektedir.

Hakikat Hakkı

Hakikat ya da hakikate ulaşma hakkı, çatışmada veya ihlallerde siyasal şiddetin nedenlerini, bağlamını ve yapılanları ortaya çıkarmaya yönelik süreçlerin tümünü kapsayan geniş bir alanı ifade etmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre hakikati bilme hakkı şeffaflık, özenlilik, bağımsızlık, erişilebilirlik ve sonuçların açıklanması ilkelerini taşıyan etkili bir soruşturma yürütme yükümlülüğünün arkasındaki amaçtır. Bunun yanı sıra hakikati

[79] Cenevre Antlaşması'nın 3. Maddesi II no.lu Protokolü uluslararası olmayan silahlı çatışmalar için düzenlenmiş. Hem burada hem Roma statüsü ve Uluslararası Ceza Mahkemesi hem de Birleşmiş Milletler ve Eski Yugoslavya (ICTFY) ve Ruanda (ICTR) Ceza Mahkemeleri kararlarında yargılanması zorunlu suçlara atıf var. Bunlar, insanların yaşam hakkına, sağlığına ya da fiziksel veya zihinsel sağlığına yönelik saldırılar, özellikle cinayet, işkence, kötürüm etme, bedensel cezalar gibi kötü muamele, insanlığa karşı işlenen suçlardır (cinayet, imha, esaret, sürgün, hapsetme, işkence ve tecavüz). Bunların yanı sıra hem sivillere hem de asker ve silahlı militanlara karşı işlenmiş savaş suçları var ki, bunlar da özellikle ICTFY kararlarında detaylı olarak tanımlanmış durumda.

bilme hakkı toplumun kamu kurumlarına olan güvenini yükseltme ve hukukun üstünlüğünü sağlama arzusunu yansıtmaktadır.

Tarihsel olarak bu kavram, yakınlarının akıbetini bilme hakkı ve silahlı çatışmanın taraflarının kayıpların aranıp bulunması temelinde, köklerini hem insani hukuk hem de uluslararası insan hakları hukukunda bulmaktadır. 1970'lerde zorla kaybetmelerin devletler tarafından bir baskı ve yıldırma/yönetme yöntemi olarak kullanılmasının yaygınlaşmasıyla gündeme gelen Birleşmiş Milletler Herkesin Zorla Kaybetmelere Karşı Korunması Hakkında Sözleşme, hakikati bilme hakkını başlı başına bir hak olarak kabul etmektedir.

Guatemala, Brezilya ve Peru[80], vatandaşlarının hakikati bilme hakkını açık bir şekilde tanımıştır. 1994 tarihli Guatemala barış antlaşmaları Guatemala halkının geçmişte meydana gelen olaylarla ilgili tüm hakikati bilmeye hakkı olduğunu, hakikatin ortaya çıkarılmasının üzücü ve acı olayların tekrarını önlemeye yardımcı olacağını ve Guatemala'nın demokratikleşme sürecine güçlü bir katkı sunacağını belirtmektedir.

Türkiye'de ise Anayasa ve ulusal mevzuatta hakikat hakkı tanımlanmış değil. Bu konuda sivil toplum örgütlerinin Anayasa Mahkemesi'ne verdikleri hukuki görüş, yapılması gerekenler ve durum hakkında bir fikir verebilir:[81]

> Mağdurların uğradığı zarar, sadece yaşam hakkı, özgürlük hakkı ve kişisel bütünlük hakkı gibi önemli bir hukuki menfaatin çiğnenmesi değil aynı zamanda işlenen suçların mağdurlarının başına gerçekten ne geldiğinin umursanmadığı bir durumun ortaya çıkması olduğu için hakikati bilme hakkı doğrudan insan onurunun korunması ilkesinden doğmaktadır. Hakikati bilme hakkının kolektif boyutunun karşılanabilmesi için ulaşılabilen en eksiksiz tarihsel kayıtların hukuki analizine ihtiyaç vardır. Bu tespit, ortak eylem biçimlerinin de belirlenmesini içermeli ve çeşitli yollarla ihlallerde yer alanları ve bu ihlallere karşılık gelen yükümlülükleri de tanımlamalıdır.

Son 30 yılda yaşananlar bugün makro düzeyde bir müzakere süreciyle siyasal çözüme kavuşturulsa da olayın ''sosyal felaket'' boyutu yani infazlara, kaybedilmelere, evlerinden edilmeye maruz kalmış, zulme uğramış, bu süreçte yakınlarını kaybetmiş bir topluluğun acılarının bir ölçüde dinmesi için de hakikat çok önemlidir. Bu süreçte

---

[80] Peru Anayasa Mahkemesi hakikati bilme hakkı ve zorla kaybetme suçu bağlamında şu tespitleri yapmaktadır: "Toplumlar, devlet veya devlet dışı şiddetin sayısız biçimiyle vuku bulan haksız ve acı verici olay ve olgular hakkında hakikati bilme hakkına sahiptir. Bu hak olayların gerçekleştiği zamanın koşullarını, gerçekleştirilme yöntemini, yerini ve faillerin eylemlerinin ardındaki saikleri açığa çıkarmaya imkân sağlar. Bu anlamda hakikati bilme hakkı vazgeçilemez kolektif bir menfaattir. Kolektif boyutunun yanı sıra hakikati bilme hakkının, mağdurlara ve mağdurların yakınları ile ailelerine tekabül eden bireysel bir boyutu da bulunmaktadır."

[81] Anayasa Mahkemesi'ne, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadını izleyerek incelemekte olduğu bir kaybedilme vakası olan Hasan Gülünay dosyası için verilen ve Hakikat Adalet Hafıza Merkezi, Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Anayasal Haklar ve İnsan Hakları İçin Avrupa Merkezi (European Center for Constitutional and Human Rights), ve İnsan Hakları Ortak Platformu bileşenlerinden İnsan Hakları Derneği, İnsan Hakları Gündemi Derneği, İnsan Hakları Araştırmaları Derneği ve Helsinki Yurttaşlar Derneği'nin ortak imzaladıkları *amicus curie* sıfatıyla sunulan hukuki görüşten alıntı.

sadece mağdurlar değil, toplum da doğru bildiği yalanları öğrenmek üzere, hakikate erişebilmelidir. [82]

Bugün bu gereği yerine getirmek için dünyada 40'ın üstünde hakikat komisyonu kurulmuştur. Bu komisyonların çalışmaları toplumların hem demokratikleşmelerine hem de barışı kalıcılaştırmalarına katkı sağlamıştır.

Hakikat komisyonları sayesinde, söylenen yalanların miktarı sınırlandırılmış, mağdurların mağduriyetleri tanınmış, failler yargılanmış, toplumsal hafızanın oluşmasında insan hakları ve demokratik değerler referans alınabilmiştir, işlenen suçların tekrarlanmaması için reformlar yapılabilmiştir.[83]

5.3. HAFIZALAŞTIRMA ÇALIŞMALARI

Hafızalaştırma, çatışma nedeniyle acı çeken ya da ölen insanların onurlandırılması ve hatırlanması amacıyla yapılan anıtları, müzeleri, ritüelleri ve arşivleri içeren geniş kapsamlı bir alandır. Bu alanda yapılan çalışmalar, geçmişte yaşananları irdeleyerek bunların gelecekte yaşanmasını engelleme amacı da taşımaktadır. Toplumsal ve kişisel iyileşmeye hizmet edebilmektedir.

Geçiş dönemi ülkelerini gözlemleyenler, bu ülkelerin tarihleriyle dürüst bir şekilde yüzleşmedikçe şiddet ve baskı dönemlerini geride bırakamadıklarını düşünmektedir. En az iki, bazen daha fazla taraf, birbiriyle çatışma ve baskı ortamında karşı karşıya bulunduğunda her biri tarihsel "hakikat" ile ilgili farklı bir görüş taşımaktadır. Mağdurlar ve failler deneyimleri ile ilgili büyük oranda farklı anlatılar yaratmaktadır. Mağdurlar genellikle kendi çektikleri acıya odaklanırken, failler bu acıya sebep olmada oynadıkları rolleri inkar etmekte veya kendi mağduriyetlerine vurgu yapmaktadır. Bu tepkiler, aynı grup veya bireylerin hem fail hem de mağdur olarak gösterildiği hallerde daha da karmaşık bir hal almaktadır.

Hafızalaştırma bu anlatıları sunmanın, bu anlatılarla ve anlatıların içeriğiyle yüzleşebilmenin temel yöntemidir. Hafıza anıtları veya kamusal hatırlama eylemleri

[82] Bir örnek vermek gerekirse 15 Ocak 1996 tarihinde Şırnak'ın Güçlükonak ilçesi Koçyurdu köyünde 11 köylünün öldürülmesi Genelkurmay Başkanlığı'nca PKK'nin yolcu minibüsüne saldırması sonucu 11 köylünün öldüğü şeklinde açıklandı. Katliamın ardından ulusal ve uluslararası medyadan bazı gazeteciler Genelkurmay Başkanlığı İç Harekat Başkan Yardımcısı Oğuz Kalelioğlu mihmandarlığında askerî helikopterle olay yerine götürüldü. 28 Şubat sürecinde Psikolojik Harp Dairesi Başkanlığı koltuğunda oturan Kalelioğlu burada basına "PKK'nın ilk ateşkesi gibi ikincisi de aldatmaca çıktı" açıklamasında bulundu. PKK ise bir gün sonra yaptığı açıklamada olayla bir ilgilerinin olmadığını duyurdu. Yıllar sonra yapılan bir soruşturmada olayı anlatan bir subay sayesinde farklı bir gerçekle karşılaştık: Taşkonak Tabur Komutanlığında gözaltında bulunan 10 kişi işkenceyle öldürüldü. Cansız bedenleri bir minibüse yerleştirildi ve asker eşliğinde yola çıkarıldı. Minibüs bir noktaya gelince aracın içindeki jandarmalar inerek uzaklaştı. Yolu kesen özel tim, önce minibüsü silahla taradı. Attıkları roketler sonucu minibüs ve içindeki 10 ceset kömür haline geldi. Kaçmaya çalışan minibüs sürücüsü de taranarak öldürüldü. Adeta kül olmuş bedenler, üzerinde kimliklendirme çalışması yapılmadan, dini vecibeler yerine getirilmeden güvenlik güçlerince toplu halde gömüldü. Keza 1993'te General Bahtiyar Aydın'ın yanı sıra 30 kişinin öldürüldüğü Lice olayları da PKK baskını olarak açıklanmış ancak bölgeye giden heyetlerden, ve 2014 yılında yapılan bir belgeselle de bu katliam sırasında PKK'nın Lice'de olmadığı saptanarak fail olarak JİTEM işaret edilmiştir.

[83] Hakikat Komisyonları'nın yapısı, kuruluş süreçleri, çalışmalarının sonuçları için Hafıza Merkezi'nin Hakikat Komisyonları kitabına bakılabilir. http://www.hakikatadalethafiza.org/images/UserFiles/Documents/Editor/Hakikat%20Komisyonları.pdf

biçimsel olarak geniş bir çeşitlilik gösterebilmektedir: Heykeller, parklar, müzeler birer hafıza anıtıdır veya daha az kalıcı anma biçimleri arasında, gösteriler, tiyatro yapımları ve gezici sergiler olabilmektedir. Bunlara eğitim etkinlikleri, ortak öğrenim ve iletişim çalışmaları eklenmelidir. Hafıza anıtları çeşitli farklı roller üstlenebilmektedir. Politik güçler tarafından manipüle edildikleri takdirde hafıza anıtları ihtilafları vurgulayabilmekte veya çatışmayı yüceltebilmekte, bunun sonucunda da yeni düşmanlıkları körükleyebilmektedir. Ancak, hafıza anıtları yeni kuşakları eğiterek, düşünme, iyileşme, dışlamayı sona erdirme ve uzlaşma gibi süreçleri teşvik ederek ve hatta bir kefaret işlevi görerek daha yapıcı bir amaca da hizmet edebilmektedir. [84]

Dünyada barış ve demokratikleşme adına yapılmış bir çok hafıza çalışması örneği mevcuttur. Almanya'dan verilebilecek örnekler arasında Nazilerin Roman katliamını hafızalaştırmak için yapılan ''The Memorial to the Sinti and Roma of Europe Murdered under the National Socialist Regime/Nasyonal Sosyalist Rejim Sırasında Avrupa'da Katledilen Roman ve Sinti Anıtı'', eşcinsellere yönelik katliam ve baskıları sembolleştiren ''Memorial to the Homosexuals Persecuted Under the National Socialist Regime/Nasyonal Sosyalist Rejim Sırasında Eziyet Gören Eşcinseller Anıtı'' ve ''Bebelplatz anıtı'' sayılabilir. Bebelplatz, Berlin merkezde Humboldt Üniversitesi'nin önündeki meydanın adıdır. 10 Mayıs 1933'te Nazi öğrenci örgütü üyeleri Almanya'nın üniversite kentlerinde onbinlerce kitap yaktı. Bebelplatz'da da aynı gün 20.000 civarı kitap yakılmıştı. Bugün aynı meydanda Micha Ullman tarafından tasarlanan, ve yakılmış 20.000 kitabın sığabileceği boş bir yeraltı kitaplığı (raflar) yer alıyor. ''Platform 17 Memorial'': Berlin'in Grunewald bölgesindeki tren istasyonu, 18 Ekim 1941'den Şubat 1945'e kadar Yahudilerin doğudaki gettolara ve toplama kamplarına gönderildiği istasyondu. 1991 yılında, istasyonun girişine ölüme gönderilen insanları temsilen beton içine oyulmuş insan figürlerinden oluşan bir anıt konuldu. Anıtın yanındaki olayla ilgili bilgi veren metal plakada istasyondan 50.000'in üzerinde Yahudinin ölüme gönderildiği yazıyor.

Arjantin'de de Cunta dönemi katliam ve baskılarını aktarmaya adanmış çok sayıda hafıza mekanı mevcuttur. ''Buenos Aires Parque de la Memoria''bunlardan biridir. Devlet terörüne kurban gidenlerin hatırasını yaşatan park, geniş bir alana yayılmıştır. Parkta, kaybedilenler adına yapılan anıtın yanısıra bir çok başka anıt da bulunmaktadır. Buenos Aires'te ''Olimpo Garajı''; Olimpo, cunta rejimi döneminde kullanılan başlıca yasadışı, gizli gözaltı merkezlerinden biriydi. 2005 yılında hafıza/toplum merkezine dönüştürüldü.

Güney Afrika'da ''Robben Island Müzesi''; Cape Town'a birkaç kilometre uzaklıktaki bu ada beyaz ırk ayrımı rejiminin siyah muhaliflerini hapsettiği bir hapishaneydi. Nelson Mandela da burada 27 yıl hapis yatmıştı. Bugün müzeye dönüştürülmüş durumdadır.

Kamboçya'da Ölüm Tarlaları'nda da anıtlar ve bir müze bulunmaktadır. Şili'de Villa Grimaldi adlı cuntanın işkence merkezlerinden biri bugün müzeye dönüştürülmüş durumdadır. Eski Yugoslavya topraklarında Bosnalı erkeklerin soykırıma uğradığı Srebrenitza'da bugün bir müze ve tanımlanabilen bedenlerin gömüldüğü bir mezarlık

[84] Türkiye'de Hafızalaştırma çalışmaları için Hafıza Merkezi'nin Türkiye'de Hafızalaştırma sitesine bakılabilir. http://www.memorializeturkey.com/tr/

vardır. Uganda'da 1995 yılında Atiak'ta gerçekleşen katliamın kurbanlarının anısına bir anıt yapılmıştır ve 2005 yılından beri her yıl burada yıldönümlerinde anma toplantıları yapılmaktadır.

Hafıza Merkezi'nin Türkiye'de Hafızalaştırma sitesinde Türkiye'de bazı hafıza anıtları ve vicdan mekanları girişimleri örnekleri yer almaktadır.[85] Burada bir kez daha bu anıtların mağdur odaklı olması gerektiğini, tarafların kahramanları adına yapılan anıtların bir diyalog yaratmaktan çok, diğer taraf için bir gerginlik unsuru olduğunu, kahramanların ulus-devlet kuruluşunda resmi devlet anıtları olarak ön plana çıktığını hatırlatalım. Bu tür mekan ve anıtların yaratılmasının bir diğer önemli prensibi de mutlaka yerel temsiliyet ile hayata geçirilmelerinin gerekliliğidir. Bugün Vicdan Mekanları için bir şemsiye örgüt niteliğinde olan *Sites of Conscience*, bu mekanların yaşayan mekanlar olabilmesi için özellikle genç kuşaklara yönelik sürekliliği olan eğitim aktivitelerinin olmasına da önem vermektedir.

5.4. TAZMİNAT PROGRAMLARI

Tazminat programları çok farklı şekillerde düzenlenebilmektedir: Birey veya gruplara maddi tazminattan, sağlık veya eğitim gibi sosyal hizmetlere, resmi özür veya kamusal anma etkinlikleri gibi sembolik tazminatlara, çatışma mağdurlarına ve ailelerine eğitim ve istihdamda öncelik verilmesi (ki bu bugün sadece şehit ve gazi aileleri için geçerli) gibi çok çeşitli örnekler ve uygulamalar vardır.

Tazminatlarla ilgili en kritik konulardan biri, diğer adalet mekanizmaları ile desteklenmedikleri durumlarda mağdurları susturmaya yönelik kullanıldıkları eleştirisidir. Türkiye'de de bu tür bazı yaklaşımlar, 'kan parası' oldukları gerekçesiyle reddedilebilmektedir. Dolayısıyla tazminatlar, bütünsel bir yaklaşımla ele alındığında, diğer tanıma ve adalet mekanizmaları ve bir daha asla tekrar etmeyeceğine dair önlemler ile birlikte uygulanınca anlam kazanmaktadır. Tazminat programlarının uygulanabilir olmasının bir diğer olmazsa olmaz koşulu ise mutlaka mağdurlara danışarak oluşturulmaları gerekliliğidir.

Bunlardan bazılarına bakacak olursak:

- 1996'dan 2008'e Şili'de devlet Pinochet rejimi mağdurlarına 1.6 milyar dolardan fazla maaş ödendi ve ihlallerden sağ kurtulanlara özel bir sağlık programı uygulamaya konuldu. Bütün bunların yanı sıra cunta sonrası yeni seçilmiş Devlet Başkanı Aylwin, Şili Ulusal Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu raporunu açıklarken televizyona da yansıyan konuşmasında 1973 ile 1991 arasındaki baskıcı rejimin ve devletin insan hakları ihlalleri için özür dilemiştir.

- Fas Hükümeti 50 yıldır yaşanan yaygın hak ihlalleri için hem bireysel hem belli topluluklara yönelik tazminat programları uygulamaktadır. Mesela daha önce siyasi sebeplerle kalkınma programlarının dışında bırakılan toplulukların projelerine maddi destek sağlanmaktadır.

[85] Bkz: http://www.memorializeturkey.com/tr/

- 2010'da Sierra Leone Devlet Başkanı ülkesinde 10 yıldır süren silahlı çatışmadaki kadın mağdurlardan resmi olarak özür dilemiştir. Bu özür aynı zamanda tazminat, rehabilitasyon programları ve mağdurlara sağlanacak başka yardımları da beraberinde getirmiştir.
- Kamboçya Olağanüstü Yargılama Mahkemesi, mahkemenin ilk kez insanlığa karşı suç hükmü verdiği kararında sembolik ve toplu tazminatlar da önermiştir. Mahkemenin kararı işkenceleri ile bilinen bir hapishanenin eski mahkumlarının adının mahkemenin web sitesinde yayınlanmasını ve hüküm giyen kişilerin özür dilemesini de içeriyordu.

Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi'nin (International Center for Transitional Justice – ICTJ) Nepal'de zorla kaybedilenlerin geride kalan yakınları için tazminat programına dair geliştirdiği yol haritası[86] şu önerilerden oluşmaktadır:

- Mağdurların en acil sosyoekonomik gereksinimleri için acil bir tazminat programı oluşturulmalıdır. Bu program şu hususları içermelidir: 1) Mağdurlar için bir rehabilitasyon programı ve temel ekonomik gereksinimlerini karşılayacak tazminat ve finansal destek programları; 2) Cinsel suçlar ve yaralanma nedeniyle çalışamayacak durumda olanlar için ameliyat dahil tıbbi yardım programları; 3) Mağdurların eğitim çağında olan çocukları için burslar ve maddi destek programları.
- Kaybedilenlerin eşleri için yasal çıkarlarını ve mülkiyet sorunlarını çözecek yönetmelikler çıkartılması
- İşkence, tecavüz ve cinsel veya toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağdurları için psikososyal programlar oluşturulması
- Bu programlar oluşturulurken kurbanların uzun dönemli gereksinimlerini, beklentilerini ve uğradıkları mağduriyet türlerini hesaba katabilmek için mağdur gruplarıyla yakın istişare içinde olunması
- Her türden tazminatın miktarı ve hedeflerini açıklayacak şeffaf bir program olması
- Maddi tazminatları maddi olmayan onarım programlarıyla birleştirerek insan hakları ihlallerinin mağdurlarının ve tazminat haklarının tanınmasının sağlanması
- Mağdur gruplarıyla ve diğer aktörlerle diyalog kurularak tazminat ve tanımanın sorunun kökenleriyle ilişkisinin kurulması.

Tazminatlar konusunda Türkiye'de öne çıkan örnek 5233 sayılı "Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun" dur. Tazminat Yasası 27 Temmuz 2004'te, yasayı yürürlüğe koyan yönetmelik ise 20 Ekim 2004 tarihinde yürürlüğe girdi. Tazminat Yasası'nın ülke genelindeki uygulamasına dair güncel

[86] "To Walk Freely with a Wide Heart", A Study of the Needs and Aspirations for Reparative Justice of Victims of Conflict Related Abuses in Nepal, ICTJ.

verileri içeren bir İçişleri Bakanlığı belgesine göre, Mayıs 2006 sonu itibarı ile ülke genelinde toplam 195.463 başvuru yapıldı. Sonuca bağlanan 27.011 başvurunun 11.899'u olumlu sonuçlanırken 15.112'si reddedildi. Tazminat almaya hak kazanan başvuru sahipleri için talep edilen ödenek miktarı 113.256.430 YTL iken, Mayıs 2006 sonuna dek bunun 69.606.961 YTL'si ödendi.

Yasa ve uygulama konusunda hem HRW gibi uluslararası kuruluşların, hem de İHD, GöçDer ve özellikle TESEV, kapsamlı raporlar yayımlayarak yasayı ve uygulamayı değerlendirdi. Bu değerlendirmeler özellikle yasanın gerekçesinin, mağduriyetleri gidermekten ve toplumsal barış taleplerine hizmet etmekten çok uzak olduğu temelinde şekilleniyordu.

AB'nin Tazminat Yasası'nı Türkiye'nin üyelik sürecinde yerine getirmesini beklediği siyasi kriterlere dâhil etmesi üzerine, Hükümet "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program"ında, Tazminat Yasası'nın 2004 yılında yürürlüğe gireceğini taahhüt etti. Tazminat Yasası'nın kabul edilmesi ile Türkiye'nin AB üyeliği süreci arasındaki bu bağlantı, yasanın Genel Gerekçe'sinde de göze çarpmaktadır. Yine Genel Gerekçe'de belirtildiği üzere yasanın kabulünün ardındaki bir diğer siyasi endişe Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) giden davaları azaltmaktır.

Ayrıca Tazminat Yasası, TESEV'in Zorunlu Göç ile Yüzleşmek[87] raporunda da belirtildiği gibi salt yerinden edilmiş kişilere özel bir yasa olmayıp, terör ve terörle mücadeleden dolayı zarar görmüş bütün mağdurlara seslenen genel bir yasadır.[88] Bu anlamda da yasa; köy boşaltmalar, faili meçhul cinayetler ve zorla kaybedilmeler konusunda devletin kusurlu sorumluluğunu dışladığı için, bölgedeki 'toplumsal barış talebini karşılamaktan çok uzaktır.

Öte yandan Türkiye bugüne kadar çatışma sürecinde devletin ve devlet aktörlerinin sorumlu olduğu insan hakları ihlalleri konusunda AİHM'de çok sayıda mahkûmiyet almış ve bundan kaynaklanan tazminatları ödemiştir. Ancak bu mahkûmiyetlerin gerektirdiği yapısal reformları yapmadığı gibi failler konusunda da bir tek yargılamaya gitmemiştir.

5.5. YAPISAL REFORMLAR, YASAL MEVZUATTA DEĞİŞİKLİKLER

Silahlı çatışmalardan çıkan ve barışı inşa eden veya otoriter rejimlerden demokrasiye geçen ülkeler, insan hakları ihlallerine bulaşmış kamu görevlileri ve bu ihlallere yol veren kurumsal yapılar meselesiyle de uğraşmak zorundadır.

Bu anlamda Türkiye'de belli görevlere atanacak kişilerin sicil araştırmaları ve güvenlik soruşturması kalıplarının da değişmesi ve adayların ilgili insan hakları standartlarına göre söz konusu görevlere uygunluğunun araştırılması da gerekmektedir. Yani, bugüne kadar olduğu gibi kişinin devlete tabiyeti, iktidara yakınlığı gibi kriterlerin yerini, liyakat, insan hakları ihlallerine bulaşmamış olması, insan haklarına saygılı olması gibi kriterlerin alması gerekmektedir. Özellikle ağır

[87] Dilek Kurban, Deniz Yükseker, Ayşe Betül Çelik, Turgay Ünalan, A. Tamer Aker (2006). *Zorunlu Göçle Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın Yeniden Tesisi*. İstanbul: TESEV.

[88] A.g.e..

insan hakları ihlallerine yol açmış kurumlardaki atama ve terfilerin böylesi bir inceleme sürecinden geçmeksizin yapılmaması esas alınmalıdır.

Çatışma sonrası toplumlarda bu uygulama, özellikle güvenlik kuvvetleri ve adalet mekanizması mensupları için geçerli olmuştur. El Salvador'da 12 yıllık iç savaş sonrasında bu inceleme süreçleri 90'lı yılların başında yeni sivil bir polis teşkilatının oluşması için kullanılmıştır. Dayton Anlaşması sonrasında Bosna Hersek'te polisin yasaları tarafsızca uygulamaması ve adalet kurumunun adil olmaması sonucu her iki kurum mensupları da böylesi bir inceleme sürecine tabi tutulmuştur. Çekoslovakya'da bu inceleme ve görevden alma kamu görevlilerinin çok geniş bir kesimi için uygulanmıştır ve hakimler, savcılar, ordu, polis, istihbarat servisleri, devlet memurları ve üniversite çalışanları böyle bir inceleme sürecinden geçmiştir.[89] Arjantin'de insan hakları grupları ulusal insan hakları mekanizmalarından yararlanarak ordu mensuplarının terfilerinde ve özelllikle emniyet güçlerinin istihdamında devreye girmektedir. Bu programlar elbette eşitsizliği, ayrımcılığı ve şiddeti üreten devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması ile iç içe yürümek zorundadır.

Yasal Mevzuat

Öncelikle Türkiye'de yaşayan herkesi Türk olarak tanımlayan Anayasa'nın değiştirilmesi gerekmektedir. Bu değişikliğin eşit vatandaşlık temelinde gerçekleşmesi için talepler ortaya konmuştur. Meclis'te dört partinin temsilcileriyle kurulan Anayasa Komisyonu toplantıları iki yıl sürmüştür. Sonuçta temel sorun yaratan maddelerin dışında kalan 57 maddede uzlaşma sağlanmış, ancak hem Komisyon dağılmış hem de uzlaşma sağlanan maddelerde bile değişikliğe gidilmemiştir.

Demokratikleşmesi gereken diğer yasalar arasında Seçim Yasası, Siyasi Partiler Yasası, Milli Eğitim Temel Kanunu ve Ceza Kanunu'nun bazı maddeleri de vardır. Ayrıca anadilde eğitim için de yasal düzenleme yapılması gerekmektedir.

Oldukça merkezileşmiş bir yönetim anlayışıyla örgütlenmiş olan devlet kurumlarının da yerel yönetimlerin yetki artırımı ve güçlendirilmesi sonucu ademi merkeziyetçi bir yeniden örgütlenmeye gitmeleri gerekmektedir.

Özellikle güvenlikten sorumlu devlet kurumlarında istihdam ve terfi için sivil toplum kuruluşlarının da katıldığı insan hakları ihlallerine bulaşmamış ve insan haklarına saygısını kanıtlamış kişilerin istihdamı için yasal düzenleme yapılmalıdır. Barış anlaşması toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini de kapsayıp giderecek yasal mevzuatı dikkate almalıdır.

5. 6. TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADINLARIN TEMSİLİ

Silahlı çatışmanın sivillere olan etkisi açısından, kadınların uğradığı ihlaller ve bunun sonucundaki mağduriyetler dünyanın her yerinde ne yazık ki daha ağır olmaktadır.

[89] Bu ülkelerde inceleme için kullanılan kriterler soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar, yasadışı ve keyfi infaz, işkence ve kötü muamele, zorla kaybetme gibi suçlara bulaşanlar için uygulandı ve bu kişilerin kamu hizmetinde yer almaları yasaklandı.

Kadınlar, çatışma sonucunda ölmekte, yaralanmakta, kaybedilmekte, işkence ve cinsel istismara uğrayabilmektedir. Erkeklerin yokluğunda aile mülklerinin korunması, yaşlı ve çocukların bakımı da onlardan beklenmektedir. Ayrıca kayıp aile bireylerinin aranması, karakol ve cezaevi ziyaretleri de onların işidir. Evin ekmeğini kazanan erkek öldüğünde, kaybedildiğinde ya da gittiğinde kadınlar ekonomik sorumluluğu da üstlenmek zorunda kalmaktadırlar.

Yakın tarihimiz, ayrımcılık ve eşitsizlikler üzerine kurulan bir barışın sürekli olamayacağını ve kadın-erkek eşitliği ile barış arasındaki ilişkiyi gösteren örneklerle doludur. Bu nedenle bu süreçte hem kadınların uğradığı zulmün ayrıca araştırılması, yapısal ve konjonktürel nedenlerinin giderilmesi için düzenlemeler yapılması, hem de kadınların barış sürecine aktif katılımının desteklenmesi, sürecin sağlığı açısından da vazgeçilmezdir.

Kronoloji

3 Ocak 2013

Demokratik Toplum Kongresi (DTK) Başkanı ve Mardin Bağımsız Milletvekili Ahmet Türk ile BDP Batman Milletvekili Ayla Akat İmralı'da PKK Lideri Abdullah Öcalan'la görüştü.

4 Ocak 2013

İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin, Kürt hareketine yönelik operasyonların devam edeceğini açıkladı.

5 Ocak 2013

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, Öcalan'la yapılan görüşmelere ilişkin hükümete destek verdi: "Geçmişteki bütün hatalara karşın, AKP'ye yeni bir kredi açıyoruz. Çözün sorunu".

6 Ocak 2013

Başbakan Erdoğan, CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu'nun açtığı "krediyi" reddetti: "Ana muhalefet partisi diyor ki: 'Kredi veriyoruz'. Kendisi muhtac-ı himmet bir dede, nerede kaldı gayrıya himmet ede... Sen nereye kredi vereceksin, sen krediye muhtaçsın. Hangi krediyi vereceksin!" Erdoğan aynı konuşmada şunları söyledi: "Elele verebilirsek başarılı oluruz. Ama şu ana kadar olduğu gibi elele vermemekte direnirsek, biz hâlâ elele vermiş değiliz, onu söyleyeyim, ne yazılı görsel medyadan gerekli desteği alıyoruz ne sivil toplum kuruluşlarından... Bölücü terör örgütüyle böyle mücadele olmaz."

9 Ocak 2013

PKK'nin önemli isimlerinden Sakine Cansız, Fidan Doğan ve Leyla Şaylemez'le birlikte Paris'te katledildi.

24 Ocak 2013

Anadilde savunma hakkı yasalaştı.

25 Ocak 2013

İçişleri Bakanlığı'na İdris Naim Şahin'in yerine Muammer Güler atandı.

3 Şubat 2013

Erdoğan'ın demeci: "Silahlar bırakılmadan bizim bölücü terör örgütü ile mücadeleyi kesmemiz söz konusu değil." Aynı gün, Dersim'in Pülümür Vadisi ve çevresine TSK hava harekâtı düzenledi.

8 Şubat 2013

Erdoğan MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın İmralı'da Öcalan'la görüştüğünü açıkladı.

19 Şubat 2013

Diyarbakır KCK Ana Davası'nda, aralarında sonradan Diyarbakır Belediye Eşbaşkanı olan Fırat Anlı'nın da bulunduğu on kişi tahliye

edildi.

23 Şubat 2013

BDP heyeti (Pervin Buldan, Sırrı Süreya Önder, Altan Tan) İmralı'ya gitti.

28 Şubat 2013

BDP heyetinin Öcalan'la yaptığı görüşmenin tutanakları Milliyet gazetesinde yayımlandı.

13 Mart 2013

PKK elinde tuttuğu sekiz kamu görevlisini çözüm sürecine dair iyi niyet gösterisi olarak serbest bıraktı.

15 Mart 2013

Murat Karayılan, Öcalan'ın çözüm perspektifine güçlü bir şekilde katılma kararı aldıklarını açıkladı.

19 Mart 2013

Erdoğan akil insanlar konusunda çalışma yürüttüklerini açıkladı.

21 Mart 2013

Diyarbakır'daki Nevruz kutlamasında, PKK'nın İmralı Adası'nda hapis yatan lideri Abdullah Öcalan'ın PKK'ya ateşkes ve geri çekilme çağrısında bulunduğu mektubu okundu.

Abdullah Öcalan'ın mektubunda örgüte silah bırakma çağrısı yoktu.

22 Mart 2013

MİT Müsteşarı Hakan Fidan dahil beş MİT görevlisi hakkında takipsizlik kararı verildi. 7 Şubat 2012'de Hakan Fidan ve Oslo görüşmelerinde aktif rol oynamış iki üst düzey yetkili, özel yetkili savcı tarafından "şüpheli" sıfatıyla ifadeye çağrılmıştı. İddiaya göre Gülen Cemaati'nin etkisindeki savcı ve polislerin bu girişimini Erdoğan engellemişti. Bu olay AKP ile Gülen Cemaati arasındaki temel kırılmalardan birini oluşturdu.

23 Mart 2013

PKK ateşkes ilan etti.

29 Mart 2013

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, sürecin planlandığı gibi geliştiğini açıkladı. Başbakan Erdoğan muhalefetin eleştirilerine, bu süreçte Öcalan'a ve PKK'ya hiçbir taviz verilmeyeceğini, sadece İmralı'daki cezaevinde Öcalan'ın kaldığı odanın şartlarının iyileştirildiğini ve daha fazlasının mümkün olmadığını söyleyerek cevap verdi. Erdoğan, Öcalan'a ev hapsinin söz konusu olmadığını ve Güneydoğu'da özerk bir yönetime geçiş iddialarının da gerçeği yansıtmadığını söyledi.

PKK'yı da kapsayan çatı örgütü KCK, silahlı PKK'lıların Türkiye'den çekilmesi için yasal zemin oluşturulması ve somut adım atılması gerektiğini açıkladı.

30 Mart 2013

Başbakan Erdoğan PKK'lıların silahlarıyla sınır dışına çekilmesine izin verilmeyeceğini, bu nedenle örgüt mensuplarının silahlarını bırakarak çekilmesi gerektiğini açıkladı.

1 Nisan 2013

Başbakan'ın "Silahları bırakın" açıklamasına PKK tepki gösterdi. Örgüt, 'Silahları bırakıp çekilmenin gündemlerinde olmadığını' açıkladı.

2 Nisan 2013

Hükümet sözcüsü Bülent Arınç PKK'lilerin geri çekilmesi sürecini şöyle değerlendirdi: "Bu, hükümetin işidir. Parlamentoda bunun zemini yoktur ve olmamalıdır."

KCK Yürütme Konseyi üyesi Cemil Bayık: "Gerilla, yasal güvenceyi görmeden tek bir adım geri atamaz," açıklamasını yaptı.

3 Nisan 2013

BDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş, Pervin Buldan ve Sırrı Süreyya Önder'den oluşan Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) heyeti dördüncü kez İmralı'ya gitti.

Hükümet çözüm sürecine katkıda bulunması amacıyla aralarında Orhan Gencebay, Kadir İnanır, Yılmaz Erdoğan, Baskın Oran gibi sanatçı ve yazarların da olduğu 63 kişilik 'Akil İnsanlar Heyeti' oluşturdu.

Öcalan PKK'ye sınır dışına çıkma talimatına uyulması için mektup gönderdi.

4 Nisan 2013

Başbakan Erdoğan, Akil İnsanlar Heyeti ile İstanbul Dolmabahçe'deki Başbakanlık Ofisi'nde ilk kez bir araya geldi. Erdoğan burada, "Çözüm süreci silahı devreden çıkarıp siyaseti devreye alma sürecidir," mesajını verdi.

"Şimdi hesaplaşma değil, helalleşme zamanı" diyen Erdoğan, "Artık kardeşlik hukukunu yerine getirmenin zamanı. Şimdi ayrılıklara vurgu yapmanın değil ortaklıklara vurgu yapmanın, acıları öne çıkarmanın değil, ortak zaferleri, ortak sevinçleri öne çıkarmanın zamanı. Şimdi ayrıştırmanın değil bayramlaşmanın zamanı. Hesaplaşmanın değil helalleşmenin zamanı. Şimdi artık sosyal restorasyon dönemini başlatıp kararlılıkla yürütmenin zamanı," dedi.

9 Nisan 2013

Meclis'te ana muhalefet partisi CHP ve MHP'nin katılmadığı oylama ile AK Parti ve BDP'nin desteğiyle 'Çözüm Süreci Komisyonu' kuruldu.

11 Nisan 2013

Kamuoyunda dördüncü yargı paketi olarak bilinen, 'İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı' Meclis Genel Kurulu'nda kabul edilerek yasalaştı. Kanuna göre terör örgütü propagandasını yapan, örgütlerin açıklama ve bildirilerini basanlara ve yayımlayanlara ceza verilmesinde, 'cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemleri meşru gösterme, övme ya da bu yöntemlere başvurmayı teşvik etme,' şartı getirildi.

14 Nisan 2013

BDP, koruculuk sisteminin kaldırılmasıyla ilgili kanun teklifi verdi. Koruculuğun 'küçük bir ordu sistemi' haline geldiğini söyleyen BDP, normalleşme süreciyle birlikte bu sistemin de lağvedilmesi gerektiğini savundu.

14 Nisan 2013

Beşinci BDP heyeti İmralı'ya gitti. Heyette BDP Milletvekili Pervin Buldan ve yine o

dönemde BDP milletvekili olan Sırrı Süreyya Önder vardı.

18 Nisan 2013

Abdullah Öcalan'ın çözüm süreci ve çekilmeyle ilgili beş sayfalık mektubunu taşıyan BDP heyeti mektubu Kandil'e ulaştırdı.

19 Nisan 2013

Mardin'in Nusaybin ilçesinde yol kontrolü yapan PKK'lılar durdurdukları aracı içindekileri indirdikten sonra ateşe verdi. Mardin Valiliği olayda can kaybı olmadığını açıkladı.

21 Nisan 2013

Kalekol ve karakol yapımlarına hız verildi.

23 Nisan 2013

Meclis'in 93. yıldönümü vesilesiyle verilen resepsiyona katılan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, çözüm sürecinde PKK'nın Türkiye içinde ve dışında silahlardan tamamen vazgeçmesiyle ancak sonuç alınabileceğini söyledi.

Abdullah Gül, "Birden bire her şeyi toz pembe görmemek lazım. Ama muhakkak ki böyle büyük bir sorundan kurtulmak için herkesin yapıcı olarak dikkatli bir şekilde katkı vermesinin çok faydalı olduğuna inanıyorum," dedi.

25 Nisan 2013

KCK Yürütme Kurulu üyesi Murat Karayılan Kandil'de Türkiye'den ve uluslararası basın kuruluşlarından kalabalık gazeteci grubunun da katıldığı bir basın toplantısı düzenledi. Karayılan, Türkiye sınırları içindeki PKK'lıların 8 Mayıs'ta kademeli gruplar halinde

çekilmeye başlayacağını duyurdu.

Murat Karayılan, çözüm sürecinde anayasa değişiklikleri yapıldıktan ve Abdullah Öcalan'ın tamamen özgür olacağı bir süreçte örgütün silah bırakma kararı alacağını açıkladı. Karayılan ayrıca, koruculuk sisteminin kaldırılması, güvenlik güçleri bünyesindeki özel tim ve benzeri yapıların devre dışı bırakılması gerektiğini ifade etti.

30 Nisan 2013

Adalet Bakanlığı, son iki ayda KCK davasından tutuklu 200 sanığın tahliye edildiğini açıkladı.

1 Mayıs 2013

Irak Kürdistan Özerk Bölgesi Başbakanı Neçirvan Barzani, çözüm sürecini desteklediklerini açıkladı.

8 Mayıs 2013

PKK daha önce duyurduğu gibi Türkiye sınırları dışına çekilmeyi başlattı. Örgüt, çekilmenin başarıyla tamamlanması ve provokasyonların olmaması için kapsamlı bir plan yaptıklarını duyurdu. İlk hedef, Hakkâri'nin Şemdinli ilçesi üzerinden çıkan grupların bir hafta içinde Kuzey Irak'ta olmasıydı.

Gizli yürütülen çekilmeyi Türk Silahlı Kuvvetleri de takip edecekti.
Bu sırada Başbakan'dan da Türkiye'de yaklaşık 1500-2000 PKK'lı olduğuna dair bir açıklama geldi.

9 Mayıs 2013

Irak Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'den çekilen PKK'lıların Irak topraklarına girmesine karşı olduklarını açıkladı.

11 Mayıs 2013

KCK Yürütme Konseyi Başkanı olan Murat Karayılan, PKK'nın yeni karakol ve baraj inşaatlarından rahatsız olduğunu açıkladı.

16 Mayıs 2013

Başbakan Tayyip Erdoğan'ın ABD'ye resmi ziyaretinde Barack Obama, çözüm sürecine destek verdiklerini açıkladı. Obama, "Türkiye'yi çok uzun süredir rahatsız eden PKK şiddetine yönelik tarihi ve barışçıl çözüm arayışları konusunda siz ve Türk halkının cesaretine yönelik takdirlerimi iletmek istiyorum. ABD, Türkiye'nin uzun süredir güvenliği sağlama noktasındaki arayışında yanında durmaktadır. Türkiye'nin hukukun üstünlüğü, iyi yönetim ve insan haklarını muhafazasına yönelik çabalarını destekleyeceğiz," dedi.

25 Mayıs 2013

Öcalan'ın çözüm sürecine ilişkin önerdiği dört konferanstan ilki Ankara'da gerçekleştirildi.

28 Mayıs 2013

Gezi direnişi başladı.

8 Haziran 2013

PKK lideri Öcalan Gezi direnişini selamladığını açıkladı ve ekledi: "Ancak, hiç kimse ulusalcı, milliyetçi, darbeci çevrelere de kendini kullandırmamalı." Bu arada, Gezi'nin sembol isimlerinden olan BDP'li milletvekili Sırrı Süreyya Önder İmralı'ya giden heyetten çıkarıldı.

12 Haziran 2013

BDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş ve BDP Grup Başkan Vekili Pervin Buldan, Kandil'de PKK'lı yöneticilerle süreç hakkında görüştü. İmralı'da son olarak 7 Haziran'da Abdullah Öcalan ile görüşen heyet, Öcalan'ın mesajlarını Kandil'e iletmiş oldu.

14 Haziran 2013

Sınır dışına çekilen 15 kişilik PKK grubu, Kuzey Irak'taki Metina kampına ulaştı.

15-16 Haziran 2013

Abdullah Öcalan'ın Nevruz mektubunda da dile getirdiği 'Kuzey Kürdistan Birlik ve Çözüm Konferansı' Diyarbakır'da yapıldı. Konferansın sonuç bildirgesinde, Öcalan'a özgürlük talep edildi. Ayrıca, 'Kürdistan halklarının kendi tercihleriyle özerklik, federasyon veya bağımsızlık gibi statülerini belirleme hakkına sahip olduğu' ifade edildi. Dünyadaki tüm devletlere ve uluslararası teşkilatlara da PKK'yı terör listelerinden çıkarma çağrısı yinelendi.

19 Haziran 2013

KCK Yürütme Konseyi Başkanı Murat Karayılan: “Devlet ve hükümetin sürece yaklaşımı bizi oldukça kaygılandırıyor,” dedi.

20 Haziran 2013

Yapımı devam eden kalekollar bölgede birçok merkezde protesto edildi. Devam eden Gezi direnişine yönelik müdahaleler sırasında güvenlik görevlilerinin aşırı güç kullanımı ve infaz uygulamaları devam etti.

21 Haziran 2013

BDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş, çözüm sürecinde ilk aşama olan ateşkes ilanı ve çekilmenin ardından ikinci aşamaya geçildiğini duyurdu. İkinci aşamada, hükümetten yasal adım atması bekleniyordu.

25 Haziran 2013

Akil İnsanlar Heyeti üyesi Murat Belge, çözüm sürecinin devam ettiği günlerde başlayan Gezi Parkı eylemleri sırasında hükümetin takındığı tavrı eleştirerek görevinden istifa etti.

26 Haziran 2013

İstanbul'da Akil İnsanlar Heyeti'nin son toplantısı yapıldı.

Türkiye'nin yedi bölgesinde çalışmalar yapan 'Akil İnsanlar' süreç hakkında hazırladıkları raporları Başbakan Tayyip Erdoğan'a sundu. Gezi direnişi ve sonrasında AKP'nin muhaliflere yönelik tutumu ve Kürt meselesiyle ilgili politikasına tepki gösteren Murat Belge, Kürşat Bumin ve Baskın Oran farklı zamanlarda heyetten ayrıldılar.

Başbakan Erdoğan bu tarihe kadar PKK'lıların sadece yüzde 15'inin çekildiğini açıkladı.

28 Haziran 2013

Lice'deki kalekol inşaatı protestosu sırasında Medeni Yıldırım askerler tarafından öldürüldü.

30 Haziran 2013

BDP'nin 'Hükümet adım at' sloganıyla Diyarbakır'da düzenlediği yürüyüşte olaylar çıktı. Polis kalabalığa tazyikli su ve biber gazıyla müdahale etti. Göstericiler de havai fişek ve taşla karşılık verdi.

5 Temmuz 2013

Kandil'de yaptıkları görüşmeyle ilgili heyet adına konuşan BDP Eş Başkanı Gültan Kışanak, sürecin gidişatı konusunda kaygılı olduklarını açıkladı.

PKK ve KCK, Avrupa'dan ve diğer bölgelerden gelen yaklaşık 200 kişinin katılımıyla 30 Haziran-5 Temmuz arasında Kandil'de Kongra-Gel'in 9. Genel Kurul toplantısını yaptı. Kongre'de KCK Yürütme Konseyi Başkanı Murat Karayılan, HPG'nin yani silahlı kanadın başına getirildi. Yürütme Konseyi'nde eş başkanlık uygulaması kabul edildi. Eş başkanlar, Cemil Bayık ve Bese Hozat oldu.

25 Temmuz 2013

Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, PKK'nın sınır dışına çekilme oranının yüzde 20 civarında olduğunu söyledi. PKK kanadından ise çekilmenin tamamlandığı ve ikinci aşamaya geçilmesi gerektiğine dönük açıklamalar geldi.

29 Temmuz 2013

İmralı'da kardeşi Fatma Öcalan ile görüşen PKK lideri Abdullah Öcalan, 1 Ekim tarihini işaret etti. "1 Ekim'e kadar hükümet adım atmalı. 1 Ekim'den sonra süreçten çekileceğim demiyorum ama o tarihe kadar adım atılmazsa süreci geliştiremeyeceğimiz açıktır," dedi.

12 Ağustos 2013

PYD Eşbaşkanı Salih Müslim, Dışişleri Bakanlığı'nın daveti üzerine ikinci kez Türkiye'ye geldi.

15 Ağustos 2013

PKK yöneticilerinden Halk Savunma Güçleri (HPG) Başkanı Murat Karayılan 'profesyonel gerilla'ya geçiş hazırlığında olduklarını açıkladı. Karayılan ayrıca: "Müzakereler gelişmezse tehlikeli bir süreç başlar. Türk Hükümeti Rojava'nın durumunu büyüttü. Bu Kürt halkının Rojava'daki egemenliğini bitirmeye dönük bir plandır. Türkiye bu politikayı yürütmezse savaş 2 günde biter,'' dedi.

Abdullah Öcalan 27 Temmuz 2011'den bu yana avukatları ile görüştürülmedi. Öcalan'a Özgürlük İnisiyatifi'nin Strasbourg'daki Avrupa Konseyi önünde başlattığı kesintisiz oturma nöbeti eylemi 416. gününe girdi.

Rojava'da özerk bir yönetimin oluşturulması için proje hazırlıkları hızlandı. Projede bölgede geçici bir yönetim ve daha sonra da bütün bileşenlerini kapsayacak bir meclisin kurulması hedefleniyor. Özerk yönetim hazırlıklarında ikinci aşamaya geçtiklerini söyleyen PYD Eşbaşkanı Asya Ebdullah, "Her kesimi çalışmalara katıyoruz," dedi. Rojava'da Kürtlere dönük geliştirilen saldırılara ilişkin açıklama yapan Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi Direktörü Murat Çekiç, silahlı muhalif grupların Rojava'da sivil Kürtleri esir aldığı ya da yargısız infaz edip öldürdüğü yönündeki haberlerden derin endişe duyduklarını söyledi. ABD Dışişleri Bakanlığı sözcülerinden Marie Harf, Kürtler ile El Kaide bağlantılı gruplar arasındaki çatışmalardan "derin kaygı" duyduklarını belirterek, Halep ve diğer yerlerde yaşananları kınadı.

16 Ağustos 2013

Abdullah Öcalan, çözüm sürecinde daha nitelikli tartışmalar yapabilmek ve görüş alışverişinde bulunabilmek için, İmralı Adasında hükümlü bulunan 5 tutsağın yerine üst düzey 8 PKK'li tutsağın İmralı Adası'na gönderilmesini istedi.

KCK Yürütme Konseyi Eş Başkanı Cemil Bayık: "Türk Devleti'nin bahane yaratmayı bırakıp yola gelmesi gerekir. Rojava devrimine karşı çok yönlü saldırılar var," dedi.

BDP Eş Başkanı Gültan Kışanak: "Halkın ihtiyaçlarını gözetmeden ve halkı muhatap almadan, kapalı kapılar ardında 'ben bilirim' yaklaşımıyla hazırlanacak bir paket, derde deva olmaz," dedi.

BestaNuçe televizyonu, Türk ordusunun, barış sürecine rağmen Muş'un Varto kırsalında askeri yığınak yaptığını ve Beytüşşebap'ta yol kontrollerini sıklaştırdığı açıkladı.

İkinci kez Türkiye'ye gelen PYD Eş Başkanı Salih Müslim, "Kesinlikle özerklik, bağımsızlık gibi bir gündemimiz yok. Suriye'nin bütünlüğü içinde Kürtlerin geleceğini konuşacağız," dedi.

Kürt Cephesi, El Ekrad Komutanı Hacı Ahmet 26 Temmuz'da Antep'te gerçekleştirilen toplantıdan sonra Kürtlere dönük büyük katliamların sergilendiğini belirterek dün meydana gelen çatışmalarda, MİT üyesi olduğu belirtilen 2 kişinin de öldürüldüğünü, çetelere ait tankın Türk askerlerinin denetiminde saldırı gerçekleştirdiğini açıkladı.

Aydın'da Kürtlere yönelik saldırılar oldu. Saldırılarda 10 kişi yaralandı.

17 Ağustos 2013

Rojava'daki saldırılarda Türkiye'nin rolü bir kez daha kanıtlandı. Geçtiğimiz ay Antep'te ÖSO komutanlarının gerçekleştirdiği toplantının ardından uygulamaya konulan plan, Halep çevresindeki Kürtleri kuşatmaya dönüştü. Saldırıların bölgedeki 117 Kürt köyünü hedef aldığına dikkat çeken El Ekrad Komutanı Hacı Ahmet, dün ve önceki gün Halep çevresinde yaşanan çatışmalarda, 2 MİT üyesinin öldürüldüğünü ve kimliklerini önümüzdeki günlerde duyuracaklarını açıkladı.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Öcalan'ın çağrısı ile geri çekilen gerillaların sayısının %20 olduğunu iddia etti. Erdoğan, anadil ile ilgili olarak da, "Ülkemizi bölecek konular üzerinde adım atamayız. Zamanlamayı iyi yapmazsanız güzelim ülkemize yazık edersiniz. Ama anadil ile eğitimin önünü açarsanız resmî dili zedelersiniz" gibi sözler kullandı.

Rojava'da yaşanan saldırı ve katliamları gerçekleştiren çetelere destek sunan İHH yetkilileri, BDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş ile bir görüşme gerçekleştirerek, kendilerinin yanlış anlaşıldıklarını ve dezenformasyonlar nedeniyle haksız bir durumla karşı karşıya olduklarını iddia ettiler.

18 Ağustos 2013

Abdullah Öcalan ile görüşen BDP heyeti İmralı adasından döndü. Heyetin yaptığı açıklamaya göre, Abdullah Öcalan, "Devlet heyetiyle yaptığımız toplantı ve görüşmeler sürmektedir. Bizim açımızdan süreç bu yönüyle devam etmektedir. Bu aşamaya kadar benim konumuma araçsal bir değer biçilmesini anlamlandırdım, ancak bundan sonra benim konumumun araçsal olmaktan çıkıp stratejik bir konuma evrilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin iç sorunlarına da, bölgede Suriye başta olmak üzere yaşanan sorunlara da çözüm noktasında katkı sunabilmem için konumumun stratejik olarak ele alınması zorunludur. Hükümetin de demokratikleşme konusunda katılımcı bir yöntemle hazırlanacak demokratikleşme paketleriyle pratik adımlar atması, sürecin sağlıklı ilerleyebilmesi için gereklidir diye düşünüyorum," dedi.

KCK Yürütme Konseyi Eş Başkanı Cemil Bayık, AKP Hükümeti'nin demokratik çözüm sürecine ciddiyetsiz yaklaştığını belirterek; "AKP demokrasi değil kandırma ve oyalama paketleri hazırlıyor. Türkiye Rojava'da tasfiyeyi dayatıyor. Rojava'da bunu başarırsa Kuzey Kürdistan'a tasfiyeyi dayatacaktır," dedi.

YPG, El Kaide bağlantılı grupların Temmuz ortasında başlattığı saldırılar ardından yaşanan çatışmaların bir aylık bilançosunu açıkladı. Buna göre 800'ü aşkın çete mensubu öldürülürken, 80'e yakın YPG savaşçısı hayatını kaybetti, 700 Kürt sivil kaçırıldı.

Danimarka mahkemesinin Roj TV, MMC, Nuçe TV'ye yönelik lisans durdurma kararının ardından, kanal yayınlarının yarın gece sona ereceği belirtildi.

Roboskili aileler Başbakan Erdoğan'a; "Mısır'a gösterdiğin alakayı bize de göster" açıklamasında bulundu.

Başbakan Tayyip Erdoğan, yeni anayasa paketinde anadil ve genel affın yer almayacağını ileri sürdü.

19 Ağustos 2013

KCK Yürütme Konseyi Eş Başkanı Cemil Bayık, Türkiye'nin barış süreci konusunda ciddi olmadığını savunarak, "Süreç çökerse PKK'nın geri çekilmesi bir yana güneye çekilenler kuzeye dönebilir. O zaman daha büyük bir savaş olabilir" açıklamasını yaptı.

HPG: “Yapılan tespitler tamamen saptırmadır. Güçlerimiz dönem görevini yerine getirmiştir. Türk Başbakanı Tayyip Erdoğan’ın ‘verilen sözler tutulmadı, %20’si çekildi, şeklindeki söylemleri gerçeği yansıtmamaktadır,” açıklamasını yaptı.

20 Ağustos 2013

İmralı Cezaevi'ndeki Abdullah Öcalan daha geniş bir odaya nakledildi. BDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş, Öcalan'ın 2009'a kadar kaldığı odadan biraz daha geniş olan odaya alındığını ve yeni fotoğraflarının kendilerine teslim edileceğini duyurdu.

HPG: “Türk ordusu ve Türk Devleti imha amaçlı operasyonlarını durdurmak dışında hiçbir adım atmadı,” açıklamasını yaptı.

Kürt Ulusal Kongresi’nin 15, 16, 17 Eylül tarihinde Hewlêr’de yapılacağı belirtildi. Kongreye 600 delege ve 300 misafirin katılacağı belirtildi.

Kürt Ulusal Kongresi’nden oluşan bir heyet, Rojava’da incelemelerde bulunmak üzere Rojava’ya gitti. Rojava heyeti ilk olarak dün Dêrik’te rejim helikopterleri tarafından bombalanan yerlerde temaslarda bulundu.

Cezaevlerindeki hasta tutsaklar için Mersin ve Urfa’da bir yürüyüş gerçekleştirildi.

Başbakan Başdanışmanı Yalçın Akdoğan, “atılan adımlar görmezden geliniyor. Çözüm sürecini kararlılıkla ve sabırla yürütüyoruz,” dedi.

21 Ağustos 2013

Abdullah Öcalan ve hasta siyasi tutsakların durumuna dikkat çekmek amacıyla Yüksekova, Siirt, Batman, Mersin ve Adana’da yürüyüşler düzenlendi.

Federal Kürdistan Bölge Başkanı Mesut Barzani Güney Kürdistan’a göç eden Kürtleri gerekçe göstererek, Rojava’ya müdahalede bulunabileceklerini belirtti.

22 Ağustos 2013

KCK Yürütme Konseyi Eş Başkanlığı: “Rojava’daki göç ve Dêrik’teki saldırı planlıdır. Kürt Özgürlük Hareketi sorumluluklarını yerine getirmiştir. Hükümet adım atması gerekirken oyalama ve tasfiye çabalarına girmiştir,” açıklamasını yaptı.

BDP Eş Genel Başkanı Gültan Kışanak: “Anadil ana sütü gibi helaldir. Kimse bu isteği engelleyemez,” dedi.

Akil İnsanlar heyeti üyesi Celalettin Can, Kandil’e giderek KCK Yürütme Konseyi Eş Başkanı Cemil Bayık ile bir görüşme gerçekleştirdi. Bayık: “Sürece olan inançsızlık arttı. Biz

AKP'yi demokrasiye çekmek istiyoruz. Biz söylem ve karar sahibi bir hareketiz. Kimseye şantaj yapmaya ihtiyacımız yok. Sorunun savaşla değil siyasetle çözülmesini istiyoruz. Silahlı mücadeleyi şu an düşünmüyoruz," dedi.

9 Ocak'ta Paris'te katledilen 3 kadın için, 'Adalet İstiyoruz' eylemleri devam ediyor.

23 Ağustos 2013

KCK Yürütme Konseyi Başkanlığı, Rojava halkına ülkeyi terk etmeyin çağrısı yaptı. KCK Yürütme Eş Başkanlığı: "Güney Kürdistan hükümetinin tavrı Rojava'ya saldıran çeteler ve onları saldırtan Türkiye'yi cesaretlendirmektedir. Hükümet, adım atması gerekirken, oyalama ve tasfiye girişimi içine girmiştir," dedi.

KCK Siyasi Komitesi: "Anadilde eğitimi ret etmek egemen zihniyetin ta kendisi olmaktadır. Kürt halkı, 'her şey anadilde eğitim için' deyip, ayağa kalkmalıdır," açıklamasını yaptı.

Akil İnsanlar heyetine bulunan Mithat Sancar ve Lale Mansur çözüm sürecinin tıkanmaması için hükümete adım atması çağrısında bulundu.

Başbakan Tayyip Erdoğan, demokratikleşme paketini 1-2 hafta içerisinde açıklayacaklarını belirtti. Erdoğan, "Biz bu ülkede silah bırakılmadıkça asla operasyonlara son vermeyiz. Benim askerim, polisim hazmedilemeyen bazı olaylara katlanarak operasyon yapmadık," dedi.

Başbakanın Baş Danışmanı Yalçın Akdoğan, "PKK, tehdit ederek süreci geriyor. Öcalan'ın sözü çekilmenin bitmemesiyle havada kaldı," dedi.

24 Ağustos 2013

Bolu T ve F tipi cezaevlerindeki PKK ve KCK'li tutsaklara baskı, işkence uygulandığı öne sürüldü. Vanlı BDP'liler hasta tutsaklar için yürüyüş yaptı.

100 Türk ve Kürt akademisyen barış sürecinde adım atılması için çağrıda bulundu.

Şırnak'ın Uludere ilçesi Taşdelen köyündeki halk, yapımına başlanan baraj inşaatına yürüdü.

25 Ağustos 2013

Mardin, Bolu ve Silivri'de bulunan PKK ve KCK'lılar cezaevi koşulları nedeniyle uğradıkları zulmü açıklayan mektup gönderdi.

Yerel medyada Van'ın Çatak ilçesinde özel harekât timleri tarafından 'OHAL' uygulamaları yapıldığı, halkın özellikle arama noktalarına ve kontrollere tepki gösterdiği haberleri yer aldı.

BDP Bitlis İl Örgütü ve yerel STK'lar Bitlis'te 93 yılında öldürülen gerillalar için yapılan toplu mezarlara polis panzer ve iş makinası ile saldırılarak tahrip edildiğini açıkladı.

26 Ağustos 2013

HPG: "Çekiliyoruz ama operasyonları durdurma dışında adım atılmamıştır. Çekilen güçler yaşlı ve hasta değil," açıklamasını yaptı.

Diyarbakır’da yapılan Dil Konferansı sonuç bildirgesinde, “TZP-KURDİ Anadilde eğitimi vazgeçilmez bir hak olarak görür. Anadilde eğitim için tüm Kürt kurum ve kuruluları ile bir tartışma yürütmeli. Kürt dili eğitiminde dil bilgisi dersleri dışında tarih edebiyat coğrafya ve kültür dersleri verilecek,” kararlarına yer verildi.

27 Ağustos 2013

KCK Yürütme Konseyi Eş Başkanı Cemil Bayık, 1 Eylül'e kadar hükümetten somut bir adım görmedikleri takdirde çekilmeyi durduracaklarını, sınır dışına çıkan silahlı güçlerin geri döneceğini söyledi. Cemil Bayık, "Eğer sorumluluklarını yerine getirirlerse umuyorum ki bu süreç çöküntüden çıkartılabilir. Bu da herkesin yararınadır. Aksi takdirde korkunç sorunlar yaşanabilir," dedi.

Abdullah Öcalan ile görüşmek için başvuran avukatlarının görüşme talebi reddedildi.

Mardin’in Nusaybin ilçesinde, sınırın iki yakasında, binlerce kadın bir araya geldi. Nusaybin Qamişlo sınırındaki nöbet sabah sonlandırıldı.

Başbakan, Anayasa’nın ilk üç maddesinden kesinlikle geri adım atmayacaklarını belirtti. AKP’nin ‘resmi dili Türkçedir’ önerisini geri çekerek CHP ve MHP’nin önerisine yani ‘dili Türkçedir’e destek vereceği belirtildi.

29 Ağustos 2013

Dönemin İçişleri Bakanı Muammer Güler, çözüm sürecinin birinci aşamasında beklenen sonuca ulaşılamadığını açıkladı.

KCK Yürütme Konseyi Eş Başkanı Cemil Bayik: “Gülen Cemaati çözüme karşıdır,” dedi.

30 Ağustos 2013

BDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş PKK’nin verdiği tarihlerden hükümetin haberdar olduğunu, ancak bu takvim doğrultusunda hareket edileceğine dair umutlarının kalmadığını

açıkladı.

PKK: “AKP savaş hazırlığı içerisindedir. Rojava’yı Kürt’süz bırakmak istiyorlar,” açıklamasını yaptı.

Yüksekova’nın Gever ilçesindeki Rahmo tepesinde kurulan seyyar karakolun kaldırılması için protestoda bulunan halka polis ve askerlerin saldırdığı ileri sürüldü.

Erzurum cezaevinde Kürt çocuk tutsakların baskıya maruz kaldığı açıklandı.

1 Eylül 2013

- KCK Yürütme Konseyi Genel Başkanlığı, 1 Eylül Dünya Barış Günü vesilesiyle yayınladığı mesajda, iktidar savaşlarının Ortadoğu’yu tam bir çıkmazla karşı karşıya bıraktığını belirtti. KCK: “Önder APO’nun başlattığı adil barış projesi ‘entegre strateji’ ile boşa çıkartılmak üzere. Demokrasi güçleri sürecin boşa çıkarılmasının önüne geçmeli. 1 Eylül’de AKP’nin oyalama politikalarına cevap vereceğiz,” dedi.

9 Eylül 2013

PKK, hükümetin demokratikleşme ve Kürt sorununun çözümü konusunda adım atmadığını söyleyerek çekilmeyi durdurduğunu açıkladı. Aynı gün BDP, 2014'teki yerel seçimlerde BDP'nin yanı sıra Halkların Demokratik Partisi (HDP) adıyla da yerel seçimlere katılacaklarını açıkladı.

10 Eylül 2013

PKK, çekilmeyi başlattıkları 8 Mayıs'tan itibaren yaklaşık 600 kişiden oluşan 29 grubun Türkiye dışına çekildiğini açıkladı.
Başbakanlık'ta çözüm sürecinin görüşüldüğü güvenlik zirvesi sonrasında, sürecin devam etmesi yönünde hükümetin kararlı olduğu vurgulandı.

15 Eylül 2013

BDP Eş Genel Başkanı Selahattin Demirtaş ve BDP Grup Başkan Vekili Pervin Buldan'dan oluşan BDP heyeti, çözüm sürecinde tıkanma ve PKK'nın çekilmeyi durdurduğu açıklamasından sonra İmralı'ya kritik bir ziyaret yaptı. Öcalan aynı hafta içinde istihbarat yetkilileriyle de görüşmüştü. BDP heyeti onuncu görüşmeden sonra Öcalan'ın mesajlarını duyurdu:
"Bir yıl önce başlattığımız diyalog sürecini bundan böyle yeni bir formatla yani anlamlı bir müzakereye evrilterek, derinleştirerek sürdürmek gerektiğini düşünüyorum. Anlamlı bir müzakere için gerekli olanak ve araçları devlete de Kandil'e de iletmiş durumdayım. Özellikle devletin, derinlikli bir müzakere için yeterli araçları ve imkânları yaratması sürecin ilerlemesi için elzemdir. Çözüme gidecek yolların ancak bu şekilde açılacağı gerçeğinden hareketle hükümetin de konuyu ciddiyetle ele almasını umuyorum. Bu aşamada karşılıklı ateşkes durumunun korunuyor olmasına anlam biçtiğimi belirtmek istiyorum. Hepimiz, sürecin çok anlamlı olduğunun farkındayız. Ancak anlamlı olduğu kadar zor ve çetin geçeceğini de hepimiz biliyoruz."

30 Eylül 2013

Tayyip Erdoğan “demokratikleşme paketini” açıkladı. BDP ve DTK paketin boş çıktığını ifade etti.

17 Ekim 2013

BDP eşbaşkanı Gültan Kışanak, Rojava sınırında yapılan duvara ilişkin “ölüm pahasına da olsa o duvarı yaptırmayacağız” dedi.

29 Ekim 2013

Cemil Bayık sürecin devam etmesi için Öcalan’ın koşullarının değiştirilmesini, yasal zeminin sağlanmasını ve müzakerelere üçüncü tarafın eklenmesini istedi.

3 Kasım 2013

BDP, üyelerine yönelik gözaltı ve tutuklamalara tepki gösterdi. BDP Diyarbakır il örgütü

“böyle devam ederse sürecin biteceği”ni açıkladı

9 Kasım 2013

Sırrı Süreyya Önder yeniden İmralı heyetine dahil oldu. Önder görüşmede Öcalan’ın “Çözüm süreci ciddi bir aşamaya gelmiştir. Süreç devam etmekle beraber sırat köprüsü üzerindedir. Bütün olumsuzluklara rağmen, tek yanlı da olsa barış iradesini sürdürme kararlılığımız vardır,” dediğini açıkladı.

10 Kasım 2013

Öcalan’ın önerdiği dört konferansın sonuncusu ve kritik ayağı olan Kürt Ulusal Kongresi üçüncü kez ertelendi.

12 Kasım 2013

Rojava’da çalışmaları sürdürülen Batı Kürdistan Geçici Yönetimi için 82 kişilik Kurucu Meclis oluşturuldu.

16 Kasım 2013

37 yıldır ülkesinden uzakta yaşayan Urfalı sanatçı Şivan Perwer ve Irak Kürdistan Özerk Bölgesi Başkanı Mesut Barzani Diyarbakır'da buluştu. Barzani, çözüm sürecine destek mesajları verdi.
Şivan Perwer ve sanatçı İbrahim Tatlıses birlikte 'Megri' (Ağlama) isimli şarkıyı söyledi.
Başbakan Erdoğan 11 yıllık iktidarında ilk kez Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'ni ziyaret etti. Belediye Başkanı Osman Baydemir ile görüştü.

20 Kasım 2013

Erdoğan, Osman Baydemir’in “Türkiye Kürdistan’ı” tanımını kabul etmelerinin mümkün olmadığını söyledi.

2 Aralık 2013

TBMM’deki Çözüm Komisyonu, raporunu Meclis’e sundu. Komisyon Başkanı Naci Bostancı “çözüm sürecinin negatif bir barış sağladığı, pozitif barışa yönelmesi için bir şeyler yapmak gerektiği tespiti var,” dedi.

3 Aralık 2013

Cemil Bayık, hükümete 2014 baharına kadar süre tanıdıklarını, adım atılmazsa çatışmaların yeniden başlayabileceğini söyledi.

4 Aralık 2013

Avrupa Parlamentosu'nda düzenlenen Avrupa Birliği (AB) Türkiye ve Kürtler Konferansı'nda konuşan Diyarbakır Bağımsız Milletvekili Leyla Zana, AK Parti döneminde başlayan barış sürecinin daha öncekilerden farklı olduğunu söyledi. Zana, "İmralı barış sürecinin bundan önceki barış teşebbüslerinden farkı, iki gerçek muhatabın, iki güçlü liderin bizzat bu süreci yürütmeleridir. Türk kamuoyu üzerinde Başbakan Erdoğan'ın etkisi nasıl tartışılmazsa, Kürt kamuoyunda da Sayın Öcalan'ın etkisi tartışılmaz." dedi.

6 Aralık 2013

Yüksekova'da PKK'lilerin mezarlarının tahrip edilmesi protestosuna katılan Mehmet Reşit İşbilir ve Veysel İşbilir güvenlik güçlerince açılan ateş sonucu öldürüldü.

7 Aralık 2013

Yüksekova olaylarını değerlendiren Öcalan provokasyonlara karşı halkı dikkatli olmaya çağırdı ve sürecin ilerlemesi için yasal zeminin oluşturulması, süreci tarafsız bir hakem kurulunun izlemesi önerisinde bulundu. Reşit İşbilir ve Veysel İşbilir'in cenaze törenine müdahale eden güvenlik güçleri Bemal Tokçu adlı bir genci ağır yaraladı, Tokçu daha sonra hayatını kaybetti.

8 Aralık 2013

Diyarbakır-Bingöl karayolunda PKK dört rütbeli askeri alıkoydu, daha sonra serbest bıraktı.

17 Aralık 2013

HDP eşbaşkanları Sebahat Tuncel, Ertuğrul Kürkçü ile milletvekilleri Levent Tüzel ve Sırrı Süreyya Önder, BDP'li tutuklu milletvekillerinin serbest bırakılmamasını protesto etmek amacıyla Meclis'te açlık grevi başlattı.

24 Aralık 2013

Abdullah Öcalan'ın 12 yıl aradan sonra İmralı'dan yeni fotoğrafları Dicle Haber Ajansı (DİHA) tarafından servis edildi. Öcalan'ın BDP'lilerle ve yalnız çekilen fotoğraflarında saçlarının beyazladığı ve kilo aldığı görüldü.

8 Ocak 2014

Genelkurmay Başkanlığı, PKK'lıların bulunduğu yerleri tespit etmek ve bu kişileri etkisiz hale getirmek için Bingöl'ün Genç ilçesinde operasyon yapıldığını açıkladı.

11 Ocak 2014

BDP'den Pervin Buldan ve İdris Baluken ile HDP'den Sırrı Süreyya Önder, Abdullah Öcalan ile İmralı Cezaevi'nde 14'üncü kez görüştü. BDP-HDP heyetinin ziyareti, Öcalan'ın hükümet

ile Gülen Cemaati arasında kavganın tırmandığı 17 Aralık'taki yolsuzluk ve rüşvet operasyonu sonrasında ilk ziyaret oldu. Öcalan, hükümet ile Gülen Cemaati arasındaki kavgayla ilgili, "Ülkeyi bir darbe ateşiyle yeniden yangın yerine çevirmek isteyenler bizim bu ateşe benzin taşımayacağımızı bilmelidir. Her darbe teşebbüsü bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da karşısında bizi bulacaktır," dedi. 7 Aralık'ta devlet heyetiyle, 23 Aralık'ta ise yeğeniyle görüşen Öcalan, "Devlet heyetiyle görüşmelerimiz devam ediyor. Bu son görüşmelerimiz olumlu geçiyor. Görüşmelerimizin bu şekilde gitmesi şu an itibarıyla iyidir." demişti.

17 Ocak 2014

Abdullah Öcalan'ın yeni fotoğrafları sosyal medyada paylaşıldı. Fotoğraflarda Öcalan, kendisiyle görüşen milletvekilleri Sırrı Süreyya Önder, Pervin Buldan ve İdris Baluken ile birlikte görülüyordu. Abdullah Öcalan ve İmralı heyetinin fotoğraflarını bir cezaevi yetkilisi çekti.

20 Ocak 2014

Abdullah Öcalan'ın Avrupa ve Kandil'deki örgüt yöneticilerine yazdığı mektuplar, BDP heyeti tarafından adreslerine iletildi. Öcalan'ın silahlı güçlerin sınır dışına çekilmesiyle ilgili ayrıntılı bilgi verdiği mektupları Kandil'e, Öcalan'la görüşen BDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş ve Milletvekili Sırrı Süreyya Önder, Brüksel'e ise Pervin Buldan götürdü.

Kongra-Gel Başkanı ve DEP eski milletvekili Remzi Kartal, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Kürt sorununun çözülmesi için hükümete seçim sonuna kadar süre verdiğini söyledi. Irak'ta yayınlanan Hawlati gazetesine konuşan Kartal, Türkiye ile Irak Kürdistan Özerk Bölgesi arasındaki ilişkileri eleştirdi.

21 Ocak 2014

PYD, Kürtlerin yoğunlukta olduğu kuzeydeki Rojava bölgesinde özerklik ilan etti.

25 Ocak 2014

BDP heyetleri ve HDP'li Sırrı Süreyya Önder dışında İmralı'da Abdullah Öcalan ile görüşen ilk isim Leyla Zana oldu. HDP İstanbul Milletvekili Sırrı Süreyya Önder ve Bağımsız Milletvekili Leyla Zana İmralı'ya gitti. BDP Grup Başkan Vekili Pervin Buldan, İmralı'ya her zaman giden heyetlerde bir değişiklik olmayacağını söyledi.

26 Ocak 2014

BDP Grup Başkanvekilleri Pervin Buldan ve İdris Baluken KCK yönetimiyle görüşmek üzere Irak Kürdistan Özerk Bölgesi'ne gitti. Kandil'deki görüşmenin gündeminde, PKK'nın

cezaevindeki lideri Abdullan Öcalan ile 11 Ocak'ta yapılan görüşmenin ayrıntıları vardı. BDP heyeti 11 Ocak'taki görüşmelerinde Öcalan'ın Kandil'e ulaştırılmak üzere kendilerine verdiği 20 sayfalık mektubun yanıtını da KCK yöneticilerinden teslim aldı.

8 Şubat 2014

Milletvekilleri Sırrı Süreyya Önder, İdris Baluken ve Pervin Buldan PKK lideri Abdullah Öcalan ile görüşmek için İmralı'ya gitti. Görüşmede, Kandil'in 'çözüm sürecinin hukuki zemine oturtulması' talebi gündeme geldi.

11 Şubat 2014

PKK'nın hapisteki lideri Abdullah Öcalan'ın mektubu, milletvekilleri Leyla Zana ve Sırrı Süreyya Önder tarafından Irak Kürdistan Özerk Bölgesi Başkanı Mesut Barzani'ye verildi. Leyla Zana ve Sırrı Süreyya Önder, Barzani ile görüştükten sonra Erbil'de basın toplantısı yaptı. Leyla Zana, "Barzani ve Öcalan'ın bölge halkları ve Kürt halkının özgürlükleri için düşüncelerinin birbirine yakın olduğuna tanıklık ettik," dedi.

Diyarbakır'daki billboardlara asılan ve üzerinde PKK'nın hapisteki lideri Abdullah Öcalan'ın yeni fotoğrafının olduğu afişler için mahkeme toplatma kararı verdi. Fotoğrafın yer aldığı Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) imzalı afişte, Kürtçe ve Türkçe 'Özgür Önderlikle Özgür Yaşama' sloganı yazılıydı. BDP afişte, Öcalan'ın Kenya'da yakalanalarak Türkiye'ye getirildiği 15 Şubat'ın yıl dönümü için düzenlenecek etkinliklere katılım çağrısı yapıyordu.

13 Şubat 2014

Abdullah Öcalan, hükümetin müzakere heyeti oluşturmasını, yasal adımların hızlandırılmasını ve İmralı ziyaretlerinin sıklaştırılmasını istedi. Önerileri, İmralı heyetindeki vekiller açıkladı.

2 Mart 2014

Demokratikleşme Paketi Meclis Genel Kurulu'nda kabul edildi. Böylece özel okullarda Kürtçe eğitim ve seçimlerde Kürtçe propaganda yapılabilecek. Partilere devlet yardımı için yüzde 3 oy yeterli olacak.

4 Mart 2014

PKK lideri Abdullah Öcalan, İmralı'da görüştüğü kardeşi Mehmet Öcalan'a, "Çözüm sürecinin ikinci aşamasına geçilebilmesi için yasal altyapı hazırlanmalıdır." dedi.

9 Mart 2014

BDP Grup Başkan Vekilleri İdris Baluken, Pervin Buldan ve HDP Genel Başkan Yardımcısı Sırrı Süreyya Önder, Öcalan ile 30 Mart'taki yerel seçimlerden önce son görüşmeyi yaptı. Abdullah Öcalan, BDP-HDP heyetine, devlet heyetiyle yaptığı son görüşmenin olumlu geçtiğini, umudunu koruduğunu söyledi. 30 Mart'taki seçimleri barış için referandum olarak niteleyen Öcalan, Nevruz'da yeni bir mektup yayımlayacağını duyurdu.

15 Mart 2014

Abdullah Öcalan'ın 21 Mart'taki Nevruz'da yapacağı açıklama öncesinde Kandil'den Öcalan'ın olumlu son mesajının aksine bir mesaj geldi. KCK, hükümetin 'demokratikleşme hamlesinin muhatabı olmaktan çıktığı' açıklamasını yaptı.

17 Mart 2014

PKK'nın Kandil'deki yöneticilerinden Murat Karayılan, Kürt sorununa çözüm sürecinde hükümetin sorumluluklarını yerine getirmediğini söyledi. Karayılan'a göre, Abdullah Öcalan cezaevindeyken PKK silah bırakmayacak. Murat Karayılan, hükümetin seçimden hemen sonra adım atmaması halinde Kürt sorununa çözüm için yürütülen sürecin biteceğini şu sözlerle savundu: "Ateşkes ilân edilip gerilla geri çekilecekti, bu yapıldı. Ateşkes ilân ettik ve çekilmeyi başlattık. Süreç tümüyle bitmiş değil ama tek taraflı yürütülüyor. Başkan APO (Abdullah Öcalan) ve biz yürütüyoruz. Süreç tıkanmıştır. Ama sonuna kadar tek taraflı yürümez. Seçimden bir-iki hafta sonrasına kadar adım atılmadığı takdirde sürecin bittiğini herkesin bilmesi gerekiyor."

18 Mart 2014

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), İmralı Cezaevi'ndeki tutukluluk koşullarını şikâyet eden PKK lideri Abdullah Öcalan'ı 'kısmen haklı' buldu. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) tutukluluk koşullarıyla ilgili 3'üncü maddesinden yapılan şikâyeti inceleyen Strasbourg'daki mahkeme, Öcalan'ın cezaevinde tek başına tutulduğu 17 Kasım 2009'a kadar ihlal olduğuna hükmetti. Mahkeme, 2009'dan sonraki yıllarda ise ihlal olmadığına karar verdi. AİHM, yine AİHS'nin şartlı tahliye imkânı olmadan ömür boyu hapis cezasıyla ilgili şikâyetten yapılan başvuruyu ise oybirliğiyle kabul etti. Tazminata gerek görmeyen AİHM, mahkeme masrafları için Öcalan'a 25 bin Euro ödenmesine hükmetti.

Al Jazeera Türk'e konuşan BDP Eş Başkanı Selahattin Demirtaş, Öcalan'la çelişen KCK açıklamasını hükümete yönelik 'sert bir uyarı' olarak niteledi. "Süreci başlatan Sayın Öcalan. Bitirecek açıklama da ancak ondan gelir," dedi.

Özel Yetkili Mahkemelerin kapatılmasını öngören ve tutukluluk süresini 5 yılla sınırlayan yeni kanunun yürürlüğe girmesinin ardından KCK davasından tutuklu 9 avukat ile bir yazar tahliye edildi. Bu tahliyelerle birlikte 'KCK avukatlar' davasında tutuklu sanık kalmadı. Söz konusu avukatlar KCK soruşturması kapsamında Kasım 2011 yılında tutuklanmıştı.

14 Nisan 2014

Mesut Barzani çözüm sürecinin sonuca ulaşması halinde Öcalan’ın serbest bırakılacağını ifade etti.

26 Nisan 2014

Süreçte görev alan MİT görevlilerini korumak için çıkarıldığı söylenen Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilatı Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Resmî Gazete'de yayımlandı. Kanunda "MİT mensupları görevlerini yerine getirirken ceza ve infaz kurumlarındaki tutuklu ve hükümlülerle önceden bilgi vermek suretiyle görüşebilir, görüşmeler yaptırabilir, görevlerinin gereği terör örgütleri dâhil olmak üzere millî güvenliği tehdit eden bütün yapılarla irtibat kurabilir” ifadesine yer verildi.

28 Nisan 2014

Selahattin Demirtaş ve Sırrı Sakık dışındaki tüm BDP milletvekilleri HDP'ye geçti. Barış ve Demokrasi Partisi daha sonra ismini Demokratik Bölgeler Partisi olarak değiştirip parlamentodan çekildi ve faaliyetlerini Kürdistan'a kaydırdı. Kürt hareketi ve Türkiyeli sosyalistler 30 Mart yerel seçimlerine doğuda BDP, batıda ise HDP destekli adaylarla girdi. Halkların Demokratik Partisi'ne 15-16 Ekim 2011'de Ankara'da Kürt hareketiyle Türkiyeli sosyalistlerin ortaklığında gerçekleştirilen Halkların Demokratik Kongresi önayak olmuştu. HDK'nin kuruluşundan bir yıl sonra, 15 Ekim 2012'de, HDP kuruluşunu ilan etmiş, BDP'li milletvekilleri zaman içinde HDP'ye geçmişti.

29 Nisan 2014

Adalet Bakanı Bekir Bozdağ "Abdullah Öcalan için ev hapsi ile ilgili bir çalışmamız da böyle bir düşüncemiz de yok" dedi.

1 Mayıs 2014

İstanbul'da 1 Mayıs kutlamaları için Taksim meydanında buluşmak isteyen ve barışçıl bir gösteri düzenleyen işçilere güvenlik güçlerince müdahale edildi. Bu müdahale 100'ü aşkın kişi yaralanırken 200'ün üstünde işçi gözaltına alındı.
Diyarbakır'da ise on binlerin katıldığı Amed 1 Mayıs kutlamalarında Rojava devrimi selamlandı.

1937-1938 Dersîm katliamı çeşitli etkinlikler ile anıldı. Dersîm merkeze bağlı Roşnik köyünde 200'ü aşkın kişinin bulunduğu toplu mezar bulundu.

4 Mayıs 2014

Lice'de halk 12 gün süren nöbet eylemine karakol yapımlarının sonlandırılacağı sözü ile son verdi.

7 Mayıs 2014

Avrupa PKK davası avukatları, PKK yasağının kaldırılması için Hollanda'da basın toplantısı düzenledi. Avukatlar toplantıda çözüm için AB'nin PKK yasağını kaldırması gerektiğini belirtti.

Lice Belediye Eşbaşkanı Rêzan Zoroğlu'na 'Terör Örgütü Üyesi Olma' gerekçesi ile 4.5 yıl hapis cezası verildi.

8 Mayıs 2014

Abdullah Öcalan'ın avukatlarının, müvekkilleri ile görüşmek için verdiği dilekçe savcılık tarafından reddedildi.

PKK Yürütme Konseyi Üyesi Duran Kalkan çözüm sürecinin üstünden 1 yıl geçmesine rağmen hiçbir somut adım atmayan AKP hükümetini eleştirdi. Kalkan, ''Bu sorunun çözümsüzlüğü herkes için tehdittir. AKP bu çelişkili ve çatışmalı durumun devam etmesinden nemalanıyor. AKP yapmadığı şeyleri kendi basın dünyası yolu ile yapmış gibi lanse ediyor. Seçimlerden sonra yapılacak denilen her şey ortada fakat seçimlerin üstünden 40 gün geçti ortada bir şey yok tamamen ciddiyetsiz bir yaklaşım var. MİT için çıkartılan yasal düzenleme PKK kadrolarına saldırılar içindir. Çatışmasızlığı sağlatacak bir durum yok. 1 Mayısı gördük, AKP polislerinin halka saldırılarını gördük. AKP polisinin hepsi faşist militandır. Yaşanan süreçte AKP iktidarını sağlama alma çabalarından başka hiçbir şey yok. Yeni yılda ateşkes konumu yok, fiili durum vardır. Adım atılmazsa Önder Apo'nun projelerine karşılık verilmezse halka baskı sürerse gerilla da halk da sürece müdahale eder,'' dedi.

Kürdistan ve Türkiye'deki Suriyeli sığınmacı sayısı 1,5 milyonu aştı.

9 Mayıs 2014

'YPG asayiş güçleri'nce tutuklanan IŞİD çetecisi yaptığı itirafta, Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde EL-KAİDE'nin askerlik şubesi olduğunu, burada birkaç gün tutulan çetecilerin sonradan Rojava'ya gönderildiğini söyledi.

Bölgede yerel gazetelerde, Barış Süreci ve gerillanın geri çekilmesi sürerken Türk devleti tarafından, 341 Karakol ve 820 km askeri yol yapıldığı, 2 bin yeni köy korucusunun eğitildiği haberi yer aldı.

10 Mayıs 2014

Diyarbakır'da yapılan Demokratik İslam Kongresine bir mektup gönderen Abdullah Öcalan, çoğulcu eşit ve demokratik bir İslam'a ihtiyaç olduğunu, iki iktidarcı, devletçi İslam yorumunun İslam'ın özüne aykırı olduğunu, İslamiyet'in hegemonik İngilizler tarafından kullanıldığını, İslam'ın en son din adına söylenebilecek evrenselliği temsil ettiğini, İslam özünde adil bir demokrasinin esas alınması gerektiğini belirterek, ''Hareketimiz çağdaş bir Selahaddini ve Hüseyni hareketleri sentezidir,'' dedi.

KCK Yürütme Konseyi Eşbaşkanlığı yaptığı yazılı açıklamada, Güney Kürdistan'da Ezidî Kürtlere yapılan çete saldırılarını kınadı.

11 Mayıs 2014

Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde yeni karakol yapımına tepki gösteren halk, yapılan karakolu yıktı.

12 Mayıs 2014

Özgür Basın davası kapsamında tutuklu bulunan 7 gazeteci serbest bırakıldı.

KCK Dil Komitesi Eşbaşkanlığı, Kürt Dili bayramına ilişkin yaptığı yazılı açıklamada, 'Kürt halkımız kendi ana dilinde eğitimi inşa etmelidir,' dedi.

14 Mayıs 2014

HPG-BİM, yaptığı açıklamada Diyarbakır'da gerillalar ile ordu arasında çıkan çatışmada 2 askerin öldüğünü 1 askerin de yaralandığını açıkladı.

17 Mayıs 2014

HPG-BİM, Dersim'de gerillalar ve asker arasında çatışma çıktığını açıkladı.

HDP Heyeti, KCK yetkilileriyle görüşmek için Güney Kürdistan'a gitti.

19 Mayıs 2014

Rojava sınırından Türkiye'ye geçmek isteyen 2 çocuk annesi Saida Derwêş adlı Kürt kadını sınırdaki asker ateşiyle öldürüldü. Şırnak'ta halkın bir bölümü Rojava sınırına yürüdü. Halk polis ve asker engellemelerine rağmen sınırda Rojava halkıyla buluştu.

KDP'nin, Şehit Rüstem kampının giriş ve çıkışlarına, kampın temiz su ihtiyacını gideren tankerlere müdahale ettiği öne sürüldü. Demokratik Toplum Kongresi (DTK), KDP'nin Güney Kürdistan'da dün birçok kurum ve kuruluşa karşı gerçekleştirdiği baskın ve gözaltıları sert bir dille kınadı.

Yüksekova'da karakol yapımlarını protesto amaçlı tutulan nöbet 28 gündür sürüyor.

23 Mayıs 2014

İnsan Hakları Derneği, cezaevlerinde 641 hasta hükümlü ve tutuklu bulunduğunu açıkladı.

HPG-BİM, Ilısu barajının araçlarını yaktıklarını Şemzinan'da karakola uyarı ateşi açtıklarını açıkladı.

BDP İstanbul örgütü topladığı 37 Tır yardımı Rojava'ya gönderdi.

KCK Batman davasında 10 kişi serbest bırakıldı.

24 Mayıs 2014

Diyarbakır'ın Dicle İlçesi'nde KCK soruşturması kapsamında ‘’örgüte yardım ve yataklık‘’ ettikleri iddiasıyla 2011 yılında tutuklanan 14 sanıktan 13'ü bugün tahliye edildi.

Kayseri Erciyes Üniversitesi'nde ülkücüler Kürt öğrencilere saldırdı. 2 öğrenci yaralandı. Kürt öğrencilerin yoğun yaşadığı Talas ilçesi Anayurt mahallesinde pusu kuran grubun silahlı saldırısında öğrencilerin taş ve demir sopalarla, baş, kaburga ve ayak bölgelerinden yaralandığı açıklandı.

26 Mayıs 2014

Diyarbakır'ın Lice ilçesinde inşa edilen karakollara karşı protesto amaçlı yürüyüş düzenlendi. Çatışmalar yaşandı.

Bingöl ve Bitlis kırsalında çok sayıda askerin katılımı ile operasyon başlatıldığı iddia edildi.

27 Mayıs 2014

Abdullah Öcalan'ın avukatları müvekkilleri ile görüşmek için savcılığa başvuruda bulundu.

Diyarbakır'ın Lice ilçesinde karakol protestoları nedeniyle çıkan çatışmalar 4 gündür sürdü. Çewlîk yolu kapatıldı.

Başbakan Tayyip Erdoğan, BDP'ye, "Dağa giden gençleri gidip alıp geleceksiniz, eğer yapmazsınız B ve C planımızı devreye sokarız, " dedi. Tayyip Erdoğan'ın 'PKK Çocuk kaçırıyor' açıklamalarına ilişkin yazılı bir açıklamada bulunan HPG Anakarargah Komutanlığı "PKK, Gerilla saflarına katılan herkes gönüllü katılandır, gönüllü olmayan kimseyi zorla tutamayız, saflarımıza katılım yaş sınırı bellidir. HPG olarak yaptığımız anlaşmalara uyuyoruz, Türk devleti gerillaya katılımı durdurmak istiyor. Yaş sınırına uymayan kimseleri savaşa sokmamız mümkün değildir, tüm yurtsever ailelerimiz psikolojik savaşa karşı duyarlı olmalıdır. Bu bir karalama propagandasıdır, Özel Harp Dairesi yeni psikolojik savaş yürütüyor bütün halkımız dikkat etmelidir," dedi.

Şırnak'ın Cizre, Mardin'in Nusaybin ilçesinde kalekol yapımlarını protesto eden gençlerle polis çatıştı.

Roboski’de Gölyazı Taburuna 4 yeni kule inşaatına başlandı.

Rojava sınırında MİT’e ait olduğu belirtilen ve çetelere silah taşıyan silahlı tırlar hakkında başlatılan davada gizlilik kararı alınırken, konuyla ilgili yayın yasağı başlatıldığı belirtildi.

29 Mayıs 2014

BDP Diyarbakır İl Başkanlığı’nın, çocukları PKK tarafından dağa kaçırıldığı gerekçesiyle parti binasını basan ailelerle ilgili yazılı açıklamasında AKP Hükümeti'nin barış sürecini sabote ettiği, Özel Harp Dairesi'nin kirli oyunlarının yeniden kendini gösterdiği ileri sürüldü. Açıklamada, "Çocukların gerillaya katılmasıyla bir ilgimiz yoktur," denildi.

KCK Yürütme Konseyi Başkanlığı yaptığı yazılı açıklamada son günlerde çocukların PKK tarafından kaçırıldığı yönünde yapılan haberlerin kirli politikalardan ibaret olduğunu belirtti. AKP’nin ve MİT’in aileleri kışkırttığını ve bunun bilinçli yapılan bir politika olduğunu belirten KCK Yürütme Konseyi Başkanlığı, çocuğu gerillaya katılan aileleri AKP’ye yürümeye davet etti. Erdoğan’ın BDP ve HDP ’yi bu konuda tehdit ederek ‘B ve C planımız var’ sözlerine değinen KCK, AKP’nin çözüm için herhangi bir planının olmadığını, söz konusu B ve C planlarının ise savaş planlarından oluştuğunu ifade etti.

Lice’de karakol yapımına karşı başlatılan direniş devam ederken polisle çatışma yaşandı. Van ve Siirt’te karakol yapımına karşı eylemler gerçekleştirildi.

29 Haziran 2014

Hatip Dicle tahliye edildi. 12 Haziran 2011 genel seçimlerinde Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku’nun adayı olarak Diyarbakır’da milletvekili seçilen Dicle’nin vekilliği Yüksek Seçim Kurulu tarafından elinden alınıp AKP’nin çok daha az oy alan adayı Oya Eronat’a verilmişti. Hatip Dicle DEP milletvekiliyken 2 Mart 1994’te dokunulmazlığı kaldırılarak gözaltına alınmış ve on yıl cezaevinde kaldıktan sonra, 2004’te Leyla Zana, Orhan Doğan ve Selim Sadak’la birlikte tahliye edilmişti. 24 Aralık 2009’da KCK operasyonları kapsamında tekrar tutuklanan Dicle, milletvekili seçimini cezaevindeyken kazanmıştı.

8 Temmuz 2014

HDP Eşbaşkanı Figen Yüksekdağ barışın sağlanması için Öcalan dahil siyasî mahkûmların bırakılması, TMK'nın lağvedilmesi ve anadilde eğitimin önünün acilen açılması gerektiğini söyledi.

10 Temmuz 2014

Cemil Bayık PKK’nın tamamen silah bırakması için öne sürdükleri şartların en başında "Öcalan’a özgürlük" ve "sürece anayasal güvence" olduğunu açıkladı.

11 Temmuz 2014

Diyarbakır'da görülen KCK ana davasında tutuklu bulunan iki sanığın daha tahliye edilmesiyle dava kapsamında tutuklu kalmadı.

16 Temmuz 2014

11 Temmuz'da TBMM'den Cumhurbaşkanı onayına gönderilen çözüm süreci ile ilgili kanun 15 Temmuz'da Abdullah Gül tarafından onaylanarak "Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun" adıyla Resmî Gazete'de yayımlandı.

5 Ağustos 2014

Öcalan avukatıyla yaptığı görüşmede çözüm sürecinde müzakerelere geçilmemesinden rahatsızlık duyduğunu ve artık sabır taşının çatladığını açıkladı.

18 Ağustos 2014

Diyarbakır-Lice'de PKK'nin kurucularından Mahsum Korkmaz'ın heykeline operasyon yapıldı ve askerler heykeli yıktı. Müdahalede bir kişi öldürüldü.

20 Ağustos 2014

MİT Müsteşarı Hakan Fidan İmralı'ya giderek Abdullah Öcalan'la görüştü.

Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay görüşmelerin artık genişleyerek Avrupa ve Kandil'e uzanmasını arzu ettiklerini söyledi.

23 Ağustos 2014

Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay'ın "Kandil'le direkt görüşülmesini arzu ediyorum," açıklamasına KCK Eşbaşkanı Cemil Bayık "Biz her zaman açığız. Bu basın yoluyla olabilir, heyetler, uluslararası kurumlar olabilir," diyerek yanıt verdi.

27 Ağustos 2014

Ahmet Davutoğlu AKP Genel Başkanı oldu. Davutoğlu ertesi gün Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan başbakanlık vekâletini aldı. Tayyip Erdoğan cumhurbaşkanlığı görevi süresince de çözüm süreciyle yakından ilgileneceğini ileri sürdü.

29 Ağustos 2014

Beşir Atalay başbakanlığa atanan Ahmet Davutoğlu'nun kabinesinde yer almazken, "Sri Lanka modeli"nin ilk savunucularından olduğu ileri sürülen Yalçın Akdoğan Başbakan Yardımcısı oldu.

BDP Milletvekili İdris Baluken ilerleyen günlerde çözüm sürecinde "müzakere" aşamasına geçileceğini ve müzakerede varılan sonuçların yazılı anlaşma haline gelmesini istediklerini açıkladı.

30 Ağustos 2014

Genelkurmay Başkanı Necdet Özel, "Hükümet yol haritasını bize vermedi, basından öğreniyoruz. Keşke görüşümüz sorulsaydı. Hükümet silahsız çözüleceğini söyledi, analar ağlamasın isteriz. Çözüm sürecinde kırmızı çizgiler aşılırsa gerekli cevabı veririz," dedi.

2 Eylül 2014

Kürtler anadilde eğitim hakkı için 1 haftalık okul boykotuna hazırlanıyor.

Siirt'te Mawan beldesinde yaşamını yitiren gerillalar için yapılan şehitlik yıkıldı. Halk, gece şehitliğin önünde nöbet tuttu.

7 Eylül 2014

HDP heyeti Kürt halk önderi Abdullah Öcalan ile görüşmek için İmralı adasına gitti.

DTK 7. Olağan Kongresi bugün de devam etti. Kongrede Ulusal Birlik ve Kürt Halk Önderi Abdullah Öcalan'a özgürlük çağrıları öne çıktı. DTK'nın yeni eşbaşkanları Hatip Dicle ve Selma Irmak oldu. DTK Eş Başkanı Selma Irmak, "Biz 30 yıldır özgürlük yürüyüşünü gerçekleştiriyoruz, tabii ki bu özgürlük yürüyüşünü Sayın Öcalan'a ve halkımıza borçluyuz," dedi.

KJK, "Kürdistan da özel okul açmak ilerleme değildir. Tüm halkımız Türk okullarını boykot etmelidir," dedi.

10 Eylül 2014

KCK Yürütme Konseyi Eş Başkanlığı, açılan Kürtçe okullara polisin müdahalesini değerlendirerek, "AKP Kürt halkının değerlerine tahammülsüzlüğünü her fırsatta gösteriyor," dedi.

11 Eylül 2014

Barış Annelerinden çağrı: Çocuklarınızı Türk okullarına göndermeyin.
Diyarbakır Lice'de Amed Lice'de Kürtçe okula asker müdahale etti, kalabalıkla çatışma çıktı.
Cizre'de Kürtçe eğitim vermeye başlayacak okulun tüm hazırlıkları tamamlandı.

12 Eylül 2014

Antalya'da bir Kürt genci Kürtçe konuştuğu için dövülerek katledildi.

14 Eylül 2014

KCK Eğitim ve Dil Komitesi, "Dilini yitiren bir halk, kültürünü, tarihini ve kimliğini kaybeder. Kürdistan'daki bütün aileler okul boykotuna destek vermelidir" dedi.

15 Eylül 2014

IŞİD Kobanê'yi kuşattı.

20 Eylül 2014

Sivillere yönelik katliamlarla adını duyuran IŞİD'in Kobanê kuşatması üzerine en az 60 bin sivil Suruç'a geldi. Aynı gün, AKP IŞİD'le gerçekleştirdiği "diplomatik müzakere" sonucunda, aralarında Musul Konsolosu'nun da bulunduğu 49 rehineyi geri aldı. Kobanê kuşatma altındayken Başbakan Ahmet Davutoğlu 49 rehinenin geri alındığı günü "bayram" ilan etti. Suruç'a giden Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş Türkiye'ye gelen Kobanêli sayısının 60 bine ulaştığını açıkladı. Kurtulmuş IŞİD'le ilgili şu ifadeleri kullandı: "Bir kere daha ifade etmek istiyoruz ki, IŞİD bir sebep değil sonuçtur. Suriye'de ve Irak'ta halkın büyük çoğunluğunu oluşturan kitlelerin siyasal katılım süreçleri içerisinde olmasını sağlamazsanız, Suriye'de ve Irak'ta her türlü istikrarsızlığın önünü açarsanız ve insanlara kendilerini ifade etme imkânı sağlamazsanız, bugün IŞİD'i yenersiniz, ama Allah korusun

yarın başka bir şey çıkar.”

30 Eylül 2014

Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç sürecin başarıya ulaşması için Çözüm Süreci Kurulu oluşturulacağını açıkladı.

6 Ekim 2014

Öcalan çözüm sürecinde yeni adımlar atılması için hükümete 15 Ekim 2014'e kadar süre verdi.

6 -12 Ekim 2014

Bir ayını doldurmak üzere olan IŞİD’in Kobani kuşatmasının vahim boyutlara ulaşması Türkiye'de başka bir dinamiği tetikledi. KCK ve HDP’nin “süresiz eylem çağrısı” ile birlikte insanlar sokaklara döküldü. 40’a yakın ilde 41 kişinin ölümü ile sonuçlanan olaylar neticesinde birçok ilde sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Birçok grup (doğuda HDP-HÜDAPAR tabanı, batıda ise HDP tabanı ile milliyetçi gruplar) karşı karşıya geldi. Yüzlerce insanın da yaralandığı çatışmalarda şehir merkezlerinde bulunan birçok işyeri, kamu binası, parti merkezleri ve belediye binaları ateşe verildi. Eylemlerin ulaştığı boyut Kobani’yi unutturdu ve özellikle Bingöl Emniyet Müdürlüğüne yönelik saldırıda iki polisin şehit olması ve Tunceli'de bir karakola saldırı düzenlenmesi iki yılını doldurmak üzere olan Çözüm Süreci'nin geleceğinin sorgulanmasına yol açtı.
Protestoları Öcalan’ın çağrısı sonlandırdı. Öcalan çözüm süreciyle Kobanê’nin ayrılmaz bir bütün olduğunu hatırlattı.

9 Ekim 2014

Kobanê olayları devam ederken, Bingöl’deki bir saldırıda Bingöl Emniyet Müdür Yardımcısı Atıf Şahin ve komiser Hüseyin Hatipoğlu hayatını kaybetti. Olayla ilgili yayın yasağı getirildi. Saldırıdan kısa süre sonra Bingöl’ün Genç İlçesi’nde durdurulan bir araçta, olayın failleri olarak gösterilmeye çalışılan dört kişi polis tarafından öldürüldü. Ancak, Atıf Şahin’i ve Hüseyin Hatipoğlu’nu öldüren kurşunların infaz edilen dört kişinin silahlarına ait olmadığı ortaya çıktı. HDP’nin olayla ilgili TBMM’ye sunduğu araştırma önergesi AKP tarafından reddedildi.

10 Ekim 2014

Başbakan Ahmet Davutoğlu Genç’te öldürülen dört kişiyle ilgili şu açıklamayı yaptı: “Saldırının failleri konumundaki teröristler bir-iki saat içerisinde cezalandırıldı”. Davutoğlu’nun bu sözleri, hükümetin yargısız infazı bir cezalandırma yöntemi olarak benimsediği şeklinde eleştirildi.

11 Ekim 2014

Cemil Bayık, Kobanê ve Türkiye'de yaşananlardan hükümeti sorumlu tuttu ve Meclis'ten geçen tezkerenin bir savaş ilanı olduğunu, bu nedenle de çektikleri bütün birlikleri Türkiye'ye geri gönderdiklerini söyledi.

12 Ekim 2014

Cumhurbaşkanı Erdoğan Gümüşhane’de yaptığı konuşmada, Genç’te infaz edilen dört kişi için “Güvenlik güçlerinin katilleri anında bulundu ve ölü olarak ele geçirildi,” dedi.

19 Ekim 2014

Başbakan Ahmet Davutoğlu Akil İnsanlar Heyeti'yle bir toplantı yaptı. Sadece Davutoğlu'nun konuşmasının kamuoyuna aktarıldığı toplantıda Başbakan "çözüm sürecinin üç karakterli olduğunu" ifade etti: "Millîdir, yerlidir, özgündür."

23 Ekim 2014

TSK'ya bağlı jandarma ekipleri Kars'ın Kağızman ilçesinde seyir halindeki bir araçta bulunan üç PKK'liyi öldürdü.

25 Ekim 2014

Hakkâri-Yüksekova'da, çarşı merkezindeki üç asker yüzü maskeli kişiler tarafından öldürüldü. PKK söz konusu saldırı emrini vermediğini açıkladı. Olayla ilgili yayın yasağı getirildi.

29 Ekim 2014

Van Bağımsız Milletvekili Aysel Tuğluk bir internet sitesinde yayımlanan makalesinde AKP'nin, çözüm sürecinin partneri olmaktan çıktığını ifade etti.

4 Kasım 2014

HDP'nin Ankara İl Başkanlığı'na giren bir kişi PM üyesi Ahmet Karataş'ı ağır yaraladı. Ahmet Davutoğlu olaydan kısa süre sonra, saldırganın yakalandığını açıkladı.

5 Kasım 2014

Selahattin Demirtaş Diyarbakır-Ankara uçağında, sonradan Hüda-Par'lı olduğu ortaya çıkan bir kişinin sözlü saldırısına maruz kaldı. Demirtaş söz konusu saldırı ile AKP arasında bağlantı kurdu: "AKP'li vekil neden o saatte oradaydı ve biz bu şahıs hedef haline gelmesin diye olayı saklarken neden büyük bir iştahla açıkladı? İşin içinde çok oyun var." Demirtaş'a saldıran kişinin mensubu olduğu Hüda-Par'ın 1990'lardaki cinayetleriyle nam salmış devlet destekli Hizbullah'ın uzantısı olduğu ifade ediliyor. 31 Aralık 2010'da yürürlüğe giren ve tutukluluk sürelerini kısaltan kanun değişikliğiyle Hizbullah'ın cezaevlerindeki yöneticileri tahliye edilmiş, daha sonra da kayıplara karışmıştı. AKP'nin Kürt hareketine karşı Hüda-Par'ı desteklediğine dair kamuoyunda yaygın bir kanı söz konusu.

9 Kasım 2014

Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, Çözüm Süreci'nin devam edip etmediğine ilişkin soruları yanıtladı. Akdoğan, 6-7 Ekim Olayları sonrasında Çözüm Süreci'nin türbülansta olduğunu ifade ederken, "Devletin İmralı ile gerçekleştirdiği görüşmeler devam ediyordur diye tahmin ediyorum" dedi.

12 Kasım 2014

HDP Onursal Başkanı, Mersin milletvekili Kürkçü hükümetin elle tutulur adımlar atmamasının süreci tıkadığını, Kobane protestoları bahanesiyle güvenlikçi politikalara geri dönüşün baskıları artırdığını belirterek "Yine de süreci canlandırmak için çabalıyoruz" dedi.

15 Kasım 2014

AKP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin, beklentilerinin PKK'nin silah bırakarak

yurtdışına çıkması olduğunu söyledi.

16 Kasım 2014

Halkların Demokratik Partisi (HDP) Grup Başkanvekili Pervin Buldan, hükümetin, 6-8 Ekim Kobane protestoları gerekçesiyle askıya aldığı çözüm süreci görüşmelerinin yeniden başlayacağını açıkladı.

17 Kasım 2014

6-7 Ekim Olayları sebebiyle askıya alınan görüşmeler, Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder ve İdris Baluken'den oluşan HDP heyetinin Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan ile bir araya gelmesiyle yeniden başladı. Toplantıda, sürecin üçüncü gözü olacak bir İzleme Kurulu'nun oluşturulması hususu da görüşüldü.

18 Kasım 2014

Başbakan Davutoğlu KCK Eşbaşkanı Cemil Bayık tarafından geçtiğimiz günlerde dile getirilen, Çözüm Süreci'ne yabancı bir devletin de dahil olması yolundaki isteği için şunları söyledi: "Yabancı göz yani üçüncü göz diye bir şey söz konusu değil. Çözüm süreci demokratikleşme sürecinin doğal bir sonucudur. Akil insanlar var zaten. Dışarıdan bir göz olamaz. Zaten Oslo'da denedik. Oslo aracılı yürütülen bir süreçti ve sonuçlarını gördük. Yürümedi."

21 Kasım 2014

HDP Grup Başkanvekili Buldan, İmralı Cezaevi ziyaretini artık beş kişilik bir heyetin yapacağını, izleme kurulu, genişletilmiş müzakere heyeti ve sekreterya da dahil toplam 25-30 kişinin çalışacağını söyledi.
Selahattin Demirtaş CHP'nin de sürecin içerisinde yer alması gerektiğini dile getirdi.

28 Kasım 2014

AKP Genel Başkan Yardımcısı Beşir Atalay çözüm sürecinin yol haritasının eninde sonunda mutlaka silah bırakmayı, eve dönüşlerin de yasal düzenlemesinin devlet tarafından yapılmasını içerdiğini söyledi. "Sonra silahsız, şiddetsiz bir dönem ve herkesin siyaset yapması. Nihai hedef budur."

29 Kasım 2014

CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu Diyarbakır'da CHP Bölge Toplantısı'nda yaptığı konuşmada, Türkiye'nin temel meselelerinden birinin de Kürt sorunu olduğunu ifade etti. CHP lideri, sorunun güvenlik önlemleriyle çözülemeyeceğini daha önce de belirttiklerini kaydetti. Kılıçdaroğlu "Sorunu demokrasi ve özgürlükle çözeceğiz. Sizden 4 yıl için yetki istiyorum. Size demokrasi, özgürlük, fabrika, aş sözü veriyorum" dedi.

30 Kasım 2014

Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan Çözüm Süreci'nin gidişatı ile ilgili yaptığı açıklamada, "Şu anda tren raya oturmuş durumda ama bunun hızını ne belirleyecek? Atılacak adımlar, samimiyet ve dürüstlük belirleyecek. Bu süreçlerde samimi olmak gerekiyor; dürüst, kararlı, cesur olmak gerekiyor" dedi. Akdoğan ayrıca Çözüm Süreci'nin kırmızı çizgileri olduğunu belirtirken "Kamu güvenliği ve düzeninden asla taviz vermeyiz. Türkiye'nin birlik ve bütünlüğünden asla geri adım atmayız, taviz vermeyiz. Türkiye üzerinde ameliyata izin vermeyiz. Bu, temel çizgidir," ifadelerini kullandı.

1 Aralık 2014

Öcalan, “Barış ve Demokratik Çözüm Taslağı” olarak tarif edilen metinde Kürt sorununun çözümü için dört ana başlık önerdi. Yöntem olarak adlandırılan birinci ana başlıkta süreçte demokratik siyaset tarzının nasıl kullanılacağı açıklandı. İkinci ana başlık olan Tarih ve Felsefe kısmında sorunun çözümüyle ilgili geçmişten bugüne ve geleceğe bakışa yer verildi. Temel Gündem Maddeleri başlığında yaklaşık kırk temel soru, belirleme ve önerme yer aldı. Taslağın ayrıntılarını açıklayan Önder, eylem planı başlığının içeriğine dair bilgi vermedi.

4 Aralık 2014

Davutoğlu, Çözüm Sürecinde yeni bir ortam oluştuğunu ve Haziran 2015'teki genel seçime kadar sonuca ulaşmak istediklerini söyledi.

9 Aralık 2014

İdris Baluken, Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder ve Hatip Dicle’den oluşan HDP heyeti, Yalçın Akdoğan ile görüştü. Önder, hükümetle Öcalan’ın taslağı üzerinde yine görüşeceklerini açıkladı. Yalçın Akdoğan ise Twitter hesabından yaptığı açıklamada taslağın görüşüldüğüne dair iddiaları yalanlayarak "HDP'lilerle görüşmede sürecin genel değerlendirmesi yapılmış; özerklik, genel af, İmralı'nın taslağı gibi konular kesinlikle konuşulmamıştır," dedi.

HDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ile Bazı Kanun ve KHK'larda değişiklik yapan tasarı ile alakalı olarak, "Kobani olayları bahane edilerek çıkarılmak istenen bir yasa. Müzakere sürecini dinamitleme potansiyeline sahip. Başbakan'ın ‘vur’ dediğini polis kafasından vurup indirecek, sonra ‘yüzü kapalıydı, elinde molotof, taş vardı’ diyecek, çocuklarımız, gençlerimiz sokakta patır patır öldürülecek. Hem Meclis'te karşı çıkacağız, kıyameti koparacağız, hem de sokakta mitinglerimizle, yürüyüşlerle engellemeye çalışacağız," dedi.

10 Aralık 2014

Halkların Demokrasi Partisi Merkez Yürütme Kurulu, Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun, Eşbaşkan Selahattin Demirtaş'a yönelik "Akacak kandan Demirtaş sorumlu" sözlerine yazılı bir açıklamayla tepki gösterdi.
Kandil’e giden HDP Heyeti KCK yetkililerinin “Demokratik Çözüm ve Müzakere Taslağı”nı karar birliği ile kabul ettiğini bildirdi: “KCK yetkilileri, Sayın Öcalan’ın hazırladığı Demokratik Çözüm ve Müzakere Taslağı’nı tüm yapı ve birimlerinde ayrıntılı toplantılarla değerlendirdiklerini, örgüt olarak bu toplantılarla tarihi bazı sonuçlara vardıklarını ifade etmişlerdir.”

Avrupa Parlamentosu’nda düzenlenen 11. Kürt Konferansı’nda IŞİD ve Çözüm Süreci konuşuldu. Türk hükümetine PKK Lideri Öcalan’ın serbest bırakılması, AB'ye de PKK’nın 'terör listesinden' çıkarılması çağrısı yapıldı.

11 Aralık 2014

TBMM Genel Kurulu’nda konuşan HDP’li Sırrı Süreyya Önder, iç güvenlik yasa tasarısını bir kez daha eleştirdi, “Savaşa hazırlanarak barışa gidemezsiniz. Bu sıkıyönetim de değil darbe yasası,” dedi.

12 Aralık 2014

Öcalan’ın hazırladığı müzakere taslağında “özerklik” başlığı var iddiası hükümet ile HDP arasında yeni tartışma konusu oldu. Al Jazeera’nin edindiği bilgilere göre, taslakta 'özerklik' yok ama 'yerel yönetimlerin güçlendirilmesi' başlığı var. Tartışmaya neden olan ise tarafların bu başlıktan ne anladığı.

13 Aralık 2014

Demokratik Toplum Kongresi'nin 1. Olağan Genel Kurulu'nda konuşan Eşbaşkan Hatip Dicle, Öcalan'ın müzakere taslağı ve kendisiyle yaptıkları son görüşmeye dair konuştu. Öcalan'ın, "Barış ve Müzakere Taslağı'nın, dört, beş aylık süreçte, 15 Nisan'a kadar tüm aşamalarının bitmesi gerekiyor, aksi takdirde sabrımın son sınırındayım," dediğini aktardı.

18 Aralık 2014

Basın üzerinden girilen polemikler, taraflar arasında üzerinde uzlaşmaya varılan başlıkların önüne geçince, hükümet ile HDP arasında iletişimde yeni bir dönem başlatma kararı alındı. Hafta başından bu yana çözüm sürecinde bu yeni dönem yürürlükte. Varılan anlaşma, “Basın üzerinden polemiklere girilmemesi için daha kontrollü bir iletişim dönemi” olarak tanımlanıyor. Ayrıca sürece ilişkin atılacak adımlar olgunlaşmadan bunların basın ile paylaşılmaması da kararlaştırıldı.

19 Aralık 2014

Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, Kürt sorununa çözüm sürecinde 2015 genel seçimlerinden önce "önemli gelişmeler olabileceğini" söyledi. Akdoğan, "Burada esas mesele bir çözüme ulaşmak. Meselenin birçok boyutu halledilmiş durumda. Hal böyle olunca geçmişe nazaran sonuca bir adım daha yaklaşmış haldeyiz. Yüzdük yüzdük kuyruğuna geldik" dedi.

Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç Kürt hareketini temsil eden siyasi partileri ziyareti kapsamında HÜDA-PAR'ı ziyaret etti. Arınç, "Bizim sözü olan, söylemek isteyen, fikri olan, anlatmak isteyen herkesle bu süreç içinde birlikte olmamız lâzım. *Çözüm süreci veya Kürtlerin sorunu veya Kürt halkının tek temsilcisi HDP değildir. Bunu bütün dünya bilmeli. Kendileri ne kadar böyle diyorlarsa da böyle değildir."*

20 Aralık 2014

KCK Eşbaşkanı Cemil Bayık, basında yer verilen PKK'nın 15 Mart'a kadar silah bırakacağına dair iddialarla ilgili “Biz müzakere taslağını görüşmeden, belirlediğimiz tarihlere göre sonuçlandırmadan, bu konuda anlaşmadan kesinlikle silah bırakmayız. Silah bırakacağımız hiçbir koşul yoktur. Hangi sorun çözüldü ki biz silah bırakalım. Kürt sorununun demokratik siyasal çözümü gerçekleşmeden ne silah bırakılabilir, ne gerilla mevzilerini terk edebilir,” dedi.

22 Aralık 2014

Başbakan Ahmet Davutoğlu, özerklik tartışmaları ile ilgili olarak Çözüm Süreci’nin 'üniter devlet' ilkesi ile yürütüldüğünü söyledi. Davutoğlu, ‘’Ancak yerel yönetimlerin yaygınlaşması ve yerel yönetimlerle ilgili hususlarda da zaten hükümetimizin başta Büyükşehir Yasası olmak üzere yerel yönetimlere nasıl önem verdiği ve bu bağlamda nasıl adımlar attığı herkesin malumudur. Bu konuları kamuoyu önünde yanlış bir eksende tartışmak doğru değil,” dedi.

24 Aralık 2014

Başbakan Ahmet Davutoğlu, Kürt sorununa çözüm süreciyle ilgili olumlu gelişmeler olduğunu ifade etti: "6-7 Ekim olaylarından iki önemli sonuç çıkardık. Çözüm süreci milli birlik ve beraberliğin tekrar ihya edilmesi için demokrasiyle taçlanan yeni bir bütünleşme sürecidir. 6-7 Ekim olayları geçici bir duraklamayı beraberinde getirdi. Hiçbir suretle kamu düzeninden taviz verilemez. Verilirse çözüm süreci işlemez hale gelir. Demokrasiyi kökleştireceğiz. Hiç kimseye, hiçbir şekilde kısıtlama getirilmeyecek. Bu milletin birbirine düşman olmasına izin vermeyeceğiz. Olumlu yönde gelişmeler var. Bu süreci inşallah hayırlısıyla kararlılıkla sürdüreceğiz."

25 Aralık 2014

Sırrı Süreya Önder, DTK Eş Başkanı Hatip Dicle ve Diyarbakır Bağımsız Milletvekili Leyla Zana, Kandil'deki KCK yöneticileriyle Çözüm Süreci'nde gelinen son durumu ele aldıkları 11 saatlik bir görüşme yaptı. İmralı'da yürütülen görüşmelerin daha sıklaşması nedeniyle artık HDP heyetinin İmralı ve Kandil'e yapacağı ziyaretlerden sonra sadece gerek duyulması halinde açıklama yapacağı ve Çözüm Süreci ile ilgili çıkarılan yasadaki, 'Kamuoyunun bilgilendirilmesi' maddesine dayanarak hükümet ile birlikte açıklama yapabilecekleri belirtildi.

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, hükümetin Kürt sorununa çözüm için yürütülen süreçle ilgili bilgileri kendileriyle paylaşmadığını, ayrıntılı bilgileri Kandil'den yapılan açıklamalardan öğrendiklerini söyledi. "Bir müzakare süreci gidiyor. Ana aktörün İmralı olduğu söyleniyor. Pazarlık yapılıyor. Sonra Kandil'le varılan sonuçlar götürülüyor. Onlar demeç veriyor. Geldiğimiz nokta şu; milletvekillerinin, muhalefetin hiçbir şeyden haberdar olmadığı bir süreç yürütülüyor. Yalnızca HDP, İmralı ve hükümetten birkaç kişi biliyor. En ayrıntılı bilgiyi Kandil'den alıyoruz. Samimi olmayan, birbirine güvenmeyen bir çerçeve var." Ana muhalefet partisi CHP lideri Kılıçdaroğlu, "Kan akmaması bizim de arzumuz, bu sorun çözülmeli. Toplumsal uzlaşmayla çözülmeli. Parlementoda çözülmeli. Biz adres olarak parlementoyu da gösterdik ama bunların hiçbiri yapılmadı," dedi.

26 Aralık 2014

Son yıllarda sokak eylemleriyle gündeme gelen PKK'nın gençlik yapılanması Yurtsever Demokratik Gençlik Hareketi'nin de yer aldığı Komalên Ciwan (Gençlik Topluluğu) 21-24 Kasım tarihleri arasında Kandil'de yaptığı toplantıda, eylem biçimlerinde değişikliğe gitme kararı aldı. Alınan kararda, kitlesel eylemlerde yüz kapatma, kitlenin içerisinden provokasyon girişiminde bulunma, halkın malına ve canına zarar verme, halk otobüslerini yakma, her eylemde kepenk kapattırma gibi eylem tarzlarının reddedildiği açıklandı.

27 Aralık 2014

Suriye'nin Kobani ve Irak'ın Şengal bölgesindeki çatışmalarda öldürülen 4 YPG'linin cenazesi Habur'dan Cizre'ye getirildi. Nur Mahallesi'nde kurulan taziye çadırında nöbet tutan YDG-H üyeleri ile HÜDA-PAR'a yakın kişiler arasında önce kavga sonra silahlı çatışma yaşandı. Gece yarısından sonra başlayan kavga saat 03.00 sularında yerini uzun namlulu silahlı çatışmaya bıraktı. Sabaha kadar devam eden çatışmalarda HÜDA-PAR'a yakın kişilerin evleri tarandı, çok sayıda ev ateşe verildi. Çatışmalarda yaralanan HÜDA-PAR'a yakın Abdullah Deniz (65) hayatını kaybetti. Sabaha karşı, YDG-H'ye yakın olduğu belirtilen Yasin Özer (19) öldü. Öğleden sonra ise Barış Dalmış (15) kurşunlara hedef olarak can verdi.

Cizre'de 3 kişinin öldüğü olaylarla ilgili DBP ve Hüda-Par yetkilileri ile görüşen DTK Eş Başkanı Hatip Dicle, "Olaylar çözüm sürecine yönelik gelişmeleri içine sindiremeyen ve toplumu uçlaştırarak bundan çıkar sağlayan derin güçlerin bir provokasyonudur," dedi.

28 Aralık 2014

Başbakan Ahmet Davutoğlu Cizre'de yaşanan çatışmalarla ilgili "Cizre'deki olaylarda herkesi sükûnete davet ediyorum. Güvenlik güçlerimiz şiddeti önlediler. Türkiye her türlü provokatörlere karşı önlem almıştır. Çözüm süreci ne zaman bir yola girse, bu işi kullanan unsurlar oldu. Gerek sosyal medyada gerek medyada. Bu provokasyonlar Çözüm Süreci'ni etkilemeyecektir. İç güvenlik reform paketi bu yüzden önemlidir. Öyle maskeler takarak, ortalığı ateşe verenlere izin vermeyeceğiz," dedi.

Başbakan Yardımcısı Yalçın Akdoğan, Cizre'deki PKK-Hüda-Par çatışmasıyla ilgili yaptığı açıklamada Çözüm Süreci'nin provoke edilmek istendiğine değindi. Akdoğan, "Biz her şey yolunda derken en son Kandil'den bir açıklama yapıldı; 'Birileri eylemde yüzünü kapatırsa, molotof atarsa bunlar bizden değil, ajandır' diye. Bir gün sonra Cizre'de olaylar oldu. Birileri yüzünü kapattı, gidip molotof attı, insanların evini yakmaya çalıştı. Bu, açıkça Kandil'e nanik yapmaktır, 'Ben sizi takmıyorum' demektir. İşte ne zaman sonuca yaklaşsak provokatörler devreye giriyor, hemen süreci bozmak istiyor" dedi.

** İMC TV, Al Jazeera Türk, Wikipedia, bianet, Kürdistan Stratejik Araştırmalar Merkezi, İrfan Aktan'ın kronolojisi ve çeşitli kaynaklardan faydalanılmıştır.*